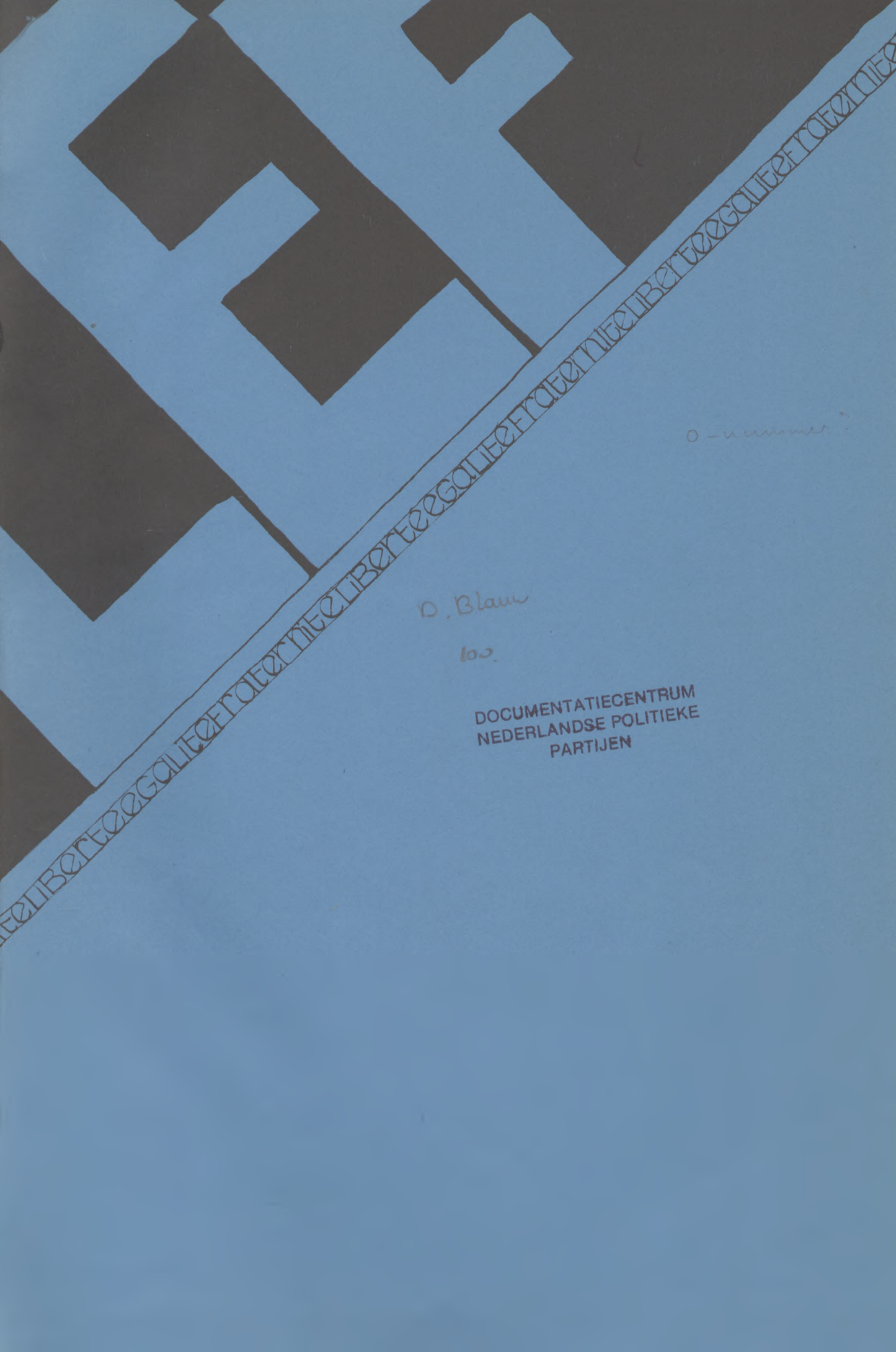

O - nummer :

D. Blauw

100

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

REDACTIE

Marjan Eberson

Jaap Kruithof

Ada den Ottelander

Hans Veltkamp

Wilfried Derksen

REDACTIE- EN AONNEMENTENADRES

Stolberglaan 41
3583 XL Utrecht

Jrg. 1, nr. 0

Copyright 1982 JOVD - Amsterdam
Omslag: Tanja van Rees
Typografie binnenwerk: J.C. Kruithof
Zoetermeer

INHOUDSOPGAVE

	BLZ.
Voorwoord	4
Wat kan men van het liberalisme verwachten	6
Radicaal liberalisme	8
Sociaal verzekering is aan vernieuwing toe	10
Naar een ander - vervangend - inkomensbeleid	13
Vanuit het liberalisme tot een visie op Noord-Zuid	18
Gemeentelijke herindeling	22
Boekbespreking	25

"WAT NODIG IS, IS LEF."

Wat in Nederland nodig is, is lef. Wat iedere liberaal nodig heeft is LEF, LEF : ' Liberté, Egalité en Fraternité is de naam voor een nieuw politiek kaderblad. LEF is meer dan een inspirerend en stimulerend blad voor JOVD'ers. Iedere liberaal: jong en oud, die bij wil blijven en prikkelende informatie niet schuwt, haalt met LEF een onmiskenbaar kwartaalblad in huis.

Wat heeft LEF te bieden ? Artikelen van deskundigen, welke ideologisch, beschouwend en/of opiniërend van aard zijn. Artikelen die goed te gebruiken zijn voor behoefte aan diepgaande informatie (maar wel begrijpelijk), studie, JOVD- congresvoorbereidingen. Als naslagwerk blijven ze hun waarde houden.

Om in één klap geslagen vliegen toch overzichtelijk te houden, is LEF onderverdeeld in vier rubrieken.

1. Liberalisme met opiniërende (van Nederlandse en internationale bodem) en historische (boekbesprekingen) artikelen.
2. Thema met beschouwende en opiniërende artikelen over JOVD- congres- onderwerpen en andere politieke vraagstukken.
3. Commissies met bijdragen van de binnenlandse- en buitenlandse commissies van de JOVD.
4. Levensbeschouwelijke en Politieke stromingen.

Uit bovenstaande blijkt duidelijk dat LEF een gevarieerd en aantrekkelijk kwartaalblad is voor iedere liberaal. En zeker voor iedere JOVD'er, die meer wil weten en verder wil kijken dan de eigen neus lang is.

Wil je meer informatie ? Vraag gerust het één en ander aan de redactieleden. Wil je abonnee worden ? Gewoon even de bon in deze LEF invullen en opsturen.

Tot de volgende LEF.

WAT KAN MEN VAN HET LIBERALISME VERWACHTEN ?

Denken over de politiek is vaak verbonden met het zich richten op de dagelijkse feiten en de poging om de eigen politieke opvattingen in dat licht zo gunstig mogelijk voor te stellen.

Het is voor diegenen, die zich los kunnen maken van het dagelijks politiek bedrijf echter nuttig om zich te bezinnen op de achtergronden van wat de politici beweegt. Achtergronden, welke overigens niet door alle politici scherp bewust worden gemaakt. Opportuniteit, politieke mogelijkheden, technische invalshoeken die de beginselen klaarblijkelijk moeten overschaduwen zijn soms op zich niet onbegrijpelijke redenen om van programmatische uitgangspunten af te wijken.

Dat is geen verwijt aan hen die zo handelen; dogmatiek is nooit ongevaarlijk en zeker liberalen hebben op basis van hun beginsel de opdracht uitgangspunten van hun denken te toetsen aan de maatschappelijke werkelijkheid.

Dit maakt de noodzaak om over de achterliggende ideeën na te denken alleen maar dringender. Zij die reageren op de maatschappelijke actualiteit zonder een toetsingskader van politieke beginselen komen in een hopeloos doolhof terecht. Hun lot wordt het heen en weer zwalken en daarmee het blijvend vertrouwen van de kiezers nooit te winnen. Verwachtingspatronen, die ten opzichte van een politieke denkrichting worden gekoesterd, zullen vaak gebaseerd zijn op persoonlijke overwegingen. Die laat ik hier verder buiten beschouwing. Zij zijn niet van betekenis ontbloeit maar als zodanig niet objectief behandelbaar. Politieke toekomstverwachtingen hebben in de eerste plaats te maken met die kijk, die men op de samenleving heeft.

Een opmerking van persoonlijke aard wil ik vooraf wel maken voor hen, die zich met de politiek actief willen inlaten. Welke volstrekt legitieme persoonlijke ambities men ook koestert, die zijn op zich niet voldoende rechtvaardiging noch voldoende basis voor iemands politieke inspanningen. Als er daarnaast geen oprechte belangstelling bestaat voor mens en maatschappij, dan is zijn arbeid tot onvruchtbaarheid gedoemd en zal in ieder geval tot weinig echte voldoening leiden.

Met de volgorde mens en maatschappij ben ik overigens wel in de kern van de liberale beginselen doorgedrongen.

Politiek dient er naar liberaal inzicht op gericht te zijn de maatschappij zo in te richten, dat de individuele mens de mogelijkheid kan scheppen om zich zelf naar eigen aard en inzicht te realiseren. Dat is uiteraard beperkt door de positie van de medemens, door eigen kwaliteiten en karaktereigenschappen, maar overheden dienen aan dit persoonlijk streven in beginsel dienstbaar te zijn. In de liberale samenleving is de mens een burgeres of burger en geen onderdaan, laat staan een onderdanige onderdaan.

Die gedachte over mens en maatschappij is naar onze overtuiging geen vaag toekomstbeeld, waaraan de huidige omstandigheden moeten worden aangepast. De menselijke vrijheid is niet een doel dat aan het einde van een lange weg wordt bereikt, integendeel, elke dag opnieuw moet de vrijheid aan de mensen toevallen en de verdediging daarvan is eerste noodzaak.

Dat is heel duidelijk uit te drukken met behulp van de titel van een rapport dat de wetenschappelijke stichting van de Partij van de Arbeid kort na de Tweede Wereldoorlog publiceerde. Het beschreef hoe sterk de overheid structureel moest ingrijpen in het sociaal en economisch leven. Dat rapport heette: "De weg naar vrijheid". Liberalen zouden nooit tot zo'n koersbepaling kunnen komen. Zij geloven niet dat inperking van allerlei vrijheden en vergaande overheidsbemoeiingen vrijheidscheppend is. Daarom gaan zij niet de weg naar vrijheid, maar de weg van de vrijheid.

Dat is de reden dat in het liberale beginsel, al sinds de Franse Revolutie, kan worden vastgelegd in begrippen als Vrijheid, Verdraagzaamheid, Verantwoordelijkheid, Sociale Gerechtigheid. Evenals het Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap uit de 18e eeuw legt het de eerste verantwoordelijkheid bij de mensel zelf. De overheden zijn niet onbelangrijk, maar hun optreden wordt -niet toevallig- in het laatste woord van de reeks omschreven.

Wie meent dat wie zo tegen de maatschappelijke situatie aankijkt, onvoldoende oog heeft voor de plaats van de moderne overheid moet ik tegenspreken. Zeker, de overheidstaak is op allerlei gebied en op allerlei niveaus sterk toegenomen. Wij verwachten van de overheden ook veel meer diensten en bemoeiingen dan onze voorouders hebben gedaan. In de veel gecompliceerdere samenleving van nu vergeleken met die van een halve eeuw geleden is dat begrijpelijk. Maar tegelijkertijd zijn er voor de individuele mens ook op allerlei gebied nieuwe mogelijkheden ontstaan. Zo is de sociale mobiliteit, de kans om op de maatschappelijke ladder te stijgen, enorm toegenomen. Dat is een voorbeeld, maar ik meen dat de veronderstelling gerechtvaardigd is, dat de mensen van nu over de hele linie meer verantwoordelijkheden ten opzichte van hun eigen leven kunnen nemen dan ooit tevoren in onze geschiedenis. Daarom dient liberale politiek er op gericht te zijn, die mogelijkheden ook daadwerkelijk te openen. Het vloeit voort uit de beginselen zoals ik die hiervoor omschreef.

Ik kan daarover ook een uitermate praktisch en overtuigende argumentatie aanvoeren.

Het onderzoek van de Commissie Hoofdstructuur Rijksdienst heeft in de afgelopen jaren zeer overtuigend aangetoond dat zowel het sturend als het vernieuwend vermogen van onze overheden zeer is aangetast door de weinig overwogen manier waarop overheidstaken zijn uitgegroeid. De politieke bestuurbaarheid, de basis voorwaarde voor democratisch bestuur, is ernstig aangetast.

Daardoor dreigen zowel gebrek aan daadkracht als willekeur.

Voor hen die geloven in de grotere rechtvaardigheid van het collectief handelen ten opzichte van individueel handelen geen opwekkende boodschap.

Voor liberalen een nieuwe bron van inspiratie voor hun strijd van elke dag, nu en morgen, voor de individuele vrijheid voort te zetten.

Zo wordt het antwoord op de moeilijke vraag: "Wat kan men van het liberalisme verwachten?" toch nog betrekkelijk ongecompliceerd.

Voortdurende zorg en strijd voor de vrijheid van de individuele mens, die primair zelf moet weten wat hij daarmee wil doen.

Niet de vrijheid van de snoek om te eten en de vrijheid van de witvis om gegeten te worden, maar wel ruimte voor zelfbewuste, moderne en zelf-verantwoordelijke burgeressen en burgers.

Dat is niet gering. Maar het is het wel.

Artikel van de heer Vonhoff

14 juni 1982

RADICAAL LIBERALISME

De politieke praktijk bracht mij tot de overtuiging dat actiebeginselen als grondslag van het politiek handelen en als grondslag van een blijvende levensvatbare partij absoluut noodzakelijk en onmisbaar zijn, als was het maar om het gevaar van opportunisme uit te bannen. Daarnaast ontstond echter het besef dat schone beginselen en voornemens niet voldoende zijn voor een blijvende samenwerking in één partijverband. Het gaat in de politiek speciaal ook om de uitwerking in concrete programmapunten en het stemgedrag in de vertegenwoordigende lichamen. Kortom: het gaat minder om het etiket, dan om de inhoud van het politiek handelen: de lading en de praktijk.

Volgens de "Uitgangspunten voor denken en handelen van D'66" is het politiek handelen slechts zinvol als het gericht is op handhaving en verbetering van de individuele ontplooiingsmogelijkheden. De persoonlijke ontplooiing moet geschieden in vrijheid en verantwoordelijkheid, naar eigen inzicht en overtuiging, in solidariteit met de medemens en zonder discriminatie van anderen. D'66 beschouwt de verscheidenheid van mensen en opvattingen als een positief te waarderen goed. Dit eist een democratische maatschappij-inrichting. Ook al noemt D'66 zich officieel niet liberaal, uit deze uitgangspunten spreekt een duidelijke liberale instelling !

Formele vrijheid -dus zonder te veel geboden en verboden- is onvoldoende voor een echte vrijheid van mensen. Het gaat juist ook om de werkelijke vrijheid om iets te kunnen doen, om te kunnen kiezen. Daar is bijvoorbeeld nodig voor iedereen een behoorlijk inkomen, goed onderwijs en een goede gezondheidszorg. Dus om werkelijke vrijheid en gelijkwaardigheid voor mensen te verkrijgen is vaak het scheppen van ongelijke kansen vereist; ongelijke kansen om degenen in achterstandsituaties een betere startmogelijkheid te geven dan reeds beter bedeelden.

Een radicaal liberale politiek vraagt daarom een actief beleid, gericht op de verwezenlijking van een democratische samenleving waarin de burgers zoveel mogelijk hun eigen lot beïnvloeden. Liberalisme en conservatisme zijn onverzoenlijke tegenstellingen, die nimmer in één partijverband mogen voorkomen. Dit betekent het waarborgen van de geestelijke vrijheid, de vrijheidsrechten en het tegengaan van betutteling; het betekent emancipatie van mannen en vrouwen ten opzichte van elkaar en van culturele minderheden, zodat burgers in vrijheid hun eigen leefwijze kunnen bepalen.

Maar een radicaal-liberale politiek vraagt mijns inziens veel meer:

Een bewust inkomensbeleid voor werkende, gepensioneerden, gehandicapten en werklozen, met name door middel van lonen, opleiding, belastingen en sociale verzekeringen. Spreiding van inkomens betekent spreiding van vrijheid !

Radicale-liberale politiek houdt verder in: arbeidsdemocratie door middel van een ontwikkeling van de particuliere ondernemingswijze produktie in de richting van arbeiderszelfbestuur. De ondernemersfunctie zal daarbij geheel of grotendeels overgenomen worden door werknemersgroepen. Hierdoor zullen zichzelf besturende arbeidsgemeenschappen ontstaan, waarin de liberale beginselen van vrijheid en verantwoordelijkheid tot uitdrukking worden gebracht.

Nodig is een beleid gericht op woondemocratie, waarin naast het persoonlijk eigen woningbezit het gemeenschappelijk bezit van woningen wordt bevorderd. Wat dit laatste betreft moet gedacht worden aan vormen van bewonerszelfbestuur door de oprichting van bewonerscoöperaties. Hierdoor kunnen de bewoners zelf beslissen over indeling en aankleding van hun huis, hetgeen bijdraagt aan creatief wonen. De afhankelijkheid van huurders moet worden verminderd door verdere democratisering van de woningbouwverenigingen en het terugdringen van de particuliere verhuur. Speculatie in huurwoningen, waarbij mensen men hun huizen mee worden verkocht, behoort te verdwijnen. Bewoners behoren het recht te krijgen zelf hun beheersvorm te kunnen bepalen.

In de liberale politiek is de mens belangrijker dan het systeem. Dit vraagt een vermenselijking van de samenleving, herstel van verloren gegane menselijke contacten met bejaarden en gehandicapten en tussen buren onderling, een herstel van de gemeenschapszin. Het vraagt een humanisering van de arbeid met in het bedrijf menselijke verhoudingen, betere arbeidsomstandigheden, minder gejaagd naar productiviteit en prestatie, decentralisatie, overzichtelijkheid en kleinschaligheid. Een radicaal-liberale partij is een milieupartij. Het sociaal-economisch beleid dient gericht te zijn op het tegengaan van milieu-aantasting en uitputting van energie en grondstoffen. Dit is nodig om de ontplooiingsmogelijkheden voor toekomstige generaties veilig te stellen, het is nodig om de eerbied voor de natuur om ons heen daadwerkelijk te tonen. Zo iets vereist een selectief groeibeleid, waarin wordt afgezien van allerlei vormen van industriële groei.

Een beleid gericht op bevordering van kwaliteit boven kwantiteit, van welzijn boven materiële of geldwelvaart. Het betekent minder nieuwe arbeidsplaatsen, maar betere verdeling van werk. Het betekent door de overheid bewust afremmen van grondstoffen- en energieverblindende producten en productiemethoden en daarnaast het door overheid, wetenschap en bedrijfsleven samen ontwikkelen van betere productiemethoden. Eerbied voor het leven in het algemeen houdt in: bestrijding van de dieronwaardige toestanden in de bio-industrie.

Dit verhaal begint haast op een politieke geloofsbelijdenis te lijken. Het geeft aan hoe het liberalisme volgens mijn vaste overtuiging zou moeten worden uitgewerkt op een aantal essentiële gebieden die het dagelijkse leven van mensen direct raken.

Er zijn mensen die betreuren dat momenteel niet alle liberalen in een partijverband samenwerken. Te betreuren is dat wel, maar dramatisch is het niet ! Eenheid in één partijverband heeft alleen zin als er voldoende overeenstemming bestaat over de aanpak, over de concrete uitwerking in een program en over het politieke gedrag in de dagelijkse praktijk. Daarvan is op dit moment bij D'66 en VVD echter beslist geen sprake. We zullen dus moeten leren leven met deze twee zelfstandig opererende politieke groepen. Aan een kunstmatige politieke eenheid, waarbij de verschillende vleugels trachten elkaars politieke invloed te neutraliseren, heeft niemand wat. Het zou de politieke duidelijkheid verminderen en frustraties in de hand werken ! In D'66 is, evenals voor de oorlog bij de Vrijzinnig-Democraten, plaats voor radicaal-liberalen, juist voor JOVD-ers !

U bent welkom !

Artikel van drs. E. Nypels, Tweede Kamerlid voor D'66.

's-Gravenhage, 27 mei 1982.

SOCIALE VERZEKERING IS AAN VERNIEUWING TOE

Op 25 augustus jl. kwam de vaste commissie voor sociale zaken en werkgelegenheid bij elkaar om te praten over een nota, die de minister naar de Tweede Kamer had gezonden. Die nota ging over een herziening van het stelsel van sociale zekerheid. Ikzelf praat altijd liever over sociale verzekering, omdat de grootste problematiek wellicht in de werknemersverzekeringen zit en die wetten zijn toch nog voor een deel gebaseerd op de verzekeringsgedachte: men betaalt premie voor een bepaald risico, werkloosheid, ziekte, arbeidsongeschiktheid, om dan als de nood aan de man is een uitkering te mogen ontvangen. Die uitkering moet dan wel een duidelijke relatie hebben met het laatstelijk verdiende loon; we noemen dat het equivalentiebeginsel. Het was een erg belangrijke nota en de dames en heren hadden er al eerder over gepraat. Ik ging er toch met een zekere verwachting naar toe; er was tenslotte al zoveel over geschreven en gepraat, nu zouden ze wel naar een oplossing zoeken. Vergeet het maar!

Ieder zong zijn eigen lied en bereed zijn eigen stokpaardjes. Zoveel hoofden zoveel zinnen, zoveel partijen, zo weinig bijdrage om tot een echte oplossing te komen. Mevrouw Ter Veld (PvdA) zei zelfs, dat het niet zo mag zijn, dat bij de sociale verzekering vele varkens de spoeling dun maken. Terwijl dat nou net het grootste probleem is: er doen zoveel mensen een beroep op de fondsen, dat die de lasten doorgewoon niet meer kunnen dragen. En dan moet je toch wat.

Het was een hele dag praten over twee-trajectensysteem, over vangnetsysteem, over relatieve behoefte, over individualisering van de uitkeringen. Ik heb de andere dag de kranten er op nageslagen; ik vond de verslagen en opmerkingen uitermate mat. Het is ook zo'n doolhof en de problemen zijn ook zo groot dat het ook geen wonder is, dat er geen concrete oplossingen zijn gevonden.

Ik vind het dan zo jammer dat zo weinig mensen aan die discussie deelnemen. Dat zou best mogelijk zijn, maar dat moet goed voorbereiden. Het gaat er om de grondslagen van ons sociaal verzekeringsstelsel te analyseren en die uitgangspunten eens grondig doorlichten: welke keuze maak je als mens, welke keuze maakt men politiek? De ministeriele nota geeft eigenlijk het handvat. Ik wilde in dit artikel de vier belangrijke elementen er uit lichten; wellicht dat daarover dan eens een discussie op touw kan worden gezet.

Collectief tegenover privaat

Welke risico's moet je collectief verzekeren, dus door middel van wettelijke maatregelen en wat moet je via een prive-verzekering regelen?

Het is b.v. duidelijk dat een werkloosheidsrisico niet via particuliere verzekeringen te regelen is. Na de tweede wereldoorlog zijn er op het terrein van de sociale verzekeringen enorme stappen gezet. De eerste stap was een wettelijke ouderdomsverzekering: eerst via de bekende noodwet-Drees, later via de Algemene Ouderdomswet (AOW). De tweede stap was de werkloosheidswet van 1 juli 1952. Die draait dus zo'n dertig jaar. Het zijn twee wetten, die weinig of geen discussie oproepen voorzover het gaat over het te verzekeren risico. Maar wel kan je met elkaar in de heg liggen als het gaat om de vraag of die wetten niet te ver gaan, niet ver genoeg gaan; of de werkloosheidswet te veel of te weinig geeft; of het zinnig is iedere seizoenswerker elk jaar in de WW op te nemen, of de uitkeringen wel juist zijn enz. En zo kan je met elke wet in discussie gaan. Je kan ook vragen waarom we b.v. niet een collectieve brandverzekering hebben. Waarom laten we dat nu juist (nog?) aan het eigen initiatief over van de mensen? Is het juist dat de ziekenfondswet een loongrens heeft?

Daaronder ben je verplicht verzekerd, daarboven moet je weer zelf voor een verzekering zorgen. Dat moet je zelf maar beslissen. Moet er een verzekering zijn, die aan weduwen een uitkering geeft ? Moet er ook een uitkering geregeld worden voor weduwnaars of moeten en kunnen die zich zelf helpen ? Zo zou ik door kunnen gaan. Het gaat er ook om een aantal vanzelfsprekende dingen nog eens ter discussie te stellen: is het vanzelfsprekend dat ook de man, die met skien zijn been breekt, uitkering krijgt van de ziektewet ?

Loonderving tegenover minimumbehoefte

Men kan discussiëren over de taak van de sociale verzekering. Tot hoever moet die gaan ? Is het eigenlijk niet voldoende als de sociale verzekering over de hele linie alleen maar de minimumbehoefte zou dekken ? Als men daarop ja zegt, moet men weer wel bedenken dat dan veel aanvullende verzekeringen zullen worden vastgelegd via de collectieve arbeidsovereenkomsten. Het uiteindelijke resultaat zou dan niet eens veel schelen met de situatie van nu maar zou -zo mogelijk- nog onoverzichtelijker zijn dan nu. Voordeel is wel dat de premies lager zouden kunnen zijn; dat het voor de middenstander weer mogelijk zou worden personeel aan te trekken zonder al die loodzware lasten die nu op het loon drukken.

Equivalentie tegenover solidariteit

Solidariteit; het is het woord dat in de sociale verzekering veel gebruikt wordt. Ook politici gebruiken het woord graag. Zelfs een doodgewone belastingverhoging noemt men solidariteitsheffing. Ten onrechte, want in wezen is elke belasting en zeker onze belasting die zo sterk progressief is een solidariteitsbijdrage. Een gedwongen bijdrage, jazeke, maar dat is de sociale verzekeringspremie ook. Toch is solidariteit de kurk waarop de sociale verzekering drijft. Maar hoe ver gaat solidariteit ? Zijn er eigenlijk grenzen aan de solidariteit ? Is solidariteit synoniem met de term van christelijke naastenliefde ? Mag men daaraan grenzen stellen ? Heeft solidariteit iets te maken met gerechtigheid ? Heeft dat begrip grenzen ? Voor een deel moet ieder voor zich uitmaken waar zijn grenzen van solidariteit liggen. Feit is dat in de collectieve sfeer, dus bij afgedwongen solidariteit, er wel degelijk grenzen zijn. Op een gegeven moment gaan de mensen zeggen: nu vind ik het welletjes. Ze haken af, gaan allerlei ontsnappingen bedenken en zo ontstaat oneigenlijk gebruik, regelrechte fraude, collectieve ontduikingen, zwart-geld circuit. Het systeem dat we eerst zo mooi vonden, werkt niet meer. De AOW is een wet waar echte solidariteit aan de orde is. Iedereen krijgt als hij 65 jaar is dezelfde uitkering. We betalen daarvoor een verschillende premie: mensen met een hoog loon betalen veel meer dan mensen met een laag loon. De ziekenfondswet kent weer een andere vorm van solidariteit. Daar profiteren de gezinsleden mee van de verzekering van de kostwinner. Als die 10 kinderen heeft zijn er dus via zijn premie 12 personen verzekerd, de vrijgezel betaalt dezelfde premie en is alleen zelf verzekerd. Goed of niet goed ?

De ziektewet, werkloosheidswet en WAO kennen het equivalentiebeginsel. Men betaalt premie naar rato van het loon en krijgt ook een uitkering dat dat loon benadert. Dus een verminderde vorm van solidariteit. Goed of niet goed ?

Individualisering tegenover draagkracht

We zitten als Nederland in de EEG. Daar wordt ook wel eens wat uitgedokterd dat met onze sociale verzekering te maken heeft. Zo is er een verordening uitgevaardigd (we noemen dat de derde richtlijn) waarin staat dat in onze sv-wetten elke vorm van discriminatie tussen man en vrouw moet vermijden.

In de Wet Werkloosheidsvoorziening staat dat een gehuwde vrouw moet (in de regel) geen uitkering kan krijgen. Regelrechte discriminatie en dat moet vóór 1985 allemaal geregeld zijn. En dan kunnen we gaan vechten over de term discriminatie. Wat is dat ? Ook indirecte discriminatie zou niet mogen, maar wat daaronder verstaan moet worden heeft de Europese Commissie er niet bij verteld. Als men elke vorm van discriminatie wil vermijden moeten de uitkeringen dus geïndividualiseerd worden.

In zo'n stelsel heeft ieder zijn eigen rechten en is het niet interessant wat de gezinsleden verdienen of reeds aan uitkering ontvangen.

Theoretisch is dat best aardig maar iedereen is het er over eens dat zo'n stelsel volstrekt onbetaalbaar zou zijn. Tenzij alle uitkeringen met 50% worden verlaagd, en dat kan niet. Er zal dus wel een stelsel komen dat wel degelijk rekening houdt met de gezinsbehoeften.

Dit zijn zo een aantal notities die ik niet verder heb uitgewerkt. Als ik dat al zou kunnen dan zou ik zeker een boek moeten schrijven, zo complex is dat allemaal. Trouwens het hele complex van regelingen zoals wij die nu kennen roept al vragen op: ondermijnt zo'n verzorgingsstaat niet de indruk dat het de taak van de staat is om voor alle tegenslagen in het leven een vangnet te hebben ?

En toen zei iemand in de discussie: onze sociale verzekering is geen vangnet, het is voor velen een hangmat geworden ! Waar of niet waar ?

Veel succes met de discussies !

Artikel van de heer J.M.G. Kuin.

NAAR EEN ANDER -VERVANGEND- INKOMENSBELEID

1. Gewijzigde mondiale politieke en economische verhoudingen, de duidelijk aantoonbaar bereikte grenzen aan de groei en de snelle ontwikkelingen op het gebied van de micro-elektronica betekenen dat de -westerse- wereld een nieuw tijdperk in haar bestaan binnentreedt. Een werkelijke oplossing van de problemen waarvoor we in dit nieuwe tijdperk staan, vergt dan ook een internationale aanpak. Maar dat betekent natuurlijk niet, dat we binnen ons land de zaken maar op hun beloop moeten laten. Daarvoor zijn de problemen die de overgang naar dit nieuwe tijdperk met zich meebrengen, te groot. Immers afbrokkeling van onze werkgelegenheid, de sterke stijging van het aantal mensen dat een beroep doet op ons sociaal zekerheidsstelsel en verstoorde inkomensverhoudingen dreigen ons land financieel ten gronde te richten en ons democratisch bestel op zijn minst te verstoren.
De wijze waarop men in ons land deze problemen (partij)politiek aanpakt bieden weinig hoop op een positieve uitkomst. Het kabinet Den Uyl met een beleid gericht op matiging van zowel loonkosten als van de collectieve uitgavengroei slaagde er niet in de structurele werkloosheid terug te dringen. Van de geplande bezuinigingen op de publieke uitgaven van ruim negen miljard werd slechts een half miljard gerealiseerd. Het kabinet Van Agt kondigde in Bestek '81 bezuinigingen aan ter grootte van twaalf miljard. Uiteindelijk werd slechts twee en een half miljard gerealiseerd. De doelstellingen van economisch beleid zijn geen van alle gehaald. Het kabinet van Agt wilde de werkloosheid terugdringen tot 175.000 in 1982. Er zijn nu ruim een half miljoen werklozen. De produktie zou dit jaar met gemiddeld vier procent moeten stijgen, de realisatie is nul procent. De koopkracht zou met 1,5 procent verbeteren, tot dusverre is deze dit jaar met ongeveer twee procent gedaald. Ook de doelstelling ten aanzien van de prijsontwikkeling, de investeringen, het financieringstekort van de publieke sector en de collectieve lastendruk is op geen stukken na gehaald. Alleen de doelstelling inzake het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans is ruimschoots overtroffen. Dat alles is niet alleen te wijten aan het verkokerd departementaal denken en de wanorde van onze publieke financiën - er zou nodig een systeem van jaarlijks voortschrijdende macro-economische planning moeten komen - maar zeker ook aan het gebrek aan moed en aan creatieve oplossingen op politiek niveau voor de problemen door intrede van dit nieuwe tijdvak veroorzaakt.
2. Werkgelegenheidsbeleid, inkomensbeleid, sociale zekerheid hangen ten nauwste met elkaar samen en kunnen derhalve ook moeilijk los van elkaar als zelfstandige grootheden bekeken worden. Het is daarom spijtig dat ik in het kader van dit artikelje het werkgelegenheidsbeleid niet mee kan nemen. Mag ik volstaan met de opmerking dat bij een wat lager loonniveau volledige werkgelegenheid mogelijk is. Niet door het algemeen invoeren van arbeidstijdverkorting. De (technische moeilijkheden van de invoering van algemene arbeidstijdverkorting worden duidelijk onderschat, de winst aan arbeidsplaatsen wordt scromelijk overschat, de invulling van meer vrije tijd kost geld, hetgeen haaks staat op door arbeidstijdverkorting veroorzaakt minder besteedbaar inkomen, enz. Wel door (tijdelijk) bepaalde produktiesectoren uit de sfeer van de vrije ondernemingsgewijze produktie te halen (concurrentiediepte-investeringen-uitstoot aan arbeidskrachten) en onder bepaalde voorwaarden in zekere mate te "socialiseren" en door werk wat nu blijft liggen weer te verrichten.

Ik zal mij verder in dit artikeltje beperken tot het inkomensbeleid, waarvan het sociale zekerheidsbeleid als vervangend inkomensbeleid een geïntegreerd onderdeel vormt.

3. De inkomensverdeling tussen actieven en niet-actieven, tussen samenlevingsverbanden van welke aard ook en enkel(e) inkomen/uitkering wordt steeds ongelijker. De spanning die hierdoor opgeroepen worden, moeten niet onderschat worden. Hoe nu tot een redelijke herverdeling van inkomens te komen, waarbij tevens recht gedaan wordt aan de gelijkberechtiging van man en vrouw ? Het percentage vrouwen in ons land dat statistisch zichtbaar economisch actief is, is lager dan in welk land, aangesloten bij de Europese Gemeenschap, ook. Als ons land bij de inschakeling van vrouwen in het economisch productieproces deze achterstand zou willen inhalen, dan zouden er in ons land maar liefst 600.000 arbeidsplaatsen extra moeten worden geschapen. De toevoeging " statistisch zichtbaar " moet erbij, omdat vrouwen die niet in de statistiek verschijnen, hoofdzakelijk huisvrouwen, wel degelijk actief zijn, ook in economische zin. De verzorgende en onderhoudsarbeid van de huisvrouw ten opzichte van gezinsleden die in de gangbare betekenis wel actief zijn of zich daarop voorbereiden, hoofdzakelijk kinderen, is economisch wel degelijk relevant en productief, al is dit een verwaarloosd hoofdstuk in onze economische theorie en praktijk. Het is immers een vreemde zaak dat iemand die buitenhuis kookt, een gezin verzorgt, kamers schoonmaakt en bedden opmaakt in een hotel, kinderen onderwijst, enz. wel als " werkende " wordt erkend, terwijl een huisvrouw die veel van deze kwaliteiten in zich moet verenigen, niet als productief werkende wordt aangemerkt en derhalve ook niet betaald wordt.

Werkelijke emancipatie van de vrouw moet dit discriminerende verschil dan ook uit de wereld helpen. Tot dusverre worden in ons land dit soort ideeën nogal snel van tafel geveegd, omdat in de sfeer van de overheidsfinanciën bekeken de invoering van een " verzorgersloon " voor binnenshuis verrichte verzorgende en onderhoudsarbeid gekoppeld aan het minimumloon een bedrag kost van een kleine 30 miljard per jaar. Toch is de invoering van dit verzorgersloon bij nadere beschouwing wel degelijk te financieren en er zijn zelfs grote voordelen aan verbonden.

De huidige lonen zijn gebaseerd op het kostwinnersprincipe. Met andere woorden: met een minimumloon (=startloon) moet je je niet alleen zelf kunnen redden, maar wordt er van je verwacht dat je -in het oude rolpatroon gedachte- ook je vrouw ervan kunt onderhouden en daarbij ook nog één of meer kinderen, waarvoor de vrouw dan kinderbijslag ontvangt. Wanneer we er nu van uitgaan dat ook de verzorger van een huishouden recht heeft op loon, dan kunnen we het kostwinnersprincipe loslaten en de lonen in niet geringe mate verlagen. Volgens een berekening zou het kostwinnersselement een dertig procent van het loon bedragen. Dertig procent van de huidige lonen -te heffen of rechtstreeks via de fiscus of (te preferen) in de vorm van een bijzondere bedrijfsbelasting, waarbij de werknemer dan 70% van zijn loon uitgekeerd krijgt- is voldoende voor de financiering van dit verzorgersloon. De hoogte van dit verzorgersloon zou desgewenst afhankelijk gesteld kunnen worden van de mate waarin deze verzorgings- en onderhoudsarbeid binnenshuis verricht wordt. Zo zou gedacht kunnen worden aan - met de huidige koopkracht- in de netto sfeer f 500,- per maand voor de verzorging van een partner, f 800,- voor de verzorging van een partner en één kind en f 1.100,- per maand voor de verzorging van een partner een twee of meer kinderen.

Wil men hiermee geen rekening houden, dan zou het verzorgersloon op f 1.100,- netto per maand vastgesteld kunnen worden.

Verzorgers die part-time buitenshuis werken zouden in aanmerking moeten komen voor 1/3 van het verzorgersloon.

Bij de invoering van dit verzorgersloon zou overwogen moeten worden of het nog nodig is de kinderbijslag te handhaven.

Deze middelen -7 miljard per jaar- zouden ook zo nodig meebesteed kunnen worden voor de financiering van dit verzorgingsloon, wanneer men de kostwinnerscomponent op minder dan 30% van de huidige CAO-lonen wil stellen. De konsekwenties van invoering van een dergelijk verzorgersloon zijn groot. Zonder uitputtend te zijn, noem ik:

- een rechtvaardige verdeling van besteedbaar inkomen tussen samenlevingsverbanden met dubbele inkomens en met een enkel inkomen;
- een geldstroom van hogere naar lagere inkomens, met name naar lagere inkomens met kinderen;
- individualisering van inkomens met betere mogelijkheden tot rolwisseling;
- grotere besparingen in de collectieve sector. Zo bepalen de private lonen de hoogte van de uitkeringen krachtens de huidige sociaal zekerheidsstelsel, een wet drastische verminderingen van uitgaven in het kader van de Algemene Bijstandswet (verlaten en gescheiden vrouwen) enz.;
- bij een toenemend aantal buitenshuis werkende vrouwen c.q. een vermindering van het aantal vrouwen dat (alleen) binnenshuis arbeid verricht, een toenemende besparing in de loonkostensfeer (door verlaging financieringsfonds verzorgersloon, hetgeen het bedrijfsleven maar ook de overheid (ambtenaren-salarissen) ten goede komt.

Samenvattend meen ik te mogen zeggen, dat de invoering van een verzorgersloon niet alleen financieel mogelijk is, maar in algemene zin ook duidelijke voordelen biedt in het kader van een rechtvaardig inkomensbeleid en handhaving en uitbreiding van de koopkracht van de echte "minima", van de emancipatie van man en vrouw, van de financiële beheersing van de collectieve sector en van economisch herstel.

4. Onlosmakelijk verbonden met een geïndividualiseerd inkomensbeleid is een vervangend, eveneens geïndividualiseerd inkomensbeleid: een stelsel van sociale zekerheid met volledige gelijkberechtiging van man en vrouw, waarbij een evenwicht dient te bestaan tussen collectieve en individuele verantwoordelijkheid en solidariteit. Wanneer ik constateer dat de inkomensverschillen samenhangen met de waardering voor de soort verrichte arbeid, dan moet de logische gevolgtrekking zijn, dat deze meerwaarde vervalt bij iedere situatie waarbij niet meer gewerkt kan worden -ondermeer werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid, of niet meer gewerkt behoeft te worden- ondermeer bij het gepensioneerd zijn. En volgt daar niet uit, dat bij het vervallen van deze meerwaarde ieder het recht heeft op een gelijke uitkering krachtens een sociaal zekerheidsstelsel? Immers, wat is de meerwaarde van een zieke of gepensioneerde directeur van een sociale dienst boven een bouwvakker of postbesteller in dezelfde omstandigheden? En is het niet zo dat de gemeenschap voor een veronderstelde, maar niet aanwezige meerwaarde financieel moet opdraaien? Iedereen derhalve een gelijke uitkering krachtens één wet op de inkomensderving. Vereenvoudigde, doorzichtige wetgeving is zo mogelijk, welke fraudewerend is door het individualiserend karakter van dit (vervangend) inkomensbeleid -geen last meer van niet te wijzigen economische eenheden hetgeen de overheid tientallen, misschien wel honderden miljoenen guldens bespaart- en door een bij deze wet op de inkomensderving in te voeren zgn. arbeids- of registratiekaart voor werknemers, welke ter controle en, ter voorkoming van zwartwerken, iedere werknemer tijdens het werk verplicht bij zich zou moeten hebben en welke wordt ingenomen wanneer een uitkering krachtens deze wet op de inkomensderving wordt genoten.

De hoogte van deze, voor ieder gelijke uitkering wordt begrensd door het oorspronkelijke doel van het sociaal zekerheidsstelsel: de burger bewaren voor pure armoede en honger. De hoogte van deze uitkering is derhalve een politiek-sociale kwestie welke periodiek in het parlement vastgesteld moet worden. Ik zou mij kunnen voorstellen dat bij de huidige koopkracht gedacht kan worden aan per individu een uitkering ter grootte van 35% van de huidige bijstandsnorm te vermeerderen met een toeslag van 20% van deze norm als aangetoond kan worden dat men zelfstandig woont. Een samenlevingsverband van twee personen -beiden niet werkend binnens- of buitenhuis- ontvangt zo een gezamenlijk uitkeringsbedrag van $35+35+20=90\%$ van de huidige bijstandsnorm. Deze basisuitkering is in mijn gedachten gefiscaliseerd: de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten.

Met deze minimale uitkering houdt de collectieve solidariteit op en begint de individuele verantwoordelijkheid. Om deze individuele verantwoordelijkheid te kunnen realiseren dienen daartoe voor een ieder toegankelijke mogelijkheden te worden geschapen. Mijns inzien dient dit te gebeuren door het stichten door de overheid van een staatsverzekeringsbedrijf, waar men zich vrijwillig kan bijverzekeren middels een progressieve premie. De progressie van de premie is niet alleen een puur financiële aangelegenheid, maar ook en in belangrijke mate een politiek-sociale zaak. Omdat in mijn gedachten ook de huidige pensioenstelsels komen te vervallen en opgaan in die ene wet op de inkomensderving kan de progressie van de premie gehanteerd worden bij de verwezelijking van door de respectievelijke politieke partijen gewenste inkomensverhoudingen in het algemeen. De progressie van de premie kan ook duidelijk in politieke partijprogramma's neergelegd worden en kan op deze wijze sterk de keuze van kiezers voor partijen mee beïnvloeden.

Wil deze voor iedere burger duidelijke constructie werken, dan dient iedere (ook reeds bestaande) mogelijkheid om zich vrijwillig bij te verzekeren bij de wet aan het particuliere verzekeringsleven onttrokken te worden of fiscaal voor de burger onaantrekkelijk gemaakt te worden. Een bijkomend voordeel hiervan is, dat het parlement op deze wijze volledige zeggenschap kan krijgen inzake de beleggingen van dit staatsverzekeringsbedrijf. En mocht men zich niet voldoende hebben bijverzekerd, dus tekort geschoten zijn in individuele verantwoordelijkheid en daardoor in de problemen raken, dan is dit niet de zorg van de overheid, maar hooguit van geïnstitutionaliseerde solidariteit op grond van particulier intitatief.

Bij invoering van een dergelijke wet op de inkomensderving zullen ondermeer de besparingen in de sfeer van de sociale zekerheid enorm zijn, wordt het bedrijfsleven meer financiële speelruimte geboden en heeft iedere burger de persoonlijke vrijheid om in belangrijke mate de hoogte van zijn/haar eigen mogelijke uitkering of pensioen vast te stellen.

5. Het is duidelijk dat in een beknopt artikel als dit alleen in grote trekken de schets van een alternatief (vervangend) inkomensbeleid mogelijk is. Doorwerking naar andere beleidsterreinen kunnen hier evenmin aan de orde komen. Maar daar gaat het hier ook niet om.

Voor mij staat vast, dat men wat " gesleutel " aan (vervangende) in-
komenstelsel uit een in wezen voorbije periode wij weinig structureel
bezig zijn en zo geen oplossingen zullen vinden voor de steeds grotere
problemen waarvoor we komen te staan.

De politiek mag zich niet langer verschuilen achter begrippen als
" maatschappelijk onhaalbaar ", maar moet de creativiteit en de moed
vinden om nieuwe wegen in te slaan.

Het voortbestaan van ons parlementair democratisch bestel hangt er
van af. Dit artikel probeert daartoe een bijdrage te leveren.

Artikel van Jan de Boer, dir. GSD-Leeuwarden.

VANUIT HET LIBERALISME TOT EEN VISIE OP NOORD-ZUID

Het ideologische aspekt dient mijns inziens een grote rol te spelen bij het kommissiewerk in de JOVD. Als liberale jongerenorganisatie hebben wij de taak om te waken voor de liberale beginselen, onze beginselen, en dienen onze standpunten te getuigen van idealisme. Dat idealisme hoeft niet te leiden tot irrealisme. Het innemen van irrealistische standpunten heeft zelfs voor een idealistische organisatie als de onze geen zin. Dat maakt een organisatie volstrekt ongeloofwaardig.

Het is echter ook niet de bedoeling om realistische standpunten in te nemen, gespeend van idealisme. Een commissie moet proberen een goede afweging te maken tussen realisme en idealisme. Dit houd voor mij in elk geval in dat de uitgangspunten duidelijk idealistisch van aard moeten zijn.

Bij het opstellen van een concept-resolutie heeft ons duidelijk voor ogen gestaan dat het ging om een formuleren van een algemene liberale visie op deze problematiek. Het ging niet om het formuleren van een pasklare oplossing van de Noord-Zuidproblematiek.

Dit kan niet, de leden van de commissie zijn geen experts, zij zijn liberale jongren die geïntereiseerd zijn in de Noord-Zuidproblematiek. Wij hebben geprobeerd om vanuit onze beginselen antwoord te geven op vragen die op je af komen als je je bezig houdt met deze ingewikkelde problematiek.

Blijkens het resultaat van het zomercongres wilde ook de ledenvergadering van de JOVD een liberale visie geven op de Noord-Zuidproblematiek. De visie van het congres was dan wel niet altijd even idealistisch als de visie van de commissie, over het algemeen kan de commissie tevreden zijn over het resultaat en kan zij de resolutie, zoals die nu geformuleerd is, onderschrijven.

Deze resolutie is een goede basis voor een liberaal ontwikkelingsbeleid.

Het belangrijkste uitgangspunt bij het opstellen van de resolutie was het liberalisme. Wanneer je een dergelijk uitgangspunt hanteert, moet wel duidelijk zijn wat je onder liberalisme verstaat.

Ook Zuid-Amerikaanse dictaturen hanteren de term liberalisme.

Dan wordt er een vorm van het economisch liberalisme bedoeld, die zou moeten leiden tot een grote mate van economische vrijheid, maar die in werkelijkheid leidt tot de vrijheid van de sterksten.

Deze vorm van liberalisme staat ons zeker niet voor het oog.

Ons model van liberalisme zou je het sociaal-liberalisme kunnen noemen, met als belangrijkste beginselen vrijheid, gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid, solidariteit en verantwoordelijkheid.

Streven van het sociaal-liberalisme kan geformuleerd worden als "vrije mens in een vrije samenleving". De huidige Noord-West Europese maatschappij kan gekenmerkt worden als een maatschappij waar het liberalisme in vergaande mate verwezenlijkt is.

Er is een behoorlijk systeem voor sociale zekerheid opgebouwd, dat hoewel het aan herziening toe is, een essentiële element geworden van het liberalisme.

Men dient zich echter niet te beperken tot Nederland en tot Noord-West Europa. Neen, het realiseren van het sociaal-liberalisme dient ook op mondiaal nivo te gebeuren. Dit is opgave voor alle liberalen. Te vaak heeft het in het verleden, en ook nu nog, bij liberalen ontbroken aan een duidelijke visie op Noord-Zuid en aan betrokkenheid bij deze problematiek.

Het liberaal ontwikkelingsbeleid dient er op gericht te zijn bij te dragen aan het realiseren op mondiaal nivo van het beginsel " een vrije mens in een vrije samenleving ", Het is onmogelijk vrij te zijn, als je in de buurt van het bestaansminimum moet leven, als je elke dag moet afvragen of je wel genoeg voedsel hebt om de dag te overleven. Armoede is een doodsvijand van de vrijheid er moet dus een oorlog gevoerd worden tegen de armoede.

Vanuit het liberale beginsel van de gelijkwaardigheid volgt dat er geen sprake mag zijn van bevoogding bij de strijd tegen de armoede. Het noorden mag het zuiden niet bevoogden, tegen de armoede. Het noorden mag het zuiden niet bevoogden, wel mogen er een aantal basisvoorwaarden worden geformuleerd. De basisvoorwaarden zijn al geformuleerd, het zijn namelijk de "Rechten van de Mens", zoals vastgelegd in verschillende internationale verdragen en daardoor geaksepteerd door de meeste zuidelijke staten. Deze mede-uitgangspunten van het liberaal ontwikkelingsgebied kunnen leiden tot uitzonderingen op de regel dat er geen sprake mag zijn van bevoogding.

Gelijkwaardigheid dient te bestaan tussen mensen onderling en tussen staten onderling. Staten dienen op een voet van gelijkwaardigheid met elkaar om te gaan. Op dit moment is daar geen sprake van. De huidige internationale economische orde verschaft de noordelijke staten een sterkere positie dan de zuidelijke staten. Deze mede-uitgangspunten van het liberaal ontwikkelingsbeleid kunnen leiden tot uitzonderingen op de regel dat er geen sprake mag zijn van bevoogding.

Gelijkwaardigheid dient te bestaan tussen mensen onderling en tussen staten onderling. Staten dienen op een voet van gelijkwaardigheid met elkaar om te gaan. Op dit moment is daar geen sprake van. De huidige internationale economische orde verschaft de noordelijke staten een sterkere positie dan de zuidelijke staten. Daarom dient er een essentiële verbetering te komen van de internationale economische orde. Deze verbeterde internationale economische orde dient gebaseerd te zijn op de interdependentie van de diverse staten op de wereld. Deze interdependentie dient tot uiting te komen in een vrije wereldhandel, waarin geen plaats kan zijn voor protektionisme en autarkisme.

Als noordelijke liberalen hebben wij niet het recht om vast te leggen welk economische systeem de zuidelijke landen dienen te aksepter. Voor onze eigen regio kunnen we dan wel de sociale markteconomie kiezen, dit betekent nog niet dat dit economisch systeem ook voor andere regio's het meest geschikt is, of in overeenstemming is met het liberalisme. Ieder volk moet dan ook binnen de economische wereldorde zijn eigen economische systeem kunnen kiezen.

Drie uitgangspunten heb ik nog niet genoemd. Dat zijn de zorg voor de ecologie, een verantwoorde bevolkingspolitiek en het behoud van bestaande cultuurpatronen. Een liberaal ontwikkelingsbeleid is mislukt als het ons lukt om de armoede uit te roeien op een manier die leidt tot een onherstelbare aanslag op de ecologie. De aarde zal ook voor toekomstige generaties leefbaar moeten zijn. Om dit te realiseren is ook een verantwoorde bevolkingspolitiek noodzakelijk.

Een overbevolkte wereld kan niet leefbaar zijn. Indien het zou lukken om het liberalisme ook mondiaal te realiseren mag het niet zo zijn dat dat geleid heeft tot het verdwijnen van de kulturele diversiteit. Een liberaal beleid moet er dan ook op gericht zijn kultuurimperialisme te verhinderen. Er zal natuurlijk wel integratie van diverse kulturen optreden, maar dit hoeft niet tot het verdwijnen van kulturepatronen te leiden.

Voor het voeren van een werkelijk helpend ontwikkelingsbeleid is veel geld nodig. Om aan dit geld te komen zijn er meerdere methoden. Op de eerste plaats hulp door donorlanden zoals bijvoorbeeld Nederland. Het noorden moet konkreet bereid zijn om geld en welvaart in te leveren ten gunste van het zuiden. Op het kongres bleek een verschil van mening te bestaan tussen kommissie en ledenvergadering over de hoogte van de Nederlandse bijdrage aan ontwikkelingshulp. Pleitte de kommissie voor een verhoging op termijn tot 2½% van het Bruto Nationaal Produkt, de ledenvergadering wilde niet verder gaan dan het handhaven van de huidige 1% norm, maar vond wel dat er indien het mogelijk is gestreefd moet worden naar een verhoging van deze norm. Dit laatste mede in internationaal verband, hiermee uiting gevende aan ontevredenheid over het lage peil van bijdragen in sommige (de meeste) noordelijke staten, waarbij speciaal genoemd kan worden de Verenigde Staten van Amerika en de Bondsrepubliek Duitsland, twee van de welvarendste landen op deze wereld.

Op de tweede plaats hulp door supranationale organisaties, met name de Europese Gemeenschappen. Zo zouden in Lomé III ook die landen opgenomen moeten worden, die tot de allerarmsten behoren en nog niet in Lomé II opgenomen zijn.

Op de derde plaats is er de hulp door partikuliere instellingen. Als liberalen staan wij natuurlijk positief tegenover partikuliere initiatieven, dus ook tegenover deze initiatieven. Toch zal de overheid moeten kijken of deze initiatieven geschieden volgens de doelstellingen van het algemeen ontwikkelingsgebied. Ook zal zij de financiële mogelijkheden moeten verruimen.

Op de vierde plaats zien wij de opbrengsten van grondstoffen, gewonnen in internationale wateren en op antartika, als een gemeenschappelijk erfdeel der mensheid, en dienen dus mede ten goede te komen aan de ontwikkelingen van de Derde Wereld.

In een liberaal ontwikkelingsbeleid dient grote aandacht geschonken te worden aan de mensenrechten. In de resolutie wordt dan ook gesteld dat de verbeterde internationale economische orde moet bijdragen tot het realiseren van alle mensenrechten, en dat dit mag leiden tot uitzonderingen op de regel dat er geen sprake mag zijn van bevoogding. In meerdere stellingen gaat de resolutie op het probleem van de mensenrechten in. Zo mag ontwikkelingssamenwerking nooit plaatsvinden met landen waarin de mensenrechten ernstig en voortdurend worden geschonden, tenzij de ontwikkelingssamenwerking de ont-plooiingsmogelijkheden rechtstreeks en controleerbaar vergroot. Een duidelijke keuze voor hulp aan de basis in dit soort landen. Ook moet verhinderd worden dat ontwikkelingsgelden gebruikt worden voor geweldadige akties. Daarbij kan gesteld worden dat de wapenhandel teruggedrongen moet worden. De westerse staten moeten ernstig overwegen hoe zij hieraan kunnen bijdragen, zonder dat er hierdoor alle invloed in de derde wereld wort verloren. De wapenhandel kost te veel geld en is een potentieel gevaar voor het ontstaan van nieuwe oorlogen, zelfs voor een wereldoorlog, die wel eens eerder tussen Noord en Zuid kunnen uitbreken dan tussen Oost en West.

In een stelling wordt aandacht besteed aan de speciale positie van de vrouw in de Derde Wereld. Met inachtneming van heersende kultuurpatronen zal er toch geleidelijk een einde moeten komen aan de slechte positie van de vrouw in deze vaak paternalistische staten. De gelijkwaardigheid van vrouw en man is door deze landen geaksepteerd door het onderschrijven van de Mensenrechten.

Met betrekking tot het konkreet ontwikkelingsbeleid wordt er duidelijk gekozen voor een aantal uitgangspunten. Zonder er verder op in te gaan wil ik deze uitgangspunten hier nog noemen. Het zijn kleinschaligheid en decentralisatie enerzijds, en een agro-industriële maatschappij met de nadruk op de agrarische kant.

Behalve het ontwikkelen van een liberale visie ligt er voor de liberalen nog een taak. Het liberalisme is geen beweging die zich beperkt tot het Noorden. Ook in het Zuiden moet het Liberalisme een kans krijgen. De internationale liberale bewegingen als IFLRY en Liberale Internationale moeten de ontwikkeling van het Liberalisme in het Zuiden actief ondersteunen. Ook voor de JOVD ligt daar een taak.

Het liberalisme is zich aan het organiseren in Zuid Amerika, en dit wordt ondersteund door de Liberale Internationale. Dit proces mag geen vertraging ondervinden, nee het moet zelfs verder actieve ondersteuning vinden. In samenwerking met andere internationale democratische bewegingen zal er een actief beleid gevoerd moeten worden om democratische initiatieven in de derde wereld te ondersteunen. Een samenwerking van de Liberale Internationale, de Socialistische Internationale en de Christen Democratische Wereldunie moet veel kunnen bereiken. De voorkeur van de SI om in sommige gevallen samen te werken met autoritaire partijen zal dan wel moeten verdwijnen.

De combinatie van deze organisaties heeft met name in Latijns Amerika veel kans, als het lukt om de Verenigde Staten te bewegen tot een fundamentele herziening van hun beleid inzake het ondersteunen van autoritaire of totalitaire regimes.

Waardering kan uitgesproken worden voor het werk van het wetenschappelijk bureau van de Duitse Freie Demokratische Partei, de Friedrich Naumann Stiftung. Van hun ervaring kan gebruik worden gemaakt bij het ondersteunen van democratische groepen en initiatieven.

Mijns inziens moet, ook het Nederlands ontwikkelingsbeleid hier rekening mee houden. Op dit moment wil ik dan ook pleiten voor ondersteuning van het nieuwe democratische bewind in Bolivia in hun strijd tegen het economisch bankroet.

Een ding moet duidelijk zijn, er is voor liberalen nog veel te doen. Vanuit het liberalisme moet je wel komen tot een actieve betrokkenheid bij de Noord-Zuidproblematiek. Ook leidt dit tot het voeren van een werkelijke vredespolitiek. Het verhinderen van een Noord-Zuidkonflikt kan wel eens belangrijker blijken te zijn dan het verhinderen van een Oost-Westkonflikt. Een liberaal ontwikkelingsbeleid is dus een integraal onderdeel van een liberale vredespolitiek.

Artikel van Wilfried Derksen,

Nijmegen, 14 oktober 1982.

GEMEENTELIJKE HERINDELINGEN

Heel wat beroering brengen de voorstellen tot herindeling teweeg. In het kader van de decentralisatie is de gedachte tot samenvoeging van (kleine) gemeenten ontstaan. De redenering in deze is, dat als er sprake wil zijn van werkelijke decentralisatie, de gemeenten een krachtige vuist moeten kunnen maken tegen provincies en gewesten. Al jaren wordt het onvermogen van de kleinere gemeenten gesignaleerd om voldoende bestuurskracht te ontwikkelen om te beantwoorden aan de eisen van deze tijd in de vorm van een voorzieningenpakket voor hun inwoners.

Om te kunnen beantwoorden aan de taken die vandaag de dag aan de gemeenten gesteld zijn, is een groter en deskundiger apparaat vereist, maar ook meer politieke bestuurders en meer financiële middelen, aldus de officiële argumentatie.

In de herindeling is geen plaats meer voor gemeenten met minder dan 10.000 inwoners. Uit gegevens is gebleken dat in gemeenten met meer dan 10.000 inwoners het aantal raadsleden het mogelijk maakt te komen tot een interne bestuurlijke organisatie waarbij d.m.v. commissievorming (specialisatie, spreiding van raadsleden naar hun en/of politieke afvaardiging) de raadsleden effectiever bij het bestuur worden betrokken en het besluitvormingsproces kan worden vergemakkelijkt. Daarnaast zal een hogere bezoldiging waarschijnlijk leiden tot meer mogelijkheden om tijd te investeren in deelneming aan het bestuur. Bovendien zullen ook voor de ambtenaren voordelen verbonden zijn aan een groter inwonertal. Er komt een vergroting van de continuïteit, een betere werkverdeling, mogelijkheden tot het doelmatig inzetten van specialisten, een breder draagvlak om taken in eigen beheer te kunnen vervullen en uiteraard betere mogelijkheden voor tegenspel jegens hogere overheden.

De bovengeschetste voordelen worden in het algemeen wel onderkend, maar de contra's worden in het geheel, zo blijkt uit de reacties van de afgelopen jaren, te veel onderbelicht. Bestuurlijke moeilijkheden in kleinere gemeenten worden niet ontkent, daarnaast worden echter de noodzaak en de procedure op niet geringe schaal in twijfel getrokken. Er is een te grote verscheidenheid van aspecten die aan deze problematiek verbonden zijn. Een aantal criteria waaraan herindeling moet voldoen is geen fundamentele basis waarop zo een ingrijpende structuurverandering kan plaatsvinden. De commissie "Vonhoff" sprak dan ook over "tijdschizonten"; voor elk aspect een eigen planning in de tijd. Deze commissie kwam niet met een dwingend model zoals we die nu voor bestuurlijke reorganisatie kennen, maar met een dialogmodel met groeimoeilijkheden. "Zelfvorming" op basis van steekhoudende argumenten aan de hand van strikte richtlijnen biedt ook ruimte voor initiatieven uit een bredere kring dan , de direct belanghebbenden bij een herkenbaar bestuur op lokaal niveau die snelle en zinnige beslissingen moet kunnen blijven nemen.

De minister is van mening dat de noodzaak van gemeentelijke herindelings door de praktijk steeds meer onderkend wordt en door onderzoeken bevestigd. "Achteraf", zo zegt minister Rood, "staan bestuurders en bevolking vaak positiever tegenover herindeling dan voorheen". Maar was is "positiever"? Dat kan ook betekenen dat men er achteraf iets minder negatief tegenaan kijkt. Het hoeft geenszins "tevreden" te betekenen.

Voorafgaand aan de feitelijke herindeling, kunnen reeds bij voorbereidende gang van zaken vraagtekens worden gezet.

De procedure verzekert op geen enkele manier een zorgvuldige manier van afweging van argumenten. De afweging van de voor- en nadelen van herindeling gebeurt door allerlei instanties op steeds weer verschillende manieren, buiten de wettelijke procedure om. Per geval kan de procedure dus verschillen. Bij wie nou welke verantwoordelijkheid ligt is onduidelijk. De ene instantie hoort de gemeente wel, maar weerlegt hun argumenten niet of nauwelijks. De andere hoort de argumenten aan, maar weet tevoren al wat ze willen.

Het interesseert deze instanties niet of de gemeenten de burgers nu wel of niet hebben ingeschakeld, of de gemeenten met goede of minder goede argumenten komen en of er nu wel of niet goede rapporten op tafel komen. Politici zijn op verschillende niveaus bezig als een soort wetgevende instantie. Sommige provincies doen net alsof herindeling een provinciale aangelegenheid is. Het is geen zeldzaamheid dat Provinciale Staten intensief worden betrokken bij herindelingsvoorstellen. Voor de partijen in de Kamer wordt het dan moeilijk zich te distantiëren van hun politieke geloofsgenoten in de staten.

Tegenover een misschien wat moeilijke reorganisatieprocedure, barensweeën voor het gemak, de voordelen:

- kwaliteitsverhoging van het lokaal bestuur,
- betere geografische afstemming van het lokaal bestuur,
- verbeteren financiële positie.

T.a.v. de kwaliteit is al opgemerkt dat door een fulltime inzet deskundigheid en specialisme bij zullen dragen aan een krachtig bestuur. Zoals gezegd kunnen bij herindeling ook meer beter gekwalificeerde ambtenaren worden aangetrokken. Het is echter bij samenvoeging ("fuseren" in het bedrijfsleven) vanzelfsprekend dat de kwaliteit van het bestuur verhoogd moet worden. Met andere woorden, wat blijft er per saldo over aan "extra"-kwaliteit voor de geïntegreerde oude gemeente. De kwaliteit wordt "opgesoupeerd" doordat de herindeling de problemen qua aard en omvang doet toenemen. Het geheel wordt complexer.

Ook de inpassing van ambtenaren in een nieuwe structuur betekent vaak dat een soortgelijke post die zij voorheen hadden, op "nieuw niveau" te zwaar blijkt te zijn. De raadsleden zullen moeite krijgen om niet terug te vallen tot het niveau van pleitbezorger van het eigen dorp of de eigen streek.

De burger zelf wordt geconfronteerd met een ongrijpbaarder bestuur in plaats van een voor iedere burger te volgen plaatselijke democratie. Een eerste vereiste bij herindelingen is dan ook dat de plaatselijke bestuurders op z'n minst greep moeten kunnen blijven houden op de lokale gang van zaken.

Gemeenschappelijke regelingen zouden door de gemeentelijke herindeling moeten verminderen. Helaas is het tegendeel gebleken wat de geografische afstemming niet ten goede komt. Voor wat betreft de financiën zijn de voordelen niet veel positiever. Tengevolge van de herindeling zijn de bestuurskosten sterk afgenomen, maar de algemene uitkering uit het gemeentefonds is verlaagd; de nieuwe uitkering verschilt niet on aanzienlijk van het totaal van de uitkeringsbedragen die door afzonderlijke gemeenten worden ontvangen in de oude situatie. Daarnaast vergt organisatorische wijzigingen en aanpassingen (van subsidieverordeningen e.d.) veel geld, en zeker niet éénmalig.

De voordelen van herindeling lijken niet direct bewezen. De voordelen van herindeling lijken vooralsnog niet bewezen. De Minister is uiteraard een andere mening toegedaan. Hij heeft wetenschappelijk onderzoek laten verrichten opdat "duidelijkheid" verschaft kan worden ten aanzien van de verschillende aspecten van gemeentelijke herindeling..... Dit onderzoek heeft de wenselijkheid van versterking van het lokale bestuur en tot aanpassing van de bestuurlijke indeling aan de hedendaagse maatschappelijke structuren geenszins weersproken.

De wenselijkheid is misschien niet weersproken, maar de wenselijkheid om tot een duidelijke reorganisatie-procedure te komen, en het scheppen van doorzichtige waarborgen voor de positie en mening van de betrokken gemeente, blijken tussen de fraaie zinsneden door niet bésproken.

Wellicht brengt de bij de VNG ingestelde Cie gemeentelijke herindeling die voorstellen moet doen voor nieuwe procedureregels meer helderheid in deze materie.

Eric Brinckmann

Boekbespreking

H. VAN RIEL, GESCHIEDENIS VAN HET NEDERLANDSE LIBERALISME IN DE
NEGENTIENDE EEUW, BEZORGD DOOR J.G. BRUGGEMAN, ASSEN 1982
-VAN GORKUM- XXVII 255 BLZ., FL. 45,--

Bij het lezen van dit, over het algemeen genomen bewonderenswaardige boek zijn we toch achterdochtig geweest. De heer van Riel bezit immers een grote bewondering voor J.R. Thorbecke, hetgeen wel vertekening moet inhouden, en plaatst Bruggemans al de waarschuwing dat het betoog niet altijd steekhoudend is.

Zondebok in dit geschiedwerk is wel het "neo-" of "jong-liberalisme" dat zich op het einde van de vorige eeuw schuldig zou hebben gemaakt aan het verval van het Nederlandse liberalisme. Het verwijt aan de "neo-liberalen", zoals Samuel van Houten, de kans te hebben gemist het liberalisme van haar ondergang te redden en de daaropvolgende bewondering van Van Riel voor de hervormingsgezindheid van de bekritiseerde groepering doen aan een duidelijk historisch overzicht geen goed. Temeer daar de door Van Riel zo bewonderde Thorbecke met het voortschreiden der jaren conservatiever werd en juist de "neo-liberalen" oog hadden voor de "noden des tijds". Net weer de problemen, die volgens Van Riel, aangepakt moesten worden om het liberalisme te redden.

Belemmerend voor het gehele verhaal hoeft deze verwarrende redenatie niet te zijn. Het toont namelijk de bewogenheid van de schrijver met het lot van het Nederlandse liberalisme.

Van Riels constatering dat de wil tot hervorming bij liberalen geenszins ontbrak wordt onderschreven door het nieuwe werk van G. Taal, Liberalen en radicalen in Nederland 1872-1901 (Martinus Nijhoff, Den Haag 1980, p. 532). Het was juist de remmende werking van de interne discussies over "meer of minder, vroeger of later" van hervormingen en de ontbrekende partijdiscipline onder de liberale Kamerleden, die een adequaat antwoord uitstelden.

Mag deze constatering met de vlotte, lezenswaardige stijl, de eigenlijk "ouderwets verhalende" geschiedenis van deze belezen schrijver de interesse in de liberale geschiedenis vergroten. Gezien het ontbreken van een overzichtelijk werk over liberalisme in de 19e eeuw kan men eigenlijk niet om Van Riel heen.

EEN HISTORISCHE SCHETS VAN BURGERHEREN IN DE DEMOCRATISCHE EN ECONOMISCHE CRISIS VAN DE JAREN DERTIG

In de huidige tijd van burgerlijke "ongehoorzaamheid" en economische stagnatie zijn het fascisme en de crisis weer volop in de belangstelling geraakt. Wij zullen in dit artikel, zoals de titel al aangeeft, een schets geven van de liberalen en vrijzinnig-democraten en mogen hopen dat het aanzet tot relativering van een tijdvak dat maar al te vaak als grabbelton dienst doet voor politieke en economische stellingnamen.

Na de Eerste Wereldoorlog onderging de Nederlandse samenleving een belangrijke kentering. De 19de-eeuwse emancipatiestrijd maakt plaats voor een verzuilde maatschappij met samenwerking aan de toppen van de maatschappelijke zuilen en een constante loopgravenoorlog aan de basis. De liberalen en vrijzinnig-democraten horen in deze verzuilde situatie eigenlijk niet thuis, maar werden min of meer gedwongen om zichzelf in een "algemene" zuil te profileren, omdat andere zuilen de liberaalgezinde burgerij als een geïsoleerde groep afschilderde, zoals bijv. met het bisschoppelijk mandement (1933) tegen neutrale bladen als het NRC, Algemeen Handelsblad of De Telegraaf. We kennen dan tot op heden de karakteristieken van de verschillende zuilen waarvan Schöffers ons een impressie geeft.

De liberale Zuil:

"Wilde men de liberalen typeren, dan kan men niet volstaan met de programma's en partijen op te sommen, maar dan kwam men alleen verder met aanduidingen als: deftige herenhuizen, het gedichtje van Greshoff over de dominee, de dokter en de notaris, het Handelsblad en de NRC, de studentencorpora, de vlaggen uit op Koninginnedag en de bijzondere neutrale scholen in de "goede" buurten."

Fascisme

De confessionelen en socialisten bestudeerden nieuwe maatschappelijke verhoudingen, die gelijkenis vertoonden met autoritaire staten als alternatief voor de heersende liberale staatsvorm. In liberaal-vrijzinnige milieus heerst een dergelijke "crisis in de democratie", omdat de geestelijke beginselen van het 19de-eeuwse liberalisme nog maar weinig waarde zouden bezitten. Vooral de liberalen waren vatbaar voor orthodoxe interpretaties over recht, orde en leiderschap. Uit liberale hoek kreeg de fascistische NSB, in haar beginfase, sympathie en steun, totdat de liberaal juist geneigd was op Colijn (1937) te stemmen. Deze AR-man had als krachtig en vaderlandslievend figuur veel liberale stemmen gewonnen, waarbij de dubbelzinnige verkiezingsleuze "Zet meer liberalen naast Colijn" de overloop van orthodoxe liberalen in de hand werkte.

De fascistische NSB dankt haar aanvankelijke succes vooral aan de alom heersende geloofscrisis in de democratie van de jaren twintig en dertig en de economische malaise na 1929, maar schrompelde ineen, nadat de beweging uiteindelijk haar nationaal-socialistische karakter kreeg: rassentheorieën, anti-semitisme en gewelddadigheid. De autoritair-gezinde en gegoede burgerij keerde de NSB minachtend de rug toe, als ware deze organisatie on-Nederlands en anti-Oranje, waardoor de NSB met een harde en radicale kern achterbleef.

In deze tijd van toenemende radicalisering -tweede helft van de jaren dertig- binnen de NSB ontstaat er een anti-fascistische beweging, omdat het fascisme een gevaar vormde voor het electoraat der fungerende partijen en de democratie in haar algemeen. In de "Eenheid door Democratie" (EDD, 1935) verdedigden liberalen en vrijzinnig-democraten, tezamen met de sociaal-democraten, de waarden en normen van de parlementaire democratie tijdens spreekbeurten door het hele land. Daar werden tijdens discussies de verworvenheden van de democratische rechtsstaat uiteengezet en werd het Duitse karakter van de NSB feilloos aangetoond, terwijl de confessionelen alleen via herderlijke brieven, uit angst hun schapen tussen liberaal-socialistische disputen kwijt te raken, hun geleerden inlichtten over de NSB, fascisme en nationaal-socialisme, onder bedreiging van de kerkelijke ban. Het "Comité van Waakzaamheid tegen het Nationaal Socialisme" (1937) verzande daarentegen snel in een interne discussie, omdat de hierin zitting hebbende links-socialisten het communisme moeilijk als ondemocratisch konden en wilden bestempelen. De EDD ageerde juist zowel tegen het communisme als tegen het nationaal-socialisme, zoals P.J. Oud op 29 september 1936. Als minister van Financiën prevaleerde hij, tijdens eens toespraak voor de Eerste Kamer, de eenheid van het volk boven de partijpolitiek en bestreed dan ook linkse- en rechtse extremismen. De senatoren, met uitzondering van de twee NSB-ers, gaven -voor deze herenclub op zichzelf uniek- een ovatie als blijk van steun en waardering.

Het liberale kamerlid Boon viel W.M. Westerman van het rechts-extremistische "Nationaal Herstel" aan, omdat deze in de weerafdelingen (WA) van de NSB geen agressie kon bespeuren, terwijl er volgens Boon in Duitsland destijds precies hetzelfde werd gedacht over de SA, in diens beginstadium. Voor Boon stond de WA gelijk aan de communistische Rood-Front-knokploegen, laster en leugen, het recht van de vuist en ploertendoder. Hij plaatste kanttekeningen bij de "Rotte eieren"-taktiek van de NSB en vroeg zich af wat de Nederlandse Wandelorganisatie van de NSB, na opheffing van de WA, wel kon inhouden.

In de tweede helft van de jaren dertig zijn er liberale acties tegen het fascisme geweest, waarvan De Jong ten onrechte meent dat het hier individuele acties van liberalen betreft, terwijl hij ons eerder voorhoudt dat liberalen en vrijzinnigen een slechte partijdiscipline bezitten en hij de scheiding tussen individuele- of partijacties in wezen zelf relativeert. We zullen uiteenzetten dat liberale partijen wel degelijk van zich lieten horen.

Acties

Tijdens de verkiezingscampagne van 1935 preikte op het Frederiksplein een levensgrote poster "Nederland geen concentratiekamp". Het was werk van de Amsterdamse Vrijheidsbond onder aanvoering van de administrateur S. Citroen. De Duitse regering diende bij de Nederlandse overheid een officieel protest in, die tenslotte de relatie met de buurstaat hoger achtte dan de liberale actie. Geïsoleerd was deze stunt geenszins, G.A. Boon stelde immers de vraag, door de minister wijzeijk onbeantwoord: "Is het den Minister bekend, waarom -waar er toch in meer landen concentratiekampen bestaan- juist de Duitse autoriteiten meenen, dat de op de platen afgebeelde concentratiekampen specifiek Duitse concentratiekampen zouden voorstellen".

Het anti-semitisme was veelvuldig onderwerp van liberale en vrijzinnige kritiek in vlugschriften, pamfletten of het "Liberale Weekblad". Jong-liberalen namen via brochures stelling tegen de voortwoekerende jodenhaat. In "Regeering, Regeer" en "Nogmaals, Regeering, Regeer" (1938) veroordeelden de jongeren de slappe houding van de autoriteiten tegenover anti-semitisme en rascisme. In januari 1939 werd de brochure zelfs in beslag genomen, maar de overheid zag na liberaal protest van rechtsvervolgung af.

In Amsterdam, het onderzoeksgebied van Vonhoff, heerst -mede vanwege de talrijke joodse liberalen binnen de Vrijheidsbond- een felle anti-fascistische houding. In de dagboekantakeningen van de afdelingssecretaris A.W. Abspoel vinden we reacties terug van "hoogst opgewonden liberalen" die op maandagavond 15 april 1935 tijdens spreekbeurten in het Congresgebouw met NSB-ers op de vuist gingen, terwijl de politie op het einde van de avond nog aanwezige NSB-ers met gummistokken te lijf moest gaan. Op bijeenkomsten in verband met een liberaal protest tegen het pornografische anti-semitische blad "Der Stürmer" werden fascistische toehoorders, zoals de "New York Times" van 7 maart 1936 haar lezers inlichtte, "unceremoniously ejected".

Toch moeten we met De Jong stellen dat deze liberale, alsmede andersgezinde initiatieven het regeringsbeleid niet hebben beïnvloed. In juni 1938 had geen enkel Kamerlid tijdens de behandeling van het Joodse vluchtelingen-vraagstuk een motie ingediend. Het bleef bij goed bedoelde toespraken van linkse en rechtse volksvertegenwoordigers, terwijl de "Reichskristallnacht" van 9 en 10 november bij het Nederlandse publiek al snel in de vergetelheid geraakte.

De liberaal-vrijzinnige zuil bracht twee grote letterkundigen voort die vanuit een cultuurhistorische achtergrond het nationaal-socialisme en marxisme bestreden: Johan Huizinga (1872-1945) en Menno ter Braak (1902-1940). Als schrijvers waren zij niet gevangen in een starre ideologie zoals de historicus Jan Romein, de enige marxist van literaire betekenis in vooroorlogs Nederland. De liberaal-individualistische geesten van Huizinga en Ter Braak zullen sommige geesten hebben gescherpt, maar hun intellectuele niveau was evenwel ongrijpbaar voor de grote, verzuilde massa's en in wezen zonder succes in het bestrijden van totalitaire stromingen.

Economische crisis

Na de kracht op de New Yorkse effectenbeurs (1929) vond het anti-democratische denken in de volgende economische malaise een goede voedingsbodem. In dit paragraafje zullen we niet stilstaan bij het katholieke corporatisme -waarme afscheid werd genomen van klassenstrijd en kapitalistische productiever-spilling- of het "Plan van de Arbeid" van de SDAP (1935) dat de socialisten ten onrechte een monopolie op centrale staatsplanning zou geven- welke beide als economisch alternatief ongeschikt bleken.

De beperking die wij ons opleggen resulteert in een behandeling van het overheidsoptreden en haar resultaten, waarbij we ervan moeten uitgaan dat het economisch liberalisme bij zowel liberalen en vrijzinnigen als bij confessionelen diep geworteld zat. Het is tevens opmerkelijk dat de Minister van Financiën Oud (VDB, 1933), zoals zijn collegae, meer politicus dan vakspecialist was en ware dit vakspecialisme wel aanwezig, dan meer os fiscaal dan op monetair gebied.

De economie van 1918-1945 bezit twee kenmerken van het moderne kapitalisme: de marktgerichte produktie en het particulier bezit van de productiemiddelen. Er bestond in die situatie geen uitgebreide sociale wetgeving, maar een incidentele bestrijding van de armoede. De liberalen hingen geenszins een star economische liberalisme van "laissez-faire" aan, zodat er eveneens geen dogmatische kritiek bestond op de moderne sociale politiek, maar toch vond men veel sociale wetten een overmatige vorm van staatsbemoeiing. Met de vrijzinnig-democraten bezitten de liberalen accentuele verschillen ten aanzien van sociaal-economische politiek, ofschoon de liberalen met hun neiging een loonsverlaging (1933) als noodzakelijk te betrachten, meer dan de VDB, naar het rechtervlak neigen.

Tijdens de neergaande conjunctuurbeweging van 1920-1945 bezat de Nederlandse volkshuishouding, anders dan de historici aanvankelijk aannamen, voldoende kracht en flexibiliteit om de crisis op te vangen. Er was immers een stijging van het reële nationale inkomen per hoofd van de bevolking, een toenemende consumptie en een vergroot vermogen tot opnemng van arbeidskrachten. Van 1933-1934 zien we wel, veroorzaakt door lagere steun, een teruggang in de consumptie, tevens veroorzaakt door de verstrengeling met de internationaal economische situatie. Ondanks dat slopen er fouten in de overheids-politiek waarover Keesing met name aandacht schenkt aan psychologische oorzaken. De economie zou zich, zo luidde de gangbare mening, wel vanzelf herstellen, omdat hausses en baisses als vanzelfsprekend en onontkoombaar werden beschouwd. Het conservatisme en traditionele denken vertoonden een diepe afkeer van staatsingrijpen en monetaire experimenten. Oud had niets op met de jongste economische ideeën, welke toch studeerkamermodellen waren zonder enige vorm van toetsing. De nieuwigheden representeerden bovendien budgetontwrichting en het drukken van bankbiljetten, hetgeen met het oog op de Duitse inflatie na 1918, met al haar sociale en politiek-extremistische consequenties van dien, een schrikbeeld in de ogen van Nederlandse politici moest zijn geweest. Het afschaffen van de gouden standaard (1936), voorheen beschouwd als valsmunterij, en het denken over devaluatie als zijnde staatsgevaarlijk, werd veroorzaakt door het al eerder afschaffen van de gouden standaard door West-Europese landen. De VDB stelde zich via Oud achter het devaluatiebesluit, na Colijn van de juistheid te hebben overtuigd, waarbij het vertrouwen in het regeringsbeleid na het afschaffen van de gouden standaard niet afbrokkelde. Een door Oud nieuw uitgeschreven staatslening met lage rente bleeks als vandoord een succes.

De conclusie van De Vries kunnen we tegen deze geschetste achtergronden dan ook beter afzetten. Nederland had op korte termijn de crisis redelijk overwonnen. De sociale ellende was evenwel schrikbarend (tabel 1), maar mondde niet uit -zoals rapporten van de Centrale Inlichtingendienst uitwijzen- in sociale en politieke opstanden, doordat de ellende werd opgevangen en gekanaliseerd binnen de verzuilde maatschappij waar ieder zijn plaats had.

Tabel 1. Werkloosheid 1930-1939

	<u>Totaal</u>	<u>% arbeidsvolume</u>
1930	69.100	3,4
1933	264.200	12,8
1936	349.600	17,4
1939	223.700	9,6

De depressie bracht geen diepgaande materiële schade, maar inspireerde met haar werkloosheidstrauma de na-oorlogse industrialisatiepolitiek: werkgelegenheid werd nl. één van de doelstellingen in de magische vijfhoek van de SER. De overheidspolitiek onderging in de jaren dertig een door de versnelde economische groei veroorzaakt, structurele wijziging, waardoor de Staat meer greep kreeg op het economisch leven. Het vrije spel van de maatschappelijke krachten was, ondanks de vurige wens van velen, geen realiteit, omdat de overheid deed was ze verketterde: ordenen. Hiertoe kende Nederland semi-overheidsorganen met verordenende bevoegdheden zoals de Economische Raad (1932). Een regulerende overheid schrok de Vrijheidsbonders niet per definitie af, ze waren er best over te spreken, maar de voorstellen -zoals die van 1932- vonden ze wel weer net iets te ver gaan, terwijl het vrijzinnig-democratische Kamerlid Joeke zich veel positiever uitliet. In maart 1939 kende het Liberaal Sociaal Congres een stelling over publiek-rechtelijke organen, wat gezien het gematigde economisch liberalisme van de Vrijheidsbond toch uitzonderlijk was en daarna overigens ook wel weer lang onaangeroerd.

De invloed van de kleine liberale en vrijzinnig-democratische fracties was proportioneel gezien groot. Hun economisch denken zat bij de politiek-economische elite diep geworteld en in het tweede en derde kabinet Colijn (1933-1937) zien we twee VD-ministers, terwijl de grotere Vrijheidsbond er één leverde.

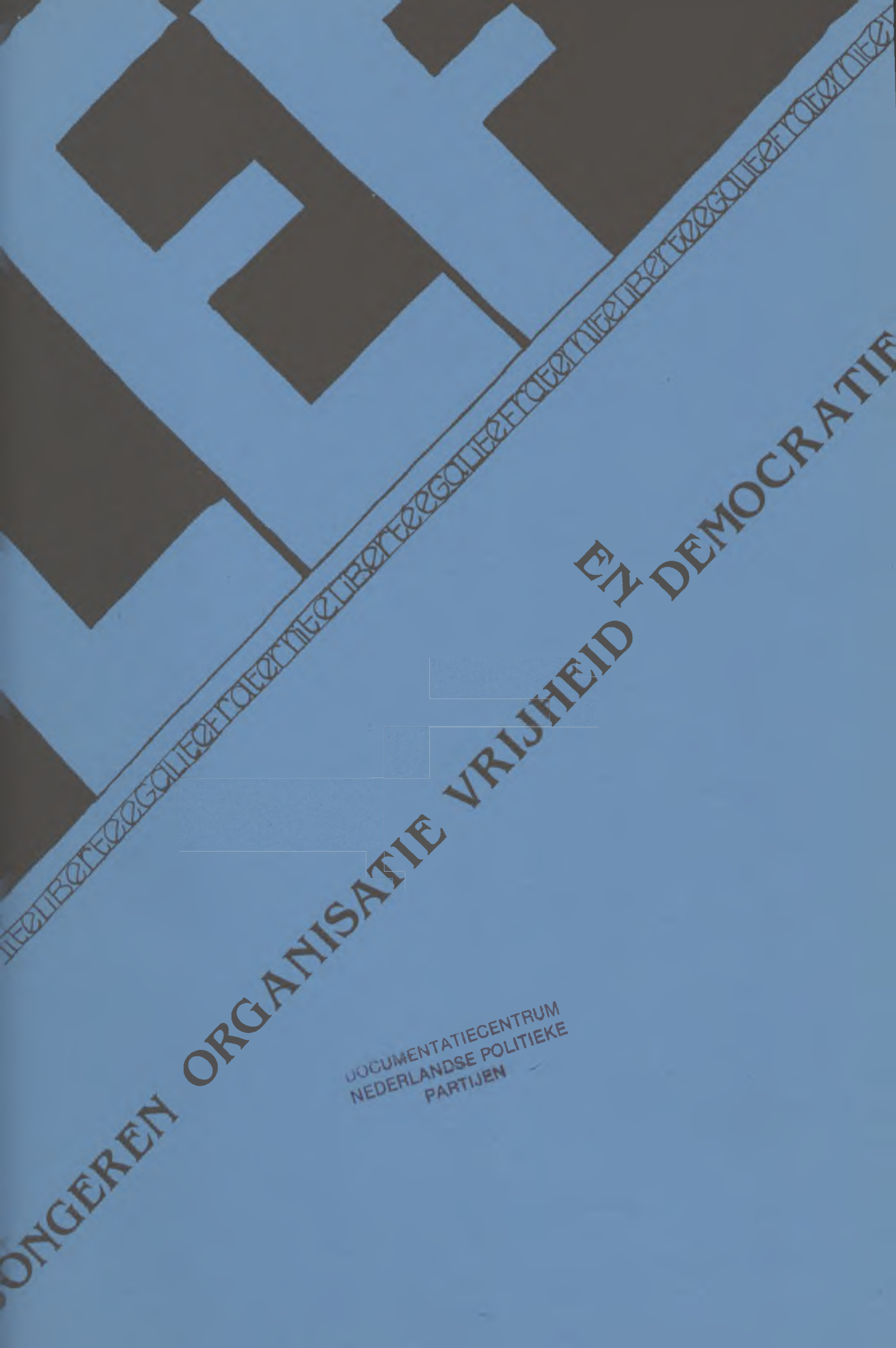
Zetels in de Tweede Kamer van de 100: 1925-1937

	<u>1925</u>	<u>1929</u>	<u>1933</u>	<u>1937</u>
Liberaal Staatspartij De Vrijheidsbond	9	8	7	4
Vrijzinnig Democratische Bond (VDB)	7	7	6	6
	<u>16</u>	<u>15</u>	<u>13</u>	<u>10</u>

Uit de nieuwste publicaties spreekt een positievere benadering over het gevoerde beleid, dat de depressie, minder dan de economische structuur, beïnvloedde, en bevorderd is door de afstandelijkheid van de jaren dertig en haar werklozentrauma, welke zo lang allesoverheersend zijn geweest. Een politiek van aanpassing en bezuiniging uit de jaren dertig is evenwel in onze tijd van economische stagnatie en werkloosheid niet wenselijk noch haalbaar, maar behoeft wel -zonder reactionair te zijn of zelfs Colijn te willen rehabiliteren- een genuanceerde analyse. In dat licht zullen de historici wellicht pas na het jaar 2000 tot een afstandelijke en overzichtelijke analyse kunnen komen van onze huidige malaise.

Noten

1. E.H. Kossman, De Lage Landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België (Amsterdam / Brussel, 1976) 436-437 ; H.J.L. Vonhoff, De zindelijke burgerheren. Een halve eeuw liberalisme (Baarn, 1965) 11-12 ; L. Schöffers, " De Nederlandse confessionele partijen 1918-1938 " in : C.B. Wels e.a. (red.) Vaderlands Verleden in Veelvoud. Opstellen over de Nederlandse geschiedenis na 1500 (2 dln; 2^e druk, Den Haag 1980) II, 222.
2. Over achtergronden en karakter van het Nederlandse fascisme: A.A. de Jonge Crisis en kritiek der Nederlandse Democratie (Assen, 1968); dezelfde, Het nationaal-socialisme in Nederland. Voorgeschiedenis, ontstaan en ontwikkeling (2^e druk, Den Haag 1979) en H.W. von der Dunk (red.), In de schaduw van de depressie. De NSB en de verkiezingen in de jaren dertig (alphen aan de Rijn, 1982)
3. Kossman, De Lage landen, 435-441; H.J.L. Vonhoff, Bewegend verleden. Een biografische visie op prof. mr. P.J. Oud (Alphen aan de Rijn, 1968) 63; P.J. Oud, Het jongste verleden. Parlementaire geschiedenis van Nederland (6 dln; 2^e druk, Assen 1968) VI, 1 e.v. ; L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 1 Voorspel (2^e druk, Den Haag 1969) 106; P.J.Oud, " Een woord van een oud-vrijzinnig-democraat " in: Vonhoff, Zindelijke burgerheren, 4.
4. Vonhoff, Bewegend verleden, 62-63.
5. Oud, Jongste verleden, V, 255-257.
6. De Jong, Voorspel, 346, 105-106.
7. Vonhoff, Zindelijke burgerheren, 220-224.
8. Idem, 100-101, 179-180, 219-220, 191-195; De Jong, Voorspel, 531-535.
9. Kossman, Lage Landen, 526-528; E.H. Kossman, bespreking van De Lage Landen 1780-1940 door H.W. von der Dunk, Tijdschrift voor geschiedenis 91 (1978) 129.
10. Joh. de Vries, " Het economische leven in Nederland 1918-1940 " in Algemene geschiedenis van Nederland XIV (Haarlem, 1979) 102-145; dezelfde, De Nederlandse economie tijdens de 20ste eeuw. Verkenning van het meest kenmerkende (Haarlem, 1978) 80-105; Kossman, Lage Landen, 504-519.
11. Kossman, Lage Landen, 458-461; R. Abma, " Het Plan van de Arbeid en de SDAP " in: Wels, Vaderlands verleden, II 277-310.
12. Vonhoff, Bewegend verleden, 53; Oud, Jongste verleden, IV 155-156.
13. F.A.G. Keesings, " De conjuncturele ontwikkeling van Nederland en de evolutie van de economische overheidspolitiek 1918-1939 " in: P.W. Klein (red.), Van stapelmarkt tot welvaartsstaat (Rotterdam, 1975) 94-108; Vonhoff, Bewegend verleden, 52-63.
14. De Vries, " Economisch leven ", 142-143.
15. 1899-1979 Tachtig jaren statistiek in tijdreeksen (Den Haag 1979) 68-69; F. Messing, De Nederlandse economie 1945-1980. Herstel, de groei, stagnatie (Haarlem, 1981) 24-29.
16. De Jong, Voorspel, 221.
17. P.W. Klein, " Depressie en beleid tijdens de jaren dertig. Kanttekeningen bij de ontwikkeling van de Nederlandse volkshuishouding in de jaren dertig " in: P.A.M. Geurts en F.A.M. Messing (red.), Economische ontwikkeling en sociale emancipatie. 18 opstellen over economische en sociale geschiedenis (2 dln; Den Haag, 1977) 144-186.
18. Oud, Jongste verleden, IV, 276-304 m.n. 278, 291-292; Vonhoff, Zindelijke burgerheren, 171-172; De Vries, " Economisch leven ", 143.
19. Klein, " Depressie en beleid ", 186.

CONGEREN ORGANISATIE VRIJHEID EN DEMOCRATIE

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

REDACTIE

REDACTIE-ADRES:

Stolberglaan 41
3583 XL Utrecht

REDACTIETEAM:

Wilfried Derksen
Reestraat 53
6531 JK Nijmegen
Tel.: 080 - 551249

Marian Eberson
Zwartvenseweg 47
5044 PA Tilburg
Tel.: 013 - 672364

Jaap Kruithof
Cauberg 14
2716 ES Zoetermeer
Tel.: 079 - 213890

Ada den Ottelander
Stolberglaan 41
3583 XL Utrecht
Tel.: 030 - 517537

Hans Veltkamp
Kerkplein 1
8051 GH Hattem
Tel.: 05206 - 43460

Jaargang 1, nummer 1, 1983

Copyright JOVD-Amsterdam

Omslag door Tanja van Rees

Typografie binnenwerk: A.C. den Ottelander

februari 1983.

INHOUDSOPGAVE:

-Het nieuwe liberalisme

door: Erik Brinckmann

-Informatisering van de samenleving

door: Prof. dr. G. Zoutendijk

-Automatisering vraagt om een menselijk beleid

door:

-Afbraak

door: Dns. Jan de Boer

-De draad naar Moskou

door: Jules Maaten

-Boekbespreking

door: Dr. P.F. Maas

HET NIEUWE LIBERALISME

Erik Brinckmann

De JOVD staat voor een enorm zware taak. De nog niet zo heel lang geleden behaalde verkiezingswinsten van de liberalen heeft zijn consequenties. Veel jongeren zijn toegestroomd naar zowel de VVD als naar de JOVD. Of via de VVD naar de JOVD. De JOVD heeft een enorme leden aanwas. In de afgelopen tijden hebben we honderden nieuwe leden erbij gekregen, zodat wij nu rond de vijfduizend leden hebben. Niet gering! Jongeren verwachten blijkbaar veel van ons. We hebben dan ook een belangrijke en specifieke taak. Als jonge liberalen zijn wij dé toekomst van het liberalisme; de wegbereiders voor een springlevende ideologie in onzekere tijden.

Onzekerheid is vaak aanleiding geweest om idealen los te laten en vast te klampen aan "schijn-zekerheden". Verkrampde alternatieven hebben in economisch slechte tijden niet zelden geleid tot extreme maatschappij-opvattingen en ontkenning van de gelijkwaardigheid van de mens.

De JOVD heeft de verantwoordelijkheid om houvast te bieden aan jongeren, een politiek handvat. De tendens dat jongeren in de 80-er jaren meer en meer zullen kiezen voor buiten-parlementaire uitvluchten, moeten we in het belang van de democratie en haar politiek functioneren in alle facetten, onder de aandacht brengen. Wij moeten overtuigend aantonen dat er legio mogelijkheden zijn om via democratische wegen recht te halen. Voor de jongerenhuisvesting bijvoorbeeld, zijn er mogelijkheden om daadwerkelijk te participeren in huisvestingsprojecten die jammer genoeg nog te weinig bekend zijn. Maar er moet ook gewezen worden op de mogelijkheden om als jongeren binnen de gemeentelijke politiek voor je belangen op te komen.

Aan de andere kant moeten we er ons in de politiek er juist voor inzetten, dat de democratische weg dynamischer wordt en dat er een drempelverlaging plaatsvindt, zodat elk individu niet zal schromen hem te bewandelen. De politieke partijen en zeker de jongeren organisaties, moeten de vele ingangen in het democratische bestel markeren, aangeven, zodat ook de maatschappelijke structuur voor de mensen grijpbaarder wordt en ook overzichtelijker.

Overzichtelijkheid begint zo langzamerhand een onbekend begrip te worden. Tussen de immens hoge betonnen administratiekantoren en de onnavolgbaar snel voortschrijdende techniek is het onmogelijk of moeilijk mogelijk je plaats te bepalen. Vervreemding is het gevolg, en een eerste stap is gezet naar de verwijdering van het individu van de samenleving waar hij of zij uit voort kwam. Maatschappelijk verzet verwordt al vlug tot intolerantie ten opzichte van iedereen die saamhorigheid binnen de bestaande samenleving voorstaat, diegenen die het gezamenlijk oplossen van problemen als maatschappij-visie hebben. Onverdraagzaamheid heeft onherroepelijk een reactie tot gevolg. Gematigden gaan zich harder opstellen en politioneel optreden wordt weer als "probleemoplossend" gepresenteerd. Dát is niet de weg die we moeten gaan. Voor beide partijen valt wat te zeggen. Zowel de reactie van de

"vervreemden" die geen verbondenheid met de samenleving meet voelen omdat ze er zich niet in herkennen, als de reactie van degenen die zich in een steeds gewelddadiger wordende samenleving bedreigd voelen, valt te begrijpen. Gewelddadig maatschappelijk verzet enerzijds en meer politie, mobiele eenheden, inspecteurs, controleurs en deurwaarders anderzijds, werkt conflict bevorderend. Die geweldsspiraál kán en moet doorbroken worden. Wanneer we de strijd aangaan met de door procedures verstarde bureaucratie, de vernummering van het individu en de onpersoonlijkheid van het systeem, kan het gevoel van woede en onmacht worden weggenomen.

De samenleving moet weer verstaanbaar worden, de mensen moeten zich wederom thuis gaan voelen in eigen samenleving. Iedereen moet weten dat zijn of haar bijdrage aan een rechtvaardige maatschappij meetelt. Er zullen duidelijke grenzen gesteld moeten worden aan de mogelijkheden van de overheid om maatschappelijke ontwikkelingen te sturen. Om mede verantwoordelijkheid tot haar volle recht te laten komen, moeten we als jonge liberalen druk op het politieke gebeuren blijven uitoefenen om de gedachte van het terug brengen van overheidstaken in de samenleving levend te houden. De gedachte van stelselmatige decentralisatie. De politiek moet gericht blijven op het zoveel mogelijk inschakelen van de lagere overheden en burgers. Voor democratische beslissingen is het nodig dat de juiste mensen, de belanghebbenden op het juiste moment bij de besluitvorming betrokken worden. Inspraak is in de jaren zeventig ontoereikend gebleken. Na feitelijke besluitvorming vond pas "inspraak" plaats. Naspraak dus. Ondemocratische beslissingen zijn daarvan het gevolg. Door effectieve decentralisatie kan men zich weer terug vinden in de samenleving waar hij of zij zélf aan werkt. Het bestuur wordt op deze wijze tastbaar en een instrument voor het zelfstandige individu.

De maatschappij wordt steeds gecompliceerder. De noodzaak van doorzichtigheid is daarom des te belangrijker omdat anders de mogelijkheid tot invloed vanuit de basis, met het vorderen van de technologische ontwikkelingen minder wordt. De invloed op het maatschappelijk proces kan door die ontwikkelingen minder worden. Maar de angst voor technologische ontwikkelingen is ongegrond als we er voor zorgen dat de techniek voor de mensen beheersbaar wordt. Techniek kan aangewend worden om de mens, het individu, volledig ten dienst te zijn. Het is echter levensgevaarlijk om de technologische ontwikkeling op zichzelf te laten en niet te integreren in het maatschappelijk gebeuren. Want dan keert het zich tegen ons.

Het is vandaag de dag noodzaak de formalisering, de door automatisering bevorderde bureaucratische procedures, te bestrijden. Tegelijkertijd moeten we als liberalen creatief op de ontwikkelingen inspelen. Nieuwe middelen moeten worden aangewend en gebruikt. Hieraan direct gekoppeld het onderwijs. Kinderen en jonge mensen kunnen al in een vroeg stadium spelenderwijs hun inventiviteit optimaliseren door deze vroegtijdige verkenning. Ook nú al zouden lesprogramma's voor informatiewetenschappen op veel bredere schaal moeten worden toegepast.

Als we van mening zijn dat de nieuwe technologie constructieve veranderingen teweeg brengt en bijdraagt tot een rechtvaardige samenleving wanneer we er effectief op inspelen, dan krijgen we

"grip" op de toekomst. Dat is waar we naar toe moeten: een eigen invulling van onze toekomst.

De tijden zijn veranderd, de ideologieën zijn veranderd, of anders aangepast. Maar de tijd zit nu meer dan ooit in een stroomversnelling en we dreigen als we niet tijdig ingrijpen het roer uit handen te verliezen. Een herbezinning op het liberalisme zal daarom moeten plaatsvinden, herbezinning in de zin van praktische toepasbaarheid. Het fundament van een theoretische herbezinning is in "Het Liberaal Manifest" reeds gelegd. Het nieuwe liberalisme kondigt zich aan. Naast de liberale beginselen: vrijheid, verantwoordelijkheid, sociale rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid van alle mensen is in "Het Liberaal Manifest" de noodzaak verwoord van verdraagzaamheid, broederschap, zorg, vermenselijking van de organisatie, kleinschaligheid, openheid, inspraak en medezeggenschap, decentralisatie, deskundigheid, spreiding van macht en verbreiding van kennis en bezit.

WACHTWOORDEN VOOR DE TOEKOMST ! ! !

Ik noemde de JOVD de wegbereider voor het liberalisme in de toekomst. De JOVD bezit de kracht, het doorzettingsvermogen en de vitale creativiteit om de nieuwe liberale beginselen in alle geleidingen van onze samenleving concreet te maken. Als liberale jongeren binnen de JOVD kunnen we een waardevolle bijdrage leveren aan de invulling van een hoopgevende toekomst. Laten we onze standpunten zoveel mogelijk onder de aandacht brengen en, indien nodig, met alternatieven komen. We hebben de mogelijkheden om onze positie in het politieke krachtenveld te verstevigen, laten we er ook gebruik van maken!

INFORMATISERING VAN DE SAMENLEVING

Dr. G. Zoutendijk

In dit artikel zal puntsgewijze aandacht worden geschonken aan wat wel genoemd wordt de informatisering van de samenleving. Het zal daarbij in het bijzonder gaan om de rol die de overheid daarbij dient te spelen. Binnen de beschikbare plaatsruimte kan slechts kort op een aantal aspecten worden ingegaan.

1. De moderne samenleving kenmerkt zich door:

- (1) een groeiende behoefte aan informatie, tijdig, doelgericht en te bestemmer plaatse; dit wordt enerzijds veroorzaakt door een toenemende complexiteit van vele problemen en een groei van het aantal personen dat bij de oplossing van die problemen betrokken (wil) zijn, anderzijds door betere scholing en meer vrije tijd (boeken, tijdschriften, TV etc.);
- (2) een toenemende productie van informatie op velerlei terrein (men spreekt wel van een informatie-explosie);
- (3) een sterke ontwikkeling van nieuwe technologie om informatie te verzamelen, te bewerken, te bewaren, te transporteren en ter beschikking te stellen, waarbij in het bijzonder gedacht kan worden aan:
 - de computertechnologie (miniaturisering, popularisering door veel lagere prijs en eenvoudiger gebruik);
 - de telecommunicatie (kabeltechnologie, satellieten);
 - de ontwikkeling van steeds grotere, snellere en goedkopere opslagmedia;
 - de sterk verbeterde bewerkingsmogelijkheden (nieuwe wiskundige en logische methoden, eenvoudige programmeermethoden, eenvoudige bediening).

Het gaat daarbij vooral om de integratie van genoemde technologieën waardoor vele nieuwe toepassingsgebieden ontstaan: volledig geautomatiseerd betalingsverkeer (geen geld, betaalkaarten, etc.), dossierloze administraties, publieksinformatiesystemen zoals Viditel (een eerste, aarzelend begin), onderwijs op afstand met bewegende beelden en vragen/antwoorden in twee richtingen, vergaderen op afstand, etc.

Men stelt wel dat wij toegroeien naar een informatiemaatschappij, gekenmerkt door het feit dat het merendeel der werkende mensen betrokken is bij de toepassing van de nieuwe technologieën voor de productie, de verwerking, de opslag, de verspreiding of de interpretatie van/besluitvorming op basis van informatie.

2. Toffler (1*) probeert een dergelijk informatiesamenleving te beschrijven en stelt dat het mogelijk is dat een aantal nadelen van de industriële maatschappij op den duur geheel of gedeeltelijk zal verdwijnen. Hij wijst b.v. op:

- (1) de massificatie: individualisering van media (kies-TV), van de industriële productie (confectie op maat) of van het onderwijs;
- (2) minder standarisatie;
- (3) reïntegratie van taken (verdwijnen van lopende band) en een humanisering van arbeid;
- (4) een minder scherpe scheiding tussen producent en consument, maar het weer ontstaan van de "prosument" die m.b.v. technologie veel meer zelf doet; daardoor een zekere mate van "de-marketization";
- (5) meer thuiswerk (werk naar de mens i.p.v. omgekeerd);

- (6) minder werken, althans in de formele economie maar wellicht meer als "prosument",
- (7) een betere informatievoorziening, meer spreiding van macht en een verhoging van het democratische gehalte van de samenleving.

Gevolgen zouden kunnen zijn een zekere decentralisatie (meer kleinschaligheid) en een zekere mate van deregulering. De geschetste ontwikkeling past geheel in het liberale wereldbeeld, werkt vrijheidsbevorderend, kan leiden tot verdere verkleining van machtsverschillen en dient derhalve te worden toegejuicht.

3. Hoewel Toffler een zekere mate van overdrijving niet kan worden ontzegd en zijn ideeën over ontwikkeling van de democratie voor bestrijding vatbaar zijn (zie bijvoorbeeld mijn kritiek in "Liberaal Reveil" (2*)) is het vooral van belang op te merken dat de door hem geschetste ontwikkeling niet vanzelf gaat en dat er ook andere ontwikkelingen denkbaar zijn. En wel in de richting van een starre, autocratische maatschappij, waarin de mens in een keurslijf geperst wordt en onderworpen is aan een strenge controle, de "big brother society" van George Orwell. De technologie zelf is immers neutraal, kan zowel ten goede als ten kwade worden gebruikt. Nodig is daarom een samenhangend overheidsbeleid op dit terrein, hetwelk overigens niet verkregen wordt door concentratie bij een aparte minister of door aan te dringen op een kaderwet voor de informatieverzorging (welke algemene bepalingen zouden daarin moeten?). Momenteel is er weinig of geen coördinatie. Krachtens het regeerakkoord zal een ministeriële commissie onder leiding van de Minister-President zich over de problematiek buigen, daarbij ondersteund door een ambtelijk commissie met een onafhankelijke voorzitter. Of dit voldoende is om tot een samenhangend beleid te komen kan met reden betwijfeld worden. Een dergelijk beleid is echter wel nodig.

Er geldt namelijk:

1. Mits in goede banen geleid kan de nieuwe technologie welvaart en welzijn in belangrijke mate verhogen. Behalve wat in punt 2 is vermeld geldt dat deze technologie energie- en milieuvriendelijk is en hoogwaardige arbeid creëert.
2. Er is bovendien geen alternatief omdat het een illusie is te denken dat ons land in een in machtsblokken verdeelde wereld met vele, onderling concurrerende landen zich zou kunnen permitteren buiten spel te blijven.
3. De technologie kan ook ten kwade worden toegepast zoals eerder betoogd.
4. Er zullen grote kwantitatieve en kwalitatieve verschuivingen in de werkgelegenheid plaatsvinden.
5. Het gevaar is aanwezig dat de mensheid verdeeld raakt in een klein aantal ter zake kundigen die wel met de nieuwe technologie weten te werken en deze voor eigen doeleinden zouden kunnen aanwenden en de grote massa van de niet-weters die buitenspel komen te staan.

Als belangrijkste overheidstaken zie ik:

- (1) stimuleren van de toepassing van de nieuwe ontwikkeling;
- (2) in goede banen leiden van deze ontwikkeling door waar nodig tot regelgeving over te gaan maar vooral ook door knelpun-

ten weg te nemen.

In een publicatie van de Stichting Toekomstbeeld der Techniek (3*), alsook in een publicatie van het NIVD (4*) ben ik hier uitvoeriger op ingegaan.

4. Wat de werkgelegenheid betreft gaat het vooral om een verschuiving van arbeid. Enerzijds ontstaan nieuwe produkten en productieprocessen en daarmee nieuwe arbeidsplaatsen; anderzijds gaan arbeidsplaatsen verloren omdat verouderde produkten en productieprocessen verdwijnen. Dit creëert instabiliteit op de arbeidsmarkt, een noodzaak tot bij- en omscholing en veel leed in individuele gevallen. Hetzelfde geldt overigens bij de introductie van elke andere nieuwe technologie. Primair is het een zaak voor de sociale partners om de negatieve effecten zoveel mogelijk te voorkomen of te compenseren. De overheid zal de omscholing moeten stimuleren, zal de afstemming tussen onderwijs en arbeidsmarkt dienen te verbeteren en zal speciale aandacht moeten schenken aan zwakke groepen in dit verband. Verder ziet het er naar uit dat een groot deel van de nieuwe werkgelegenheid buiten ons lang gecreëerd wordt, hetgeen de overheid door een op innovatie gericht stimuleringsbeleid moet trachten te voorkomen. Opgemerkt kan nog worden dat de beschreven ontwikkeling betrekkelijk langzaam gaat, om tal van redenen, en dat er daarom tijd is om ons aan te passen, alsook dat een verdere geleidelijke verkorting van de arbeidstijd op den duur mogelijk wordt.
5. Wat het stimuleringsbeleid betreft kan het volgende worden opgemerkt:
 - (1) Er moet een innoverend industrieel klimaat tot stand worden gebracht door het wegnemen van onnodige belemmeringen van procedurele, technische of financiële aard, door fiscale stimuli en maatregelen gericht op vermindering van de financiële risico's, door ontwikkelingskredieten en demonstratieprojecten (small business automation centres), alsook door adviezen, voorlichting en aandacht voor de doorstroming van kennis en ervaring. Een remmende maatregel zoals een automatiseringsheffing moet worden afgewezen. De onlangs opgerichte micro-elektronica centra kunnen in dit opzicht een belangrijke rol spelen.
 - (2) Een aantal speciale toepassingen van micro-elektronica zal wegens hun maatschappelijke betekenis in het bijzonder moeten worden gestimuleerd. Ik denk daarbij aan toepassingen gericht op energiebesparing, op verbetering van de verkeersveiligheid, op het verminderen van vuil, onaangenaam, ongezond, gevaarlijk of zwaar werk, op verbetering van de gezondheidszorg (patiëntenbewaking), alsook op die het leven van de gehandicapten en bejaarden wat aangenamer of veiliger kunnen maken. Ook bij de ontwikkeling van publieksinformatie systemen zoals Viditel zou de overheid stimulerend moeten optreden, b.v. door de overheidsvoorlichting in belangrijke mate mede langs deze weg te (doen) leiden. Door koppeling van Viditel met andere informatiesystemen van overheid en parlement zou de informatieverzorging naar het publiek toe en daarmee het democratisch gehalte van de samenleving belangrijk kunnen verbeteren.
 - (3) Tenslotte zou de overheid door orde op eigen zaken te stellen bij de toepassing van de nieuwe technologie het goede

voorbeeld kunnen geven, hetgeen niet alleen de efficiëntie en de arbeidsproductiviteit van het overheidsapparaat zou kunnen verbeteren maar bovendien belangrijke uitstralingseffecten kan hebben.

6. Om het in punt 5 sub (5) genoemde gevaar af te wenden staat het onderwijs voor een belangrijke taak; de leerlingen dienen wijsgemaakt te worden in de informatiemaatschappij:
- leren omgaan met informatie en leren werken met de daarbij van belang zijnde methoden en apparaten;
 - de beginselen leren van de informatica: omzetten van denkprocessen in algoritmen, schrijven van eenvoudige computerprogramma's, leren werken met informatiesystemen.

Daarnaast zal de computer geleidelijk meer kunnen worden aangewend om, tezamen met audiovisuele middelen, het onderwijs efficiënter en doelmatiger te maken en het de docent mogelijk te maken meer individuele aandacht aan de leerlingen te schenken.

7. Wat regelgeving betreft kan in de eerste plaats worden gedacht aan wetgeving ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer bij persoonsregistraties. Er bestaat een deels irrationele angst dat door onterechte koppeling van verschillende persoonsregistraties een soort administratief schaduwbeeld van een individu ontstaat op basis waarvan beslissingen omtrent die persoon zouden kunnen worden genomen. Een dergelijk schaduwbeeld zal echter altijd onvolledig en soms vertekend zijn.

Het thans bij de Tweede Kamer in behandeling zijnde wetsontwerp nr. 17207 beoogt te bereiken:

- (1) dat de geregistreerde beter wordt beschermd door versterking van zijn rechten;
- (2) dat de belangenafweging zorgvuldiger plaatsvindt;
- (3) dat houder en bewerker van een persoonsregistratie de nodige zorgvuldigheid in acht nemen.

De regelingen in bedoeld wetsontwerp zijn vrij complex en doen nogal bureaucratisch aan. Gezien de tendens tot deregulering moet hier nog eens goed naar worden gekeken. Er is verder een spanningsveld tussen enerzijds de persvrijheid die tot een vergunningsplicht zou kunnen leiden. Ook kan de vraag gesteld worden hoe openbare informatie eigenlijk behoort te zijn. Terwille van het rechtsverkeer is veel gevoelige persoonsinformatie (echtscheidingen, faillissementen, intrekkingen rijbewijs) openbaar maar dat betekent nog niet dat een ieder die informatie op zijn TV-scherm moet kunnen raadplegen. De auteurswet zal aan nieuwe media moeten worden aangepast, terwijl bij de wet openbaarheid bestuur de vraag gesteld kan worden of verstrekking van informatie in machineleesbare vorm (b.v. op magneetband) altijd wel toegestaan zou moeten worden.

8. Bij deregulering moet allereerst gedacht worden aan de omroepwetgeving, die nu de schaarste aan omroepfrequenties door kabel en satellieten geleidelijk verdwijnt, onnodig knellend wordt en de ontwikkeling van nieuwe media en toepassingen daarvan belemmert. De omroepwetgeving gebruiken als instrument van cultuurbeleid doet weinig geloofwaardig aan; de pluriformiteit wordt niet bevorderd door de toegang te beperken. Nieuwe toepassingen van de kabel -kies TV, uitbreiding van Viditel met bewegende beelden, onderwijs op afstand door computer en televisie ondersteund - worden bij de huidige wetgeving niet goed mogelijk. Waarom moe-

ten de zendgemachtigden worden beschermd ten koste van de eveneens bedreigde uitgevers! De uitgevers moeten evenzeer toegang krijgen tot de nieuwe media! Ook de wenselijkheid en in het bijzonder de grenzen van het PTT telecommunicatiemonopolie dienen kritisch te worden bekeken. Tegenover het voordeel dat onrendabele gebieden dankzij de monopoliepositie goed worden bediend en dat een goed stelsel van basisvoorzieningen mogelijk is gebleken staan vele nadelen: een conserverend beleid dat niet stimulerend inspeelt op nieuwe technische ontwikkelingen, tarieven die niet de heilzame invloed van onderlinge concurrentie ondervinden en het gevaar van oneerlijke concurrentie.

Het is te betreuren dat de gematigde voorstellen van de commissie Swarttouw om de reikwijdte van het PTT monopolie iets te verkleinen door het vorige kabinet niet zijn overgenomen.

9. Moderne methoden van informatie-opslag en bewerking, alsook mathematische modellen worden steeds meer bij de besluitvorming toegepast. In principe kan dit leiden tot betere beslissingen en de daaraan ten grondslag liggende informatie zou tevens beschikbaar kunnen zijn voor diegenen die de besluitvorming moeten of willen controleren. Hierdoor zou de informatisering kunnen bijdragen tot democratisering van informatieverzorging en besluitvorming en derhalve tot verkleining van machtsverschillen. Maar ook hier geldt dat dit niet vanzelf gaat en een ontwikkeling in tegenovergestelde richting evenzeer denkbaar is.

Steeds weer moeten de volgende vragen worden gesteld:

- wie bepaalt welke gegevens worden verzameld en verwerkt;
- wie bepaalt of een model van een beslissingssituatie de werkelijkheid voldoende goed weergeeft en blijft weergeven;
- wie bepaalt aan wie welke informatie beschikbaar wordt gesteld en in welke vorm;
- hoe vindt de controle plaats op de uitvoering van de vastgestelde regels?

Een ander probleem is dat door de complexiteit van vele problemen het steeds moeilijker wordt door deskundigen voorbereide beslissingen te beoordelen en dat dit kan leiden tot een machtsverschuiving naar die deskundigen toe. Deze kunnen daardoor in een positie geraken dat zij, bewust of onbewust, in feite de beslissing nemen zonder daartoe formeel de bevoegdheid te hebben.

Om deze machtsverschuiving tegen te gaan kan gedacht worden aan een drietal mogelijkheden, die soms wel, soms gedeeltelijk en soms in combinatie toepasbaar zijn en alle bezwaren hebben:

- (1) een zo groot mogelijke openbaarheid bij de informatievoorziening (met het gevaar dat door manipulatie en gekleurde voorlichting een scheef beeld ontstaat)
- (2) verdere democratisering van besluitvormingsprocessen, waardoor een betere zorgvuldigheidstoetsing mogelijk wordt (met het gevaar van verlamming van besluitvorming, verwaarlozing van lange termijn aspecten en meer emotionele beslissingen)
- (3) controle door andere deskundigen (met het gevaar van elitevorming en vervreemding van de burgers).

Het benutten van de nieuwe technologische mogelijkheden om het democratisch gehalte van de samenleving te vergroten is een belangrijke uitdaging waarvoor wij ons gesteld zien. Zie ook mijn bijdrage in Liberalisme in de jaren Tachtig (5*).

10. Informatisering kan leiden tot een vrijere, meer humane, meer democratische samenleving maar het omgekeerde is evenzeer mogelijk. Wij zijn daar allen bij betrokken en moeten het niet alleen aan de overheid overlaten de ontwikkeling in goede banen te leiden, maar zelf in arbeidsorganisaties, in belangenorganisaties, in vertegenwoordigende lichamen, etc. toe bijdragen door de positieve effecten te bevorderen en de negatieve te vermijden dan wel te verminderen. Uitgangspunt voor ons handelen zal moeten zijn dat de nieuwe technologie moet worden aangewend om ons democratisch stelsel, gebaseerd op machtsevenwicht en individuele vrijheid, te versterken. Daarbij moeten wij ons niet afsluiten voor bedreigingen maar creatief nadenken over noodzakelijke veranderingen. Het gaat uiteindelijk om het behoud en de verbetering van een op vrijheid, verdraagzaamheid, gelijkwaardigheid, individuele verantwoordelijkheid en sociale gerechtigheid gebaseerde samenleving dus om een meer liberale samenleving.

Literatuur:

1. Alvin Toffler, "The Third Wave", William Morrow and Comp. Inc., New York, 1980.
2. G. Zoutendijk, "Enkele beschouwingen over de politieke besluitvorming n.a.v. Toffler's boek "The Third Wave" , Liberaal Reveil 23 (1982), nr. 3, pp 42 - 51".
3. G. Zoutendijk, "Micro-elektronica en overheidsbeleid, wat verwachten we van de overheid", pp 46 - 53 van Micro-elektronica voor onze toekomst, publ. 32 van de Stichting Toekomstbeeld der Techniek (1982).
4. G. Zoutendijk, "Automatisering, bedreiging of uitdaging", pp 25 - 34 van Management in Perspectief, SMO boek 21 (Stichting Maatschappij en Onderneming), (1982).
5. G. Zoutendijk, "Besluitvorming en Democratie", pp 97 - 122 van Liberalisme in de jaren Tachtig, geschrift van de Mr. B.M. Teldersstichting, nr. 32, (1978).

AUTOMATISERING VRAAGT OM EEN MENSELYK BELEID

Ter inleiding een paar feiten.

Toen de Engelse wevers zich in de eerste helft van de 18de eeuw ondermeer door vernieling van de machines verzetten tegen de greep van de techniek op hun (hand)werk was de angst voor werkloosheid en de verschrikkelijke gevolgen hiervan de belangrijkste drijfveer.

Toen in het midden van de 50-er jaren in de Engelse automobielfabrieken als gevolg van de toepassing van geautomatiseerde machines een staking uitbrak was het wederom de angst voor werkloosheid en voor de ingrijpende invloed van de automatisering op het werk en de werkomstandigheden die als oorzaak kon worden aangemerkt.

Toen in ons land de computer bij de banken, verzekeringsmaatschappijen en industrie-concerns zijn intrede deed, werd (al dan niet in samenwerking met leveranciers en werkgevers) de automatisering positief begeleid -met voorlichting en scholing- door de beampten-/kantoorbedienden- bonden van CNV, KAB en NVV. Van angst was er eigenlijk geen sprake. Bij de banken konden nieuwe activiteiten worden ontwikkeld, ook bij de verzekeringsmaatschappijen ontstonden nieuwe banen, de arbeidsmarkt werd steeds krappere, zodat angst voor werkloosheid eigenlijk niet kon ontstaan.

Toen in de 60-er jaren in het grafisch- en dagbladbedrijf de ambachtelijke beroepen gingen verdwijnen en plaats moeten maken voor "industriële functies" en daarbij nog tal van fusies en reorganisaties plaats vonden, kwamen de werknemers en grafische bonden niet in verzet. Door een paritaire "fusiecommissie" werd met name het laatstgenoemde proces begeleid. Er was kennelijk ook hier geen angst voor werkloosheid. De menselijke gevolgen werden voor een deel versluierd, omscholing was niet voor alle getroffen werknemers weggelegd. Goed geschoolde vakmensen: -boekhouders, drukkers, correctoren- werd hun beroep, dat naast arbeidsvreugde maatschappelijk aanzien bood, ontnomen.

Toen in 1975 de Vereniging van Werknemers in het Bank- en Verzekeringsbedrijf en de Administratieve Kantoren -BVA- (sinds 1979 gefuseerd met de Unie blhp) een rapport over "de gevolgen van de automatisering voor welzijn en werkgelegenheid ..." publiceerde kreeg dit buiten de eigen kring nauwelijks aandacht. Er was ook toen nog geen angst voor werkloosheid. Toch werden in dat rapport reeds de gevolgen van de automatisering aangegeven die in studies en notities van meer recente data eigenlijk alleen maar worden herhaald.

Mag ik een kleine greep doen?!
(laatste pagina van het rapport).

Sociale gevolgen voor mensen versluierd.

Hoewel, zeg maar tussen 1950 en 1975 tal van beroepen en functies geruisloos waren vervallen, hoewel taken en verantwoordelijkheden werden overgenomen door computers en systemen, hoewel ingrijpende

veranderingen in het werk en werkomstandigheden voor individuele werknemers plaats vonden, sociale onrust is er niet ontstaan. De sociale gevolgen ontsnapten naar mijn overtuiging, voor het grootste deel aan onze aandacht en waarneming. Door de uitbouw en verbetering van de sociale zekerheid was er bovendien intussen als het ware ook een stevig vangnet voor uitgestoten werknemers gespannen. Van noemenswaardig verzet bij werknemers, ondernemingsraden en vakorganisaties kon feitelijk¹ niet gesproken worden.

Aan het eind van de 70-er jaren begint echter de situatie te wijzigen. Automatisering is dan al geruime tijd voornamelijk een aangelegenheid van deskundigen en specialisten of pseudo-deskundigen geworden. Een aantal rapporten en publicaties bieden met angstaanjagende cijfers tegen elkaar op over de vernietiging van werkgelegenheid. Ze geven vrijwel uitsluitend veronderstellingen verwachtingen, prognoses en zijn vooral gebaseerd op aannames en schattingen, kortom ze bieden te weinig harde cijfers en gegevens en te veel speculaties. Dit is eigenlijk ook weer het geval bij het rapport van de Raad voor de Arbeidsmarkt. Ook in de perspublicatie staat verlies van 90.000 banen weer voorop. Dat is nieuws, maar het is ook toevallig een negatieve kant van het SER-onderzoek. Veel mensen geloven die verhalen, sommige vakorganisaties nemen zelfs die verhalen "voor waar" over.

Wie heeft er belang bij het vergroten van angst, het veroorzaken van onzekerheid en aanwakkeren van onrust?! Daardoor wordt helaas de werkelijke problematiek van de automatisering versluierd. Het is daarom noodzakelijk dat enerzijds meer openheid wordt betracht en de geheimzinnigheid wordt weggenomen en anderzijds met concrete gegevens en realistische cijfers wordt aangegeven wat de werkelijke gevolgen zijn.

Aan leuterpraat en doemverhalen hebben we niets. Maar ze zullen blijven ontstaan bij gebrek aan beter: gebrek aan informatie, ontbreken van inzicht bij journalisten, politici, vakbondsbestuurders, ondernemingsraden en ... de betrokken werknemers c.q. consumenten.

AUTOMATISERING TAST FUNCTIES AAN.

Beambten en middenkader worden steeds meer bedreigd.

De technische vernieuwing, de mechanisering en automatisering heeft vanaf het begin tot gevolg gehad, dat menselijke arbeid door werktuigen en machines werd overgenomen.

Enerzijds werd dit als verbetering ervaren, als het ging om te zware, te vuile, te ongezonde arbeid, maar anderzijds vormde het een bedreiging. Er is in de geschiedenis van de arbeid een voortschrijdend proces van een veranderende werkorganisatie en een voortdurende splitsing van taken en werkzaamheden waar te nemen. Industrialisering en rationalisering hebben geleid tot een soms mensonwaardige arbeidsindeling. Dit was vooral bij lagere functies en uitvoerende arbeid het geval, voor zover die niet vervielen.

Door automatisering wordt dit proces versneld en nu ook naar andere functies uitgebreid. Met name beambten en de middenkaderfuncties worden thans bedreigd. En omdat het niveau van het "ken-

nen en kunnen" bij deze functies hoger is, zijn de problemen voor de betrokkenen groter. Het kost immers meer tijd en inspanning en geld om door middel van omscholing, ook al geschiedt dit in werktijd, een functie van gelijkwaardig niveau te kunnen vervullen. De kans om in functieniveau achteruit te gaan is groot, vooral bij boven 50-ers. Dat is de persoonlijke kant van functiewijzigingen. Dat staat nimmer in de automatiseringsnota's. Maar, omdat nu beambten - en middenkaderfuncties worden aangetast of vervallen, wordt als het ware ook de ruggegraat van de werkorganisatie ernstig beschadigd. Met dit gevolg hoefde men tot nu toe geen rekening te houden. *"wij constateren nu", zegt Prof. J. Bundervoet van de Katholieke Universiteit te Leuven (die een onderzoek voor de Landelijke Bedienden Centrale in België heeft geleid) in een interview met het Unieblad MEDIUM 11/1980, "dat bedienden, het middenkader, in de komende tijd met diezelfde instabiliteit in hun functie te maken krijgen als voorheen het uitvoerende personeel. Met zeker zoveel problemen. Bij dat middenkader, daar zullen immers op de korte termijn de grootste veranderingen plaatsvinden".*

We stellen in de praktijk bovendien ook vast, dat automatisering voor bepaalde categorieën van werknemers nadelige gevolgen heeft en voor anderen groepen voordelen oplevert. De bevoorrechten hebben soms de neiging om kortzichtig te reageren en in een soort groepsegoïsme te vervallen. De verdergaande automatisering zal steeds meer polarisatie tussen groepen van werknemers, maar ook tussen ouderen en jongeren gaan veroorzaken.

De veranderingen komen steeds sneller op de mensen af, men wordt vaker met reorganisaties en organisatiewijzigingen geconfronteerd, dat het tempo voor de wat oudere werknemers betreft niet is bij te houden. Ouderen worden dan ook veel onzekerder dan jongeren. De problemen die verdergaande automatisering met zich brengt, worden nog vergroot omdat aspecten van de hoofdarbeid door computers en systemen worden overgenomen.

Omdat automatisering door de fabrikanten van apparatuur wordt gestimuleerd en de automatiseringsplannen nog vaak eenzijdig door deskundigen worden opgesteld, ontbreekt bij de opsomming van de gevolgen doorgaans altijd een concrete gedetailleerde inventarisatie van alle consequenties voor de mensen en een sociaal plan met concrete oplossingen.

AUTOMATISERING MOET CONCURRENTIEVRIJ WORDEN GEMAAKT.

Er is bij de leiding van ondernemingen ook onzekerheid en enige angst te bespeuren. Automatisering is voor velen een vreemd vak, een zaak van deskundigen. *"We kunnen niet achterblijven, de techniek gaat dwingend verder, de concurrent doet het ook, in het buitenland is men al verder, de consument vraagt er om enz."* Dat men voor de vernieuwingsdrang van de producenten de verkoophabbel door de knieën ging, heb ik nog nooit gehoord, maar het speelt natuurlijk een rol.

Nu de werkloosheid permanent stijgt en de concurrentie steeds

harder wordt en ook in de bedrijfstakken, die een paar jaar geleden nog voor het opvangen van de uitgestoten werknemers uit industrie en nijverheid werden aangewezen, sinds kort personeelsstops kennen en een ombuiging van de groei in een vermindering zich gaat aftekenen, is een zorgvuldig en menselijk sociaal beleid dringend gewenst.

Tegen deze achtergrond heb ik kortgeleden de gedachte geopperd om automatisering concurrentievrij te maken. Een verantwoord beleid ten aanzien van de ontwikkeling en toepassing van micro-electronica is nodig om een concurrentieslag en een jungle te voorkomen.

Het puin en de rekening kunnen niet buiten de onderneming aan de maatschappij worden gepresenteerd. Openbaarheid en democratie vergroten. De werknemersorganisaties in het bank- en verzekeringsbedrijf hebben in de CAO-onderhandelingen voor dit jaar een gezamenlijk voorstel ingebracht voor een "Automatiseringsstatuut en -contract". Hiermee wordt beoogd dat:

- tijdige en volledige informatie aan de vakorganisaties en ondernemingsraden gewaarborgd;
- een zo groot mogelijke openbaarheid bij de beslissings-voorbereiding en meer inzicht bij de werknemers;
- tijdig overleg met de vakorganisaties en ondernemingsraden plaats vindt en wel op een zodanig tijdstip, dat beïnvloeding van besluiten nog mogelijk is;
- inspraak te vergroten van werknemers en hun interne en externe vertegenwoordigers bij het proces en de opvang van de gevolgen.

Kortom: het voorstel van de gezamenlijke organisaties beoogt beleidsafspraken te maken op bedrijfstakniveau en een basis te geven, door middel van een raamafpraak over de globale inhoud van per onderneming nader af te sluiten overeenkomsten. Dat bij zo'n statuut en die overeenkomsten per onderneming de taak, bevoegdheid en eigen verantwoordelijkheid, kortom de positie van de ondernemingsraad gewaarborgd moet blijven is vanzelfsprekend. Het lijkt ons zelfs gewenst dat de advies- en instemmingsbevoegdheid van ondernemingsraden t.a.v. automatisering concreter worden geregeld.

Hoewel er een aantal vertragende factoren zijn, prof. Zoutendijk gaf op de Automatiseringsdag een opsomming:

- de complexiteit van vele problemen, waardoor de ontwikkeling van informatiesystemen een moeizaam en tijdrovend proces is;
 - het feit dat de aanpassing van de mens langzaam verloopt en moeilijk versneld kan worden: forceren leidt tot chaos;
 - het grote tekort, kwalitatief zowel als kwantitatief, aan personeel dat in staat is informatiesystemen te ontwikkelen;
 - het optreden van sociale tegenkrachten,
- lijkt het mij een constructief beleid in het belang van alle partijen.

Nu heb ik nog niet gesproken over ondernemersvrijheid, automatiseringsheffing, APC's en een aantal andere zaken. Met andere woorden, ik ben mij bewust van mijn onvolledigheid.

AFBRAAK

Drs. Jan de Boer

Een nieuwe maatschappij begint met de afbraak van onze verzorgingsstaat.

Onze samenleving, onze verzorgingsstaat is een compromis tussen een socialistisch en een liberaal waardenstelsel. Het socialisme aanvaardde een op groei gebaseerde kapitalistische economie en het liberalisme ging accoord met een uitgebreid stelsel van overheidszorg, dat zich het collectieve sociale welzijn van de bevolking ten doel stelde. Onze op groei gebaseerde kapitalistische economie wordt gekenmerkt door de vrije ondernemingswijze productie, waarbij er werkgevers zijn die eigenaar zijn van de produktiemiddelen en werknemers die middels loonarbeid ervoor moeten zorgen dat de werkgevers winst maken. "Eigenarbeid" is voor zover enigszins mogelijk zelfs bij wet vervangen door loonarbeid gezien bijv. het feit dat een werkloze bouwvakker op straffe van verlies van zijn uitkering niet eens zijn eigen woning mag (ver)-bouwen.

Het doel van deze kapitalistische economie is het maken van winst, niet het scheppen van werkgelegenheid. Om winst te kunnen maken moeten er steeds nieuwe behoeften worden geschapen waardoor weer nieuwe producten gemaakt moeten worden om deze behoefte te bevredigen. Zo leven wij dus in een consumptiemaatschappij waarin de behoeften per definitie oneindig zijn en vaak haaks staan op het werkelijke welzijn van mensen. Immers hoe meer er gerookt, gedronken, medicijnen geslikt en harder gereden wordt, hoe beter het is voor onze economie. Zelfs de nadelen van deze productie: meer re-operaties, meer begrafenissen zijn in het belang van onze op groei ingestelde economie.

Het stelsel van overheidszorg, dat ons moet beschermen voor de negatieve effecten van deze kapitalistische economie, heeft een weliswaar chaotisch, maar uitgebreid sociaal zekerheidstelsel in het leven geroepen en allerlei andere voorzieningen waar we een beroep op kunnen doen en die door de overheid geheel of voor een belangrijk deel betaald worden: gezins- en bejaardenverzorging, chrèches voor werkende vrouwen, kruisverenigingen, het maatschappelijk werk enz.. Al onze wensen werden tot noden uitgeroepen, er rijzen steeds weer nieuwe welzijnsinstituten uit de grond, steeds weer nieuwe blikken welzijnswerker worden opengetrokken. Ook hier is alles op groei gebaseerd en derhalve op het continue scheppen van behoeften en behoeftenbevrediging. Zo is ons stelsel van collectieve overheidszorg geworden tot een puur consumptief gebeuren, dat het op groei gebaseerde kapitalistische karakter van onze samenleving alleen maar bevestigt en versterkt.

Overigens heeft dit compromis in de vorm van onze verzorgingsstaat het heel lang uitgehouden. Dat lukt omdat we de nadelen van onze kapitalistische economie met haar centraalstelling van loonarbeid -binnen zo'n stelstel is het ook onmogelijk om cultuurpolitiek te bedrijven, aangezien dit geen bijdrage levert aan de economische groei, dus leve de postindustrie- konden opvangen met de sterke stijging van ons nationaal inkomen. Voor alle werklozen

1
kon steeds nieuwe loonarbeid geschapen worden. Dat is nu definitief voorbij en we zien onze verzorgingsstaat nu juist aan haar kapitalistisch karakter ten onder gaan. Politieke en economische mondiale verschuivingen, de snel op gang komende technologische revolutie, de bereikte en deels overschreden grenzen aan de groei hebben onze samenleving definitief in een ander tijdvak geplaatst waarbinnen de problemen op een andere wijze dan tot nu toe kon, opgelost moeten worden. Onze wereld is van een bestendig tehuis verworpen tot een stuk te verbruiken natuur. We produceren ons arm en tot de door erop volgt.

De hieruit per individu verkregen, in grootte van het bedrag uiteenlopende inkomsten zouden met een vast door de overheid te verstrekken bedrag aangevuld moeten worden tot een uiteindelijk laag volledig geïndividualiseerd en in hoogte verschillend basisinkomen. Daarna en daarnaast is een ieder vrij te doen wat hij of zij wil. Liggen de persoonlijke behoeften niet hoger, dan heeft er niet meer gewerkt te worden en kan men zich overgeven aan niet verdiende autonome activiteiten. Liggen de behoeften wel hoger - en dat zal gezien de "hoogte" van het basisinkomen doorgaans het geval zijn - dan kan men zelf of samen met anderen activiteiten ontwikkelen die wel door derden betaald kunnen worden. Dit dient bij wet en onder controle van de vakbeweging of zelfstandig of in de vormen van arbeiderszelfbestuur te geschieden.

Zwart werk wordt wit werk. Deze hieruit voortvloeiende verdiensten worden niet gekort op het lage aanvullende bedrag binnen het basisinkomen, dat echter wel uit de belasting op deze verdiensten wordt gefinancierd. Een daaropvolgend aansluitend beperkt sociaal zekerheidsstelsel voor een ieder die niet kan of hoeft deelnemen aan de maatschappelijke dienstplicht (ziek, invalide of gepensioneerd) en dus ook het aanvullend basisinkomen niet krijgt - met een voor ieder beperkte en dezelfde basisuitkering met de mogelijkheid van bijverzekering middels een progressief premiestelsel bij een staatsverzekeringsbedrijf - legt zo een duidelijke relatie met een algemeen politiek gewenst inkomensbeleid, waarbinnen niet de overheid vaststelt wat men wil of moet hebben aan (vervangend) inkomen, maar waarbinnen de gebruikers hun eigen keuze kunnen maken.

De rol van de overheid zal ook op andere wijze teruggedrongen moeten worden, aangezien op allerlei terreinen - van de zorgsector tot en met het universitaire gebeuren toe - zich dezelfde ontwikkelingen hebben voorgedaan.

Zoeken en vinden we geen nieuwe oplossingen, dan zal - zo leert ons de geschiedenis - de oplossing komen middels wellicht een derde wereldoorlog, zodat we daarna heel misschien opnieuw kunnen beginnen met de herontwikkeling van ons huidig economisch stelsel, aangezien dan zelfs de meest elementaire behoeften niet of nauwelijks meer bevredigd kunnen worden. Herlezing van het rapport van de Club van Rome en het recentere Amerikaanse rapport "The Global 2000" is zeker nu meer dan de moeite waard. Het lijkt er op, dat in de politiek men horende doof en ziende blind is, aangezien geen enkele partij bereid is de wortel van het kwaad: de op groei gebaseerde kapitalistische economie - het staatskapitalisme in de Oostbloklanden is daarvan niet meer dan een variant - aan te tasten of zelfs maar ter discussie te stellen.

Het antwoord op de huidige, nog pas beginnende crisis is dan ook de afbraak van onze huidige verzorgingsstaat en de vestiging van

een waarborgstaat, waarbinnen geen ruimte meer zal zijn voor een op groei gebaseerde oneindige behoefte bevrediging. Binnen deze waarborgstaat zal voor zover een zoveel mogelijk - de grotendeels verinternationaliseerde grootschalige exportindustrie zal internationaal aangepakt moeten worden - onze nationale industrie welke gericht is op onze eigen binnenlandse behoeftebevrediging, deels kleinschaliger van opzet moeten worden met vormen van arbeiders-zelfbestuur. Het prijsmechanisme zal dan niet meer het enige criterium voor investeringen zijn en de vreugdeloze, alle samenwerking en creativiteit dodende loonarbeid zal weer meer aspecten van voldoeninggevend, op samenwerking en creativiteit berustens werk kunnen krijgen. We moeten af van de defensieve strijd om het behoud van loonarbeidsplaatsen. Werkgelegenheidsplannen die geen werkgelegenheid (kunnen) scheppen, bevestigen alleen de huidige kapitalistische economie met het daaruit voortvloeiende verkramp-te arbeidsethos. De in de toekomst door automatisering schaarse loonarbeid zal middels een maatschappelijke dienstplicht zo eerlijk mogelijk over een ieder -man en vrouw- verdeeld moeten worden.

Uitgaande van het begrip groei, hebben we ook daar te maken met een oneindig behoeftenpatroon, heeft ook daar het consumptief karakter zich genesteld. Het heeft geleid tot volledig overbodige instituties en/of vervreemding van directe, intermenselijke verantwoordelijkheid. Zo is sociale zekerheid meer dan alleen het sociaal zekerheidsstelsel of het sociaal zekerheidsstelsel in wisselwerking met andere, professionele welzijnsinstituties. De basis van sociale zekerheid is het al of niet betaalde, wederzijds dienstbetoon, door kollektivistisch en étatistisch denken structureel weggedrukt en omgezet in officiële loon, arbeid en/of on(der)betaalde, niet door de officiële economie gewaardeerde, zgn. schaduarbeid. Ook hier zullen we af moeten van het groei-denken, van onze oneindige behoeften. Ons sociaal zekerheidsstelsel zal herijkt moeten worden in zijn wisselwerking met juist dat wederzijdse dienstbetoon van mensen onderling. Waarom zou grootvader niet (betaald) op de kinderen van Ot en Sien passen, als Ot (betaald) het huis van grootvader schildert en Sien (betaald) het eten voor de zieke overbuurvrouw kookt, die op haar beurt enz.

Wie zich verzet tegen de afbraak van onze verzorgingsstaat en tegen het vestigen van een nieuwe economische orde, heeft nog steeds niet begrepen dat we definitief in een ander tijdvak van onze geschiedenis zijn beland. De verzorgingsstaat als compromis van socialisme en liberalisme heeft zijn tijd gehad.

Wellicht dat men elkaar opnieuw kan vinden als het kollektivistisch, étatistisch marxistisch denken eens goed ondergedompeld wordt in het anarchistisch denken van Bakoein, waarbij we -wat mij betreft- met een scheef oog blijven kijken naar Ivan Illich.

DE DRAAD NAAR MOSKOU

Jules Maaten.

Vrede en ontwapening staan dit moment weer uitgebreid in de belangstelling. De voorstellen van de kersverse Sovjet-leider Joesri Andropov, de Warschaupact-top in Praag en de recente Europese tour van de Amerikaanse vice-president George Bush hebben nog eens extra de aandacht gevestigd op de Oost-West verhouding, en lijken er op gericht een ontspannender klimaat te scheppen voor de verschillende onderhandelingen in Wenen en Geneve.

In het internationale jongerenwerk is een ontwikkeling naar ontspanning tussen Oost en West al enige jaren aan de gang (hoewel daar nu een koude bries doorheen waait). Ontspanning is niet alleen een zaak voor regeringsleiders. Of beter: juist niet alleen voor regeringsleiders! De JOVD Oost-Westnota (juni 1980) geeft een uiterst liberaal standpunt weer: "Om het wederzijds onbegrip en wantrouwen weg te nemen dient men zoveel mogelijk te streven naar openingen naar elkaar, wederzijdse bezoeken, en het bevorderen van de 'free flow of information'". Liberalen pleiten ook voor een intensivering van de economische relaties, en het zal duidelijk zijn dat intensiveren van de contacten ook in het jongerenwerk een rol dient te spelen.

In de Bondsrepubliek namen de liberale Jungdemokraten al in 1967 het voortouw met het opzetten van uitwisselingen met het Oostblok. In eerste instantie met het Russische comité van jongerenorganisaties (KMO), vervolgens ook met de Oostduitse FDJ en organisaties uit andere landen aan gene zijde van het ijzeren gordijn. De ervaringen van de Jungdemokraten met hun Ostpolitik zijn positief. Hoewel uit de contacten in eerste aanleg natuurlijk geen wereldschokkende omwentelingen zijn voortgekomen, betekenen zij toch een verdieping van de dialoog. Je beleeft de Oost-Westrelatie per slot van rekening intenser door met een heuse Rus een spelletje te tafeltennissen dan door het lezen van een speech van Tsjernenko of Gromyko, waarbij er in de contacten met officiële Sovjetorganisaties overigens wel een zeker verband tussen deze twee belevenissen ligt.

In multilateraal verband kwam de Oost-Westdialoog in 1980 formeel tot stand bij de oprichting van het z.g. "Framework for the All-European Youth and Student Cooperation" (AEYSC). In de tien voorafgaande jaren hadden wel enige incidentele bijeenkomsten plaatsgevonden tussen jongerenorganisaties uit Oost- en West-Europa, maar tot een formalisering kwam het nooit. Ook bij de AEYSC stonden liberalen aan de wieg: de internationale federatie van de JOVD (IFLRY) organiseerde de bijeenkomst die de feitelijke oprichting voorbereidde. In het AEYSC-Framework participeren Moskou georiënteerde organisaties als the World Federation of Democratic Youth (WFDY, spreek uit als "woefdie", waar bijvoorbeeld KMO en FDJ bij zijn aangesloten) en een aantal westerse organisaties, waaronder alle politieke organisaties en de koepelorganisatie van de nationale jongerenplatforms CENYC (waarbij ook "ons" Nederlands Platform voor Internationaal Jongerenwerk NPIJ is aangesloten). Sinds 1980 ontplooidde het Framework een enorme hoeveelheid activiteiten. Meerdere malen per maand kwamen jongerenorganisaties uit Oost en West samen om te discussiëren over

(ook gevoelige) thema's, en altijd weer kon er een gemeenschappelijk standpunt bereikt worden (het Framework stelt haar slotdocumenten met eenstemmigheid vast). Het laat zich raden dat deze slotdocumenten, waarin zowel Moskou-communisten als Britse conservatieven, en wat zich daar ook maar tussen bevindt, zich konden vinden, geen radicale doorbraken op het gebied van de ontspanning teweeg brachten. Maar cruciaal was dat men wilde spreken, dat de dialoog voortging, in een tijd waarin op hogere niveaus ontspanning ver te zoeken was (SS-20 productie, Afghanistan, Polen, NAVO-dubbelbesluit, neutronengranaat). De meest positieve ervaring in dit Framework werd overigens in oktober 1982 door het NPIJ in Amersfoort georganiseerd: de "European Dialogue of Youth & Students on Peace and Disarmament". Deze bijeenkomst stelde géén politiek slotdocument vast, hetgeen de dialoog bevorderde: men kon er van uitgaan dat een open standpunt-inname niet onmiddellijk zwart op wit kwam en dus vrijuit spreken. Zoals NPIJ-voorzitter Marco Swart bij de opening van de Dialogue zei: *"There are already so many conferences on peace and disarmament. Old and wise men of state, achieving no results. It might be that exactly because of these comfortable conferences these diplomats live in an artificial world, far separated from the common sense and simple feelings of the man in the street".* En: *"To start the peace process we don't need a full agreement, solemnly signed, but filled with hollow phrases. We don't need to convince each other completely - we probably never will. We do need a real dialogue. That includes the willingness to discuss frankly the beliefs we cherish and the willingness to question some thoughts we hold sacred".*

Des te treuriger was het dat nog geen twee maanden later de algemene vergadering van het Framework na het succes van de Dialogue niet in staat bleek een activiteitenplan voor 1983 op te stellen door onenigheid over de toelating van een nieuwe organisatie tot het Framework. De IFLRY visie kwam goed tot uitdrukking in de rede van haar secretaris-generaal Susan Johnson: *"Negative elements should be discussed, but always with the aim of having a positive dialogue, and of creating mutual understanding, not merely in order to render existing difficulties larger than they are already".* Liberaal idealisme zegeviert niet altijd.

Voor de JOVD had deze bijeenkomst, die plaatsvond in Nicosia, echter wel een positief resultaat: het leggen van formele contacten met de USSR-organisatie KMO. Deze contacten waren al in een eerder stadium begonnen. In mei had in Brussel de auteur van dit artikel als IFLRY bestuurslid een eerste gesprek met Alexander Kondyakov van KMO, waarbij de Russen zich onmiddellijk enthousiast toonden. Hierop schreef de verantwoordelijke in het internationaal secretariaat, Luc Pruyn, op 24 september de eerste officiële brief naar KMO, waarna in Amersfoort en Nicosia (en bij een receptie op de Russische ambassade in Den Haag op 19 oktober) Frank Rohof, Carolien Harrems en de auteur aanvullende gesprekken voerden. In Nicosia werd afgesproken dat zo spoedig mogelijk in 1983 KMO een JOVD delegatie formeel zou uitnodigen, om te spreken over verdere ontwikkelingen van de contacten en over een aantal politieke onderwerpen: de rol van de vredesbewegingen, de situatie in Europa en hoe de spanningen te vermindern en de rechten van (jonge) vrouwen.

Daarnaast werd afgesproken dat het een "topdelegatie" zou worden dat wil zeggen dat bijvoorbeeld ook de landelijk voorzitter en algemeen secretaris van de JOVD deel zouden gaan uitmaken van de delegatie, naast een aantal experts op het gebied van Oost-West jongerenwerk en vrouwenrechten.

Een belangrijke zaak die het hoofdbestuur tevoren zal moeten inkleuren is de mogelijke toekomst van de JOVD Oostpolitiek. Willen we de contacten op hoog niveau laten, of moeten op den duur ook commissies en districten in de uitwisseling betrokken worden? Vanuit liberaal oogpunt dient er natuurlijk volmondig gekozen te worden voor het overbrengen van deze contacten naar lagere niveaus, opdat bijvoorbeeld strakts het JOVD district Gelderland een uitwisseling op kan zetten met KMO-Georgië, of de afdeling Amsterdam met KMO-Leningrad. We zullen ons echter moeten realiseren dat dit een proces is dat jaren in beslag zal nemen, mede omdat er niet meer dan één of twee uitwisselingen per jaar zal kunnen plaatsvinden. Ook mag de JOVD hierbij niet op slechts één paard wedden: reeds in 1984 zullen contacten tot stand moeten komen met andere Oost-Europese jongerenorganisaties. Hierbij kan ook gebruik worden gemaakt van contacten die NPIJ en IFLRY reeds onderhouden, en van de mogelijkheden die het All-European Framework biedt. Al met al kan het tot tevredenheid stemmen dat de JOVD in Nederland onder de politieke jongerenorganisaties voorop loopt bij deze contacten. CDJA en JS hebben ook plannen in dezelfde richting, hetgeen natuurlijk een goede zaak is, maar in een minder ver gevorderd stadium. Hier ligt een taak voor de JOVD in het Politiek Jongeren Kontakt.

De contacten zullen ook een interne discussie binnen de JOVD over Oost-Westverhoudingen, vredesonderwijs, defensiepolitiek en West-Westverhoudingen met zich mee moeten brengen. De kennis over deze onderwerpen zal belangrijk toenemen, hetgeen overigens een absolute voorwaarde is bij het leggen van deze contacten. Het is daarom een goede zaak, dat de vormingspoot binnen het JOVD-werk steeds meer aandacht krijgt. Maar ook de pressie-functie van de vereniging heeft er alleszins baat bij, dat aan de contacten een intensieve follow-up wordt gegeven.

BOEKBESPREKING

Dr. P.F. Maas

Het boek "Kabinetsformaties 1959 - 1973" beschrijft en bespreekt het verloop van een negental kabinetsformaties en de bijbehorende kabinetscrises.

Voorgeschiedenis.

De beschrijving van de naoorlogse kabinetsformaties is voor het eerst systematisch ter hand genomen door wijlen Prof. Mr. F.J.F.M. Duynstee, hetgeen het standaardwerk "De kabinetsformaties 1946 - 1965" opleverde. In zijn laatste, moeilijke jaren bereidde Prof. Duynstee een publicatie voor, welke oorspronkelijk de kabinetsformatie van 1977 tot onderwerp zou hebben. Allengs kwam het accent meer te liggen op enkele kabinetscrises, voorafgaande aan die van 1977. Om die reden correspondeerde Duynstee met vele eerstbetrokkenen bij de val van de kabinetten Marijnen, Cals en Biesheuvel, aan wie hij conceptteksten voorlegde. Ook over de formatie 1972/1973 schreef hij een concepttekst. Bij wijze van hommage aan onze gewaardeerde leermeester en stichter van ons Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, besloot ik, als zijn naaste medewerker voor de parlementaire geschiedschrijving, alsnog te proberen met behulp van het door hem verzamelde materiaal en nader archiefonderzoek een publicatie te verzorgen.

Periodisering en bronnen.

We kozen de periode 1959 - 1973 omdat in 1959 de Drees-era van rooms-rode samenwerking beëindigd werd om plaats te maken voor een periode van overwegend confessioneel-liberale coalities. Veel tijdgenoten meenden in 1973, dat voor langere tijd de VVD van regeringsdeelneming uitgesloten zou blijven. De toegankelijkheid van vele archivaria en authentieke bronnen rechtvaardigde het deels doubleren van het standaardwerk van Duynstee. Zo werden de formatiedagboeken/dossiers van Romme, Tilanus sr. en Tilanus jr., Beernink, Korthals, Vondeling en Cals gersaadpleegd. Voorts verleende Prof. De Quay, mevrouw Marijnen, de heren De Jong, Y. Scholten en Wiegel alle medewerking door aantekeningen en/of dossiers ter beschikking te stellen en vonden er aanvullende gesprekken plaats met o.a. Zijlstra, Prof. Steenkamp, Aantjes, Gruijters en Van Mierlo. Duynstee had al met vele andere hoofdpersonen gesproken en/of gecorrespondeerd. Voor zover mogelijk kregen de dramatis personae gelegenheid tot reageren op de concept-teksten, hetgeen in vele gevallen tot waardevolle commentaren of aanvullingen leidde.

Betekenis van de kabinetsformaties.

Dr. Marga Klompé, minister van staat en nauw betrokken bij de formaties van 1959 - 1969, gaf me toestemming om gebruik te maken van haar dagboekantekeningen, welke zeer uitvoerig en openhartig waren. Bovendien was ze bereid het voorwoord te verzorgen, waaruit dit citaat: "De formatie van een nieuw kabinet blijkt telkenmale een uiterst moeizaam proces, dat zich goeddeels onttrekt aan de waarneming van de kiezers en voor een deel ook aan de gekozenen. Tegelijkertijd vormt de formatieperiode in tal van opzichten een beslissend moment in het staatkundig leven.

In grote lijnen wordt het beleid van de komende jaren vastgelegd.

Bewindslieden komen en gaan, hetgeen in beide gevallen vaak het resultaat is van velerlei verwickelingen. De partijen heroverwegen hun onderlinge verhoudingen. De politiek beleeft een moment van koortsachtige opwindning en hevig geconcentreerde activiteit. Alle goede, maar ook vele slechte eigenschappen van het mensdom spelen daarin een rol. Wat de politiek zo mooi, maar soms zo lelijk maakt, laat zich gedurende de formatie met felheid kennen". Het boek "Kabinetsformaties 1959 - 1973" probeert bovenstaande karakteristiek van het verschijnsel kabinetsformatie zichtbaar te maken. Het element van de totstandkoming van de regeeraccorden zal menigeen onderbelicht vinden. De rechtvaardiging van deze omissie ligt in de vóóronderstelling van de auteur dat regeeraccorden primair functioneren als toetssteen van het onderlinge vertrouwen en als legitimatie van de coalitiekeuze bij de achterban.

Machtsstrijd, het wezen van elke formatie.

Ten gevolge van ons kiesstelsel en de hier te lande heersende partijverhoudingen, geven verkiezingen weinig of geen uitsluitsel over de vraag welke coalitie de regeringsvorming op zich moet nemen, laat staan over de vraag wie in het kabinet een plaats moet krijgen. In Engeland ligt dat dankzij o.a. het districtenstelsel en het optreden van "schaduwkabinetten" totaal anders. Aangezien onze kiezers zich niet (kunnen) uitspreken over aard en samenstelling van het nieuw optredende kabinet, ontstaat er een onoverzienbare ruimte voor een ongebreidelde machtsstrijd, waarvoor tot overmaat van ramp niet eens vaste regels of gebruiken gelden. De grotere partijen streven er doorgaans naar met gebruikmaking van desnoods minder kiese middelen om bij de formatie en de regeringsvorming betrokken te worden. Dat geeft macht en dus de mogelijkheid om vorm te geven aan de eigen beginselen, hetgeen tegenover de kiezers een belangrijk voordeel ten opzichte van de oppositie biedt. De partij kan op concrete resultaten wijzen, de oppositie slechts op vermeende tekortkomingen en denkbare maar niet toegepaste alternatieven.

Niet alleen tussen de partijen, maar ook binnen de afzonderlijke partijen ontkent de kabinetsformatie vrijwel steeds een keiharde machtsstrijd, waarbij de individuele deelnem(st)ers soms pacteren met vertegenwoordigers van concurrerende partijen. Het is de tijd, waarin elke politicus van enig belang zijn huid zo duur mogelijk verkoopt, meer naar het centrum van de macht toekruipt, vriendendiensten beloont en rekeningen vereffend. Het boek bevat van die machtsstrijd in het kwadraat legio voorbeelden.

Belangrijkste conclusies (1959 - 1973).

1. Door de wederzijdse uitsluiting van PvdA en VVD, was de KVP omisbaar voor de regeringsvorming en kwam de coalitiekeuze gedeels bij haar te liggen. De overige partijen hadden geen keuze en konden slechts onderhandelen over de voorwaarden waaronder ze tot regeringsverantwoordelijkheid bereid waren. De machtspositie van de KVP had voor die partij het nare neveneffect dat intern de machtsstrijd verhevigd werd en vaak tot tweedracht leidde.
2. Niet of onvoldoende uitgekristalliseerde machtsverhoudingen in de aan de coalitiebesprekingen deelnemende partijen vertraagden bij herhaling het verloop van de formaties.
3. Ook de toenemende bemoeienis van de fracties met het regeeraccord, de zetelverdeling en de zetelbezetting, belette in toenemende mate een vlot verloop van de formaties. Die bemoeienis

waarborgde geenszins meer duurzaamheid of stabiliteit van de optredende kabinetten.

4. Ten gevolge van de onderlinge verdeeldheid tussen de partijen en de aard van de formatieprocedure, drukte de Koning soms -noodgedwongen- een persoonlijk stempel op het verloop der formaties. In de beschreven periode functioneerde de vice-voorzitter van de Raad van State, Beel, als de politieke vertrouwensman van de Koning en als intermediair tussen de onschendbare Koning en de politieke partijen.

Liberale absentie.

De VVD heeft in de naoorlogse geschiedenis slechts één informateur voortgebracht, Stikker 1951, en niet één formateur. Een partij van ongeveer gelijke omvang, de ARP, leverde tal van (in)-formateurs (De Gaay Fortman, Biesheuvel, Zijlstra, Ruppert). Vanwaar deze opvallende absentie? In 1959 achtte de eminente Oud de KVP de eerstverantwoordelijke voor de regeringsvorming, gelet op haar keuzepositie en de verkiezingsuitslag. Overigens huldigde Oud metterdaad het dualisme tussen Regering en Parlement en weigerde hij mitsdien vaste bindigen via een regeerakkoord aan te gaan. Terecht wees hij op de geringe "vastheid", welke gedetailleerde afspraken in de geschiedenis bleken te bezitten. De woningbouwcrisis van 1960 ging van de ARP uit, waarin Zijlstra de tijd gekomen achtte om de ARP-fractie o.l.v. Bruins Slot te "temmen". Eenieder meende dat allereerst de ARP moest trachten een oplossing te vinden voor de door haar verwachte crisis, geheel volgens de formatieregel: "wie breekt, betaalt". Opmerkelijk was dat Oud, de leider van wat Abraham Kuyper ooit "de paganisten" noemde, vóór het uitbreken van de crisis de ARP-fractie in haar eigen fractiekamer presideerde in een poging de gemoeieren te kalmeren. Tevergeefs, teveel opwinding en teveel jeneverglasjes! De verkiezingen van 1963 brachten de VVD 3 zetels verlies, terwijl de KVP winst boekte. Binnen de KVP koesterden de linkervleugel met bewindslieden als Cals, Klompé en Veldkamp, bezwaren tegen voortzetting van de confessioneel-liberale coalitie. Beide factoren én de eigenaardige problematiek rond de Kort (KVP-fractievoorzitter) sloten een opdracht in de richting van de VVD uit. Overigens wist Toxopeus door zijn koelbloedig en doeltreffend optreden de show deels te stelen. Tengevolge van de crisis over het radio- en televisievraagstuk (reclame!) viel de VVD in 1965 uit de boot. Ze kon om die reden en vanwege de naderende verkiezingen, welke de confessionelen "ongebonden" wilden ingaan, geen deel uitmaken van het interimkabinet-Zijlstra. De verkiezingen van 1967 waren voor Zijlstra een persoonlijk succes en stonden sterk in het teken van de verdeeldheid binnen de KVP, waarin het conflict tussen Cals en Schmelzer nog nasmeulde. De KVP liet bij de formatie het initiatief liever aan de ARP, waarin de linkervleugel zich eveneens roerde tegen een coalitie van de VVD. Hoewel Toxopeus een opdracht in zijn richting gerechtvaardigd achtte na het mislukken van Biesheuvel, begreep ook hij dat een liberale formatie bij KVP en ARP onoverkomenlijke weerstanden zou oproepen. Vier jaar later waren de kaarten al vóór de verkiezingen goeddeels geschud na een uitstapje van de fractievoorzitters Biesheuvel, Schmelzer en Geertsema naar Londen. DS'70 en het KVP-verlies zorgden voor complicaties, door Steenkamp bekwaam weggepraat. In 1972 verslechterde onder druk van de linkervleugel van KVP en ARP de verhouding

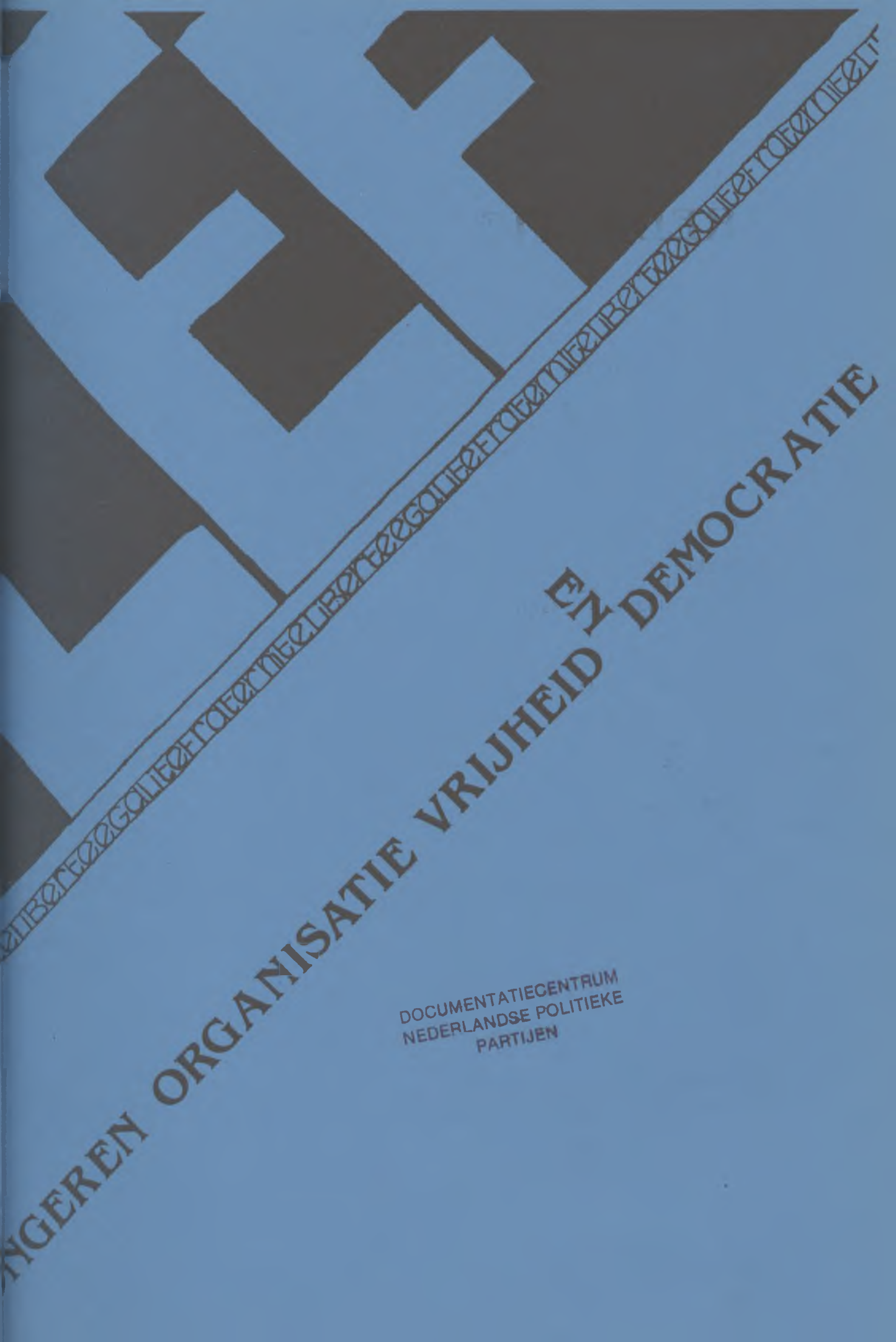
tussen KVP/ARP enerzijds en de VVD anderzijds snel, waardoor de KVP alleen nog een opening naar links overbleef en de VVD bijgevolg goeddeels buiten spel kwam te staan. Zoals u weet, liep in 1982 de wat bruuske poging van Nijpels om een VVD-informateur naar voren te schuiven, duidelijk spaak. Overigens gedroeg de VVD zich in de beschreven periode steeds loyaal jegens de partners met begrip voor hun interne problemen en zonder overvragen.

Meer geregelde verhoudingen.

"Kabinetformaties 1959 - 1973" eindigt met een discussiebijdrage, welke inmiddels lof oogstte bij o.a. Biesheuvel, Den Uyl, Ed van Thijn en Gruijters. Het voorstel beoogt het formatiegebeuren binnen de werking van onze constitutie en van de parlementaire democratie te brengen.

Op verzoek van de Regering komt onmiddellijk na de verkiezingen de nieuw gekozen Kamer bijeen om te beraadslagen over de consequenties van de verkiezingsuitslag en de keuze van de formateur. Na de sluiting van de beraadslagingen doet de Kamer een aanbeveling aangaande de te benoemen formateur. Doorgaans zal dit de kandidaat van de grootste partij zijn, tenzij een kamermeerderheid met een eigen kandidaat komt. Met inachtneming van de uitkomst van de beraadslagingen in de Kamer draagt de demissionaire minister-president de aanbevolen kandidaat aan de Koning voor als tijdelijk minister zonder portefeuille, belast met de kabinetformatie. Gehoord de beraadslagingen kan de aldus benoemde minister-formateur uiteraard besluiten zijn taak louter informatief op te vatten. De benoeming tot minister-formateur brengt mee dat hij ten volle verantwoording verschuldigd is aan de Kamer voor zijn werkzaamheden. De Eerste Kamer zal zich getrouw aan haar revisiekarakter terughoudend opstellen. De minister-formateur zal/kan de Kamer tussentijds rapporteren over de aard en de voorgang voor zijn arbeid. Indien nodig kan de Kamer hem na verloop van tijd interpellieren en zelfs het vertrouwen opzeggen. Gebeurt dit of ziet de minister-formateur geen oplossing, dan stelt hij zijn portefeuille ter beschikking. Met inachtneming van de vooraf ingewonnen adviezen van o.m. de fractievoorzitters en gehoord de beraadslagingen in de Kamer over zijn eindrapport, doet de "demissionaire" minister-formateur bij die gelegenheid uiteindelijk een voorstel over zijn opvolging, dat geacht wordt conform de wens van de Kamer te zijn, tenzij een meerderheid een andere kandidaat stelt. Bij de benoeming van de nieuwe minister-formateur wordt tevens ontslag verleend aan de demissionaire minister-formateur. Deze formatieprocedure zou grosso modo onmiddellijk toegepast kunnen worden, doch het verdient de voorkeur een en ander door formele wetgeving te regelen.

Het zou te ver voeren hier alle voordelen breed uit te meten en de nadelen te analyseren. In het slothoofdstuk geschiedde dit, zij het summier. Hoewel geen lid van de VVD, maak ik toch van de gelegenheid gebruik uw partij alleen maar goeds toe te wensen. Ik verwacht dat de PvdA en de VVD elkaar op korte termijn weten te vinden desnoods in een "monsterverbond" dat op z'n minst kan afrekenen met de rianten machtspositie van het confessionele midden. Vermoedelijk vervluchtigt dit midden snel als het niet langer door machtsuitoefening bijeen gehouden wordt. Een verleidelijk perspectief, nietwaar?

NGEREN ORGANISATIE VRIJHEID DEMOCRATIE

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

REDACTIE

REDACTIE-ADRES:

Stolberglaan 41
3583 XL Utrecht
Tel.: 030 - 517537

ABONNEMENTEN-ADRES:

Kerkplein 1
8051 GH Hattem
Tel.: 05206 - 43460

REDACTIE-TEAM:

Marian Eberson
Zwartvenseweg 47
5044 PA Tilburg

Jaap Kruithof
Cauberg 14
2716 ES Zoetermeer

Ada den Ottelander
Stolberglaan 41
3583 XL Utrecht

Hans Veltkamp
Kerkplein 1
8051 GH Hattem

Jaargang 1, nummer 2, 1983

Copyright JOVD-Amsterdam

Omslag door Tanja van Rees

Typografie binnenwerk: A.C. den Ottelander
juni 1983.

INHOUDSOPGAVE:

-Mensen kunnen kiezen, (deel 1)

door: Marco Swart

-Europa, stap voor stap

door: Luc Pruijn

-Richting aan Richtlijnen

door: drs. Annette Schijvenaars

-Humanisme en liberalisme

door: dr. Rob Tielman

-Koude Oorlog: historische achtergrond Oost-Westconflict

door: André Koppers

Marco Swart : oud-hoofdbestuurslid van de JOVD, lid van de gemeenteraad in Enschede voor de VVD, voorzitter van het NPIJ.

Luc Pruijn : lid internationaal secretariaat van de JOVD, secretaris Noord-Zuidcommissie van de JOVD, student geschiedenis Rijksuniversiteit Leiden.

Annette Schijvenaars: oud-hoofdbestuurslid van de JOVD, voorzitter van de JOVD-emancipatiecommissie, jongerenvertegenwoordigster naar de VN.

Rob Tielman : voorzitter van het Humanistisch Verbond, socioloog.

André Koppers : lid Oost-Westcommissie van de JOVD, docent geschiedenis/aardrijkskunde.

Mensen kunnen kiezen

Marco Swart

Nog even Uw aandacht voor een opsporingsbericht. De hoofdcommissaris van politie te 's Gravenhage verzoekt om nadere inlichtingen omtrent de verblijfplaats van de Tijdgeest.

De Tijdgeest werd vijf jaar geleden bij het aantreden van het kabinet Van Agt-Wiegel ten tonele gevoerd door een wat zorgelijk ogende oudere man. Ze is het laatst gesignaleerd in gezelschap van een halflangharige knaap die jong was en wat wilde. Wat is er van haar geworden? Het zou kunnen dat ze na bewerkt te zijn met botte bezuinigingsbijlen en scherpe snoeimessen als slachtoffer van de economische crisis in begraven onder no-nonsens pragmatisme. Of dat ze zit vastgeklemd tussen 5000 amendementen, opgesloten in het Liberaal Manifest (helemaal op de bovenste plank, ergens links in een hoekje). Maar het meest waarschijnlijk is toch dat ze ergens ligt te versmachten in de uitgestrekte woestijn van de liberale ideologische discussie. Wellicht hebben eerder genoemde heren onze arme Tijdgeest daar al snel laten liggen, zonder helemaal te beseffen dat dit de droogte en onvruchtbaarste woestijn in Nederland is. Het is de moeite waard een expeditie te ondernemen om haar te redden, dus samen aan 't werk! We slagen er dan vast wel in de woestijn tot bloei te brengen en onze Tijdgeest een betamelijker omgeving te bezorgen.

Over het nut van ideologische discussie.

Je kunt je natuurlijk afvragen wat het nut van ideologische discussie is. Veel mensen krijgen bij de term alleen al een associatie met baardige types die elkaar ongenadig met kreten om de oren slaan. Da's niets voor een heer van stand en als liberalen al geen heren van stand zijn, dan is dat toch wat ze eigenlijk willen wezen. Toch is het een misvatting om te denken dat ideologische discussies niet in de liberale traditie passen. Sterker nog, de hele liberale traditie kan worden beschouwd als één voortdurende ideologische discussie. Met het verloop van de tijd veranderen de samenlevingen waarin die discussies plaatsvinden evenals de onderwerpen waarover gediscussieerd wordt, de deelnemers en hun opvattingen. Wat blijft is een bepaalde redeneertrant, met een karakteristieke vorm en karakteristieke argumentaties. Zo ontwikkelt een ideologie zich steeds weer verder en dat is nodig, juist omdat de samenleving dat ook doet. Een ideologie ontleent haar betekenis aan hetgeen ze ons over de huidige samenleving kan vertellen, en een ideologie die zich niet ontwikkelt raakt vanzelf hopeloos verouderd. Als we willen dat het liberalisme als ideologie een belangrijke rol zal spelen bij de verdere ontwikkeling van de Nederlandse maatschappij, dan is een liberale ideologische discussie daarvoor een noodzakelijke voorwaarde.

Voor alle duidelijkheid is het goed om er dan meteen op te wijzen dat er geen direct verband is tussen ideologische kracht en partijpolitieke successen. Het veld van de ideologische discussie en de arena van de dagelijkse politiek hebben wel een verbinding, maar het zijn duidelijk onderscheiden velden. Een ideologie is een verzameling van samenhangende opvattingen over wat in een

maatschappij belangrijk is en wat er bijgevolg wel en niet aan moet veranderen. Een ideologie heeft een mobiliserende functie, zij kan een groep mensen ertoe brengen om samen te werken -niet door dwang of beloning maar uit overtuiging. Dat laatste is een wezenlijk kenmerk van een ideologie: je gelooft erin of niet, maar je kunt nooit bewijzen dat een ideologie waar of juist onwaar is. In dat opzicht is een ideologie net zoiets als smaak: je kunt wel getuigen dat je iets lekker vindt, maar je kunt niet bewijzen dat iets lekker is. Iemand die jouw smaak deelt, zal het met je eens zijn en iemand met een andere smaak niet. Een ideologie is in feite een individueel bepaalde waarheid. Je kunt zelfs niet bewijzen dat de ene ideologie beter is dan de andere, juist omdat de maatstaven waarvan je dat zou moeten beoordelen een onderdeel van je ideologie zijn. Juist omdat ideologieën dus kennelijk maar een beperkte waarde lijken te hebben, is door sommigen wel een pragmatische benadering van politiek bepleit. Dit pragmatisme betekent dat van beslissing tot beslissing een keuze wordt gemaakt op individuele overwegingen, los van georganiseerde ideologieën en belangen. Via een democratisch proces zouden dan politieke beslissingen genomen kunnen worden door al de individuen gezamenlijk, zodat gezamenlijk optreden mogelijk wordt. Dit pragmatisme is echter geen duurzame basis voor gezamenlijke politieke actie, want na verloop van tijd zijn er ontwikkelingen die het pragmatisme teniet zullen doen. In iedere politieke groep zullen vroeg of laat onderlinge verschillen in opvatting optreden. Er is dan geen enkele ideologische band die de betrokkenen bij elkaar kan houden: de één vindt dit, de ander vindt dat en je kunt elkaar niet overtuigen, alleen maar overtroeven met meerderheid van stemmen. Er is dus alle reden om uit elkaar te gaan en zolang zich geen ideologie ontwikkelt, zou dit versplinteringsproces onbeperkt kunnen voortgaan. Een tweede mogelijkheid is dat men toch bij elkaar blijft, maar dat wordt dan niet ingegeven door overtuiging maar door belang -men denkt er toch beter van te worden om bij elkaar te blijven of men vreest ernstig nadeel van versplintering. Langs die weg wordt een politieke organisatie geleidelijk aan een belangengroep, die weinig ideologische binding kent, een proces dat bijvoorbeeld in de VS tamelijk ver is voortgeschreden. Tenslotte is de meest waarschijnlijke ontwikkeling als men niet door tegenstellingen wordt verscheurd, dat zich langzamerhand toch een gemeenschappelijk pakket van opvattingen ontwikkelt -zo krijgt men dus toch een ideologie. Dat laatste is de gang van zaken die zich nu dan toch onvermijdelijkerwijs bij D'66 lijkt te gaan voordoen.

Hieruit wordt ook duidelijk wat de functie van een bepaalde ideologie voor een politieke partij is. Zij vormt een soort minimumpakket van overeenstemming en geeft een basis voor discussie. In die discussie kunnen verschillen in opvatting naar voren komen, maar de ideologie geeft een kader om tot een dialoog te komen en het gezamenlijk gedachtengoed verder te ontwikkelen. Je kunt het vergelijken met de rol van spelregels, bijvoorbeeld bij autoracen. De spelregels geven aan wat het doel van een wedstrijd is en geeft aan welke omstandigheden daarbij van belang zijn. Zo worden er een hele reeks voorwaarden aan coureur, wagen en parcours gesteld. Deze regels zijn allemaal van belang bij het verloop van de wedstrijd, sommigen kunnen zelfs direct van invloed zijn op de einduitslag. In sommige opzichten worden mogelijke verschillen in snelheid verboden. Zo is het niet toegestaan om bepaalde technische voorzieningen te treffen die een veel hogere snelheid mogelijk maken. Desondanks vormen de spelregels, die op die manier er eigenlijk naar tenderen

om alle snelheden te nivelleren allesbehalve een middel om deze snelheden ook daadwerkelijk gelijk te maken. Ze zijn juist bedoeld om het rijden van een race mogelijk te maken, om verschillen in snelheid naar voren te laten komen. Als op een goed moment zou blijken dat de regels niet meer voldoen, bijvoorbeeld doordat een bepaalde technische ontwikkeling ertoe leidt dat er veel ongelukken ontstaan, dan worden de regels aangepast. Daar gaan vaak heftige discussies aan vooraf! Er valt op geen enkele manier te bewijzen dat de spelregels op een gegeven ogenblik "juist" zijn. Ze zijn een minimale basis van overeenkomst tussen de beoefenaren van de autoracerij die het rijden van races mogelijk maken. Wie kiest voor de sport, kiest voor de regels. Hij of zij kan een wijziging van die regels voorstaan, maar of die wordt aanvaard hangt van de overtuigingskracht van de argumenten daarvoor af. Als de regels je niet aanstaan kun je een andere sport gaan beoefenen, het valt niet objectief aan te tonen dat die sport "beter" is -dat is een persoonlijke keuze. Je ziet trouwens ook dat uit een bepaalde sport weer soortgelijke sporten kunnen ontstaan met veel overeenkomstige regels. Zo heb je naast elkaar formule 1, formule 2 en formule 3-races.

Als we terugkeren van de races naar de ideologie kun je dus zien dat een ideologie niet een middel is om al onze handelingen vast te leggen en verschillen van inzicht onmogelijk te maken, maar juist een middel is handelingen en opvattingen te laten verschillen op zo'n manier dat het tot een zinvolle ontwikkeling bijdraagt. Als er onder de aanhangers van een ideologie onoverbrugbare verschillen ontstaan, dan zie je dat er min of meer verwante ideologieën naast elkaar kunnen ontstaan. Het belang van ideologische discussie kan nu duidelijk worden geschetst. De verschillende sporten concurreren met elkaar om de aandacht van het publiek. De attractiviteit van een sport wordt voor een groot deel bepaald door factoren buiten de spelregels. Zaken als vedettes en nationale trots kunnen een veel grotere invloed hebben dan spelregels. Toch is het belangrijk dat de beoefenaars van een sport steeds blijven kijken naar die spelregels, omdat die -zeker op de wat langere termijn- wel degelijk het beeld van de sport en daarmee haar aantrekkelijkheid medebepalen. Een sport met statische spelregels zou zich niet meer aanpassen aan veranderende omstandigheden. De concurrentie tussen ideologieën is nog aanzienlijk sterker dan die tussen verschillende sporten. Toch is het succes van een partij niet perse gebonden aan de kracht van haar ideologie. Politieke leiders en het inspelen op de wensen van de bevolking zijn vaak veel bepalender voor de krachtsverhoudingen. Maar op den duur is de ideologie wel degelijk belangrijk voor de ontwikkeling van een partij. Zonder ideologische discussie kan de ideologie zich niet meer aanpassen aan de veranderende omstandigheden -en de maatschappelijke veranderingen zijn veelvuldiger dan die veranderingen bij de verschillende sporten. De betreffende partij zou geleidelijk haar vermogen om als een eenheid tot een benadering van actuele vraagstukken verliezen en een soortgelijke ontwikkeling als hierboven geschetst voor pragmatische partijen zou haar deel worden. Immers, een partij waarvan de ideologie zich niet ver genoeg met de omstandigheden heeft mee-ontwikkeld, moet noodgedwongen de nieuwerwetse vraagstukken waarin haar ideologie eigenlijk niet voorziet, pragmatisch gaan benaderen.

Wie op dit moment het actuele politiek strijdtoneel bekijkt, kan tekenen bespeuren dat de ontwikkelingen in de afgelopen jaren dermate snel zijn verlopen, dat zij alleen ideologische achterstand, een "cultural lag" vertonen. De samenleving doet zich voor als een chaotische moeras van problemen en probleempjes en het ontbreekt aan ideologische analyses die zowel allesomvattend als consistent zijn en bovendien veel mensen aanspreken. Alle grote partijen voeren een min of meer pragmatisch beleid en missen het vermogen om de crisis te doorbreken. De voornaamste crisis van dit moment is niet een economische crisis, tenzij men economie zeer ruim omschrijven wil. De voornaamste crisis van dit moment is echter niet het onvermogen van onze staatshuishouding om een behoorlijk niveau van behoeften bevrediging te realiseren, maar het onvermogen van onze politiek om de staatshuishouding zo te organiseren dat dit inderdaad gebeurt. Natuurlijk kan de politiek niet alle economische problemen oplossen. Maar ze is zeker in staat die problemen binnen aanvaardbare grenzen te brengen. Nu dit niet lukt, kan men terecht spreken van een ideologische crisis. Die is het duidelijkst merkbaar bij de sociaal-democraten. Maar dat komt voornamelijk doordat die tot het begin van de jaren zeventig wél over een florierende ideologie beschikten, zodat het verschil nu meer opvalt. Maar christen-democraten en ook de liberalen hebben geen adequate ideologische toerusting. Wie recente publicaties doorneemt komt nog met knappe deelanalyses tegen, maar daar houdt het dan ook op. Het liberale succes van dit moment zit niet zozeer in de kwaliteit van de liberale beleidsvoorstellen, maar in de kwaliteit van de presentatie daarvan. In veel opzichten heeft de VVD D'66 met eigen wapens verslagen.

Het belang van een liberale ideologische discussie ligt in de ontwikkeling van een totaalbeeld van de voornaamste problemen van vandaag de dag en de antwoorden die je daarop vanuit de liberale traditie kunt geven.

In dit artikel wil ik eerst proberen een beeld te geven van de manier waarop het liberalisme in de loop van de geschiedenis op de maatschappelijke ontwikkelingen heeft gereageerd en wat daarbij de kenmerkende elementen zijn geweest. Vervolgens wil ik op basis van die beschouwing een analyse van de huidige samenleving geven en hoe een liberaal beleid daarop zou moeten inspelen. Natuurlijk is dit een ideologisch artikel. Ik kan niet bewijzen dat het waar is, ik kan alleen hopen dat het mensen aanspreekt. Ik hoop ook dat het aanzet tot discussie. Want die is hard nodig!

Individu en collectief.

Iedere politieke ideologie heeft als onderwerp zowel het individu als het collectief. Dat ligt ook min of meer besloten in de term "politiek". Want als een samenleving bestond uit louter individuen zonder onderlinge relaties of uit één ondeelbaar collectief, was politiek een onmogelijke bezigheid. De essentie van politiek is juist gelegen in het onderscheid tussen individu en collectief. De twee begrippen hebben elkaar nodig om betekenis te krijgen. Zodra je tussen beide een tweedeling maakt kun je een wisselwerking tussen beide gaan analyseren en bij die wisselwerking kom je dan politieke problemen tegen.

Het is hier de plaats om twee onjuiste opvattingen te bestrijden. De eerste is dat er eigenlijk alleen maar een collectief is en dat je individuen alleen maar als elementen van een collectief kunt be-

schouwen. De ander is dat er eigenlijk alleen maar individuen zijn en een collectief niet meer is dan een optelsom van individuen. Deze twee opvattingen zijn te vergelijken met de stelling dat een geldstuk vooral een kopzijde heeft, en dat de muntzijde niet meer dan de achterkant daarvan is en de tegenovergestelde stelling dat de kopzijde niet meer dan de achterkant van de muntzijde is. Individu en collectief zijn twee aspecten die je kunt onderscheiden, maar onmogelijk scheiden. Zonder het begrip "collectief" heeft "individu" geen betekenis en andersom. In de realiteit is het zelfs zo dat ieder individu elementen van het collectief in zich draagt, want het denken van ieder mens is voor een belangrijk deel bepaald door de collectiviteiten waarvan hij deel uitmaakt en andersom kan het collectief alleen maat bestaan doordat verschillende individuen er een bijdrage aan leveren. Een individu kan volledig los van het collectief niet echt bestaan. Van kind af aan wordt het omringd door andere mensen en daardoor beïnvloed en ontwikkeld. Als er al individuen volstrekt op zichzelf leven, dan kan dat alleen maar nadat en doordat zij daartoe door een collectief zijn uitgerust. Een echte menselijke ontwikkeling zowel geestelijk als materieel is alleen mogelijk in gemeenschappen. Alles wat een mens tot mens maakt kan pas in collectiviteiten tot uitdrukking komen. Maar andersom geldt evenzeer dat ieder collectief goed, cultureel of materieel, kan ontstaan uit individuele bijdragen en doordat individuen dat doorgeven.

Het zal duidelijk zijn dat ik het dus niet eens kan zijn met omschrijvingen als "het liberalisme stelt het individueel belang voorop en het socialisme het collectief belang", of een tegenstelling tussen collectivisme en individualisme als een fundamenteel verschil tussen beide stromingen. Je kunt niet kiezen tussen individu en collectief omdat een keuze voor het één automatisch ook een keus voor het ander is. Kiezen voor de ontplooiing van het individu is onmogelijk zonder een betere samenleving -een betere samenleving is onmogelijk als individuen zich niet ontplooien, beide zijn onverbrekkelijk verbonden. Het werkelijk karakteristieke van het liberalisme is dat de maatstaf van wat goed is en wat slecht tenslotte bij het individu berust. De enige die kan kiezen tussen goed en kwaad en dat niet alleen in de zwaarwichtige ethische betekenis, maar ook bij hele praktische zaken, is de mens. "*Mensen kunnen kiezen*" is de kortst mogelijke samenvatting die ik het van het liberalisme weet. Zelfs als hij zelf gelooft dat er normen en waarden zijn die boven het menselijk beoordelingsvermogen staan, dan nog denkt een liberaal dat die normen en waarden alleen betekenis krijgen als mensen er zelf voor kiezen. Als mensen niet kunnen kiezen tussen goed en kwaad, tussen wat ze wel willen en wat ze niet willen worden ze beroofd van hun menszijn en vooral van het vermogen om zich te ontplooien. Het liberalisme is duidelijk ter onderscheiden van andere ideologieën die allemaal waarden en normen kennen die gelden ongeacht de vraag of ze door individuen worden onderschreven. Het confessionalisme kent een geopenbaarde waarheid en ook de atheïsten zijn in die ideologie aan Gods wetten onderworpen. Het conservatisme kent centrale waarden als het gezin en de natie die goed zijn en die niet ook aan andersdenkenden mogen worden opgelegd. Het communisme kent klassen en klassenstrijd die zich ontwikkelen zonder dat het oordeel van

individueen er iets toe doet.

Men kan mij tegenwerpen dat ook het liberalisme wel degelijk beginselen kent die gelden, ongeacht wat een individu ervan denkt. Waarden als gelijkwaardigheid en verdraagzaamheid hoeven in het geheel niet door alle individuen onderschreven te worden en toch hebben ze voor een liberaal algemene geldigheid. Deze tegenwerping is slechts schijnbaar juist. De algemene waarden van het liberalisme zijn juist waarden die voor ieder individu de mogelijkheid om zelf te oordelen veilig moeten stellen. De gelijkwaardigheid is een logische consequentie van de keuze voor het individu als de enige instantie die goed en kwaad kan onderscheiden. De achterstelling van individuen kan voor een liberaal niet aanvaardbaar zijn, omdat zij alleen kan worden beargumenteerd door argumenten die de achtergestelde individuen vaak niet zullen delen. Omdat zij we fundamenteel het recht hebben om ook te oordelen, kan een dergelijke achterstelling niet voor betrokkenen gelden omdat daarmee hun vermogen om te kiezen wordt ontkent. Alleen indien de tenachtergestelden zelf hun achterstelling aanvaarden kan een liberaal zich daarbij neerleggen. Maar in wezen is in die situatie de gelijkheid geweld aangedaan en niet de gelijkwaardigheid. De verdraagzaamheid heeft een vergelijkbare werking. Als alleen het individu goed en kwaad kan bepalen, is het vanzelfsprekend dat ieder individu hiertoe de ruimte wordt gelaten. Het mechanisme van de verdraagzaamheid is daarbij essentieel, omdat op die manier de beoordeling van de beoordelaar wordt vermeden. Dat valt wat te vergelijken met de onschendbaarheid van de rechterlijke macht. Het gaat niet aan om een ander individu het bestaansrecht te ontfeggen - ook dit zou alleen kunnen worden verdedigd met argumenten die het slachtoffer niet zou aanvaarden. Om dus te vermijden dat deze weer zou zijn gedwongen om ideeën buiten zijn beoordeling om als goed te aanvaarden, is iedereen gehouden tot verdraagzaamheid. Al met al luidt de conclusie dus dat algemene waarden die ieder individu heeft te accepteren voor liberalen slechts te rechtvaardigen zijn indien zij erop zijn gericht dat ieder individu zelf kan kiezen. Het liberalisme kiest dus wel degelijk ook voor collectief te stellen normen en waarden, maar deze zijn ondergeschikt aan het uitgangspunt dat alleen het individu goed en kwaad kan bepalen. Ook hier zien we dus de onverbreekelijke samenhang tussen individueel en collectief belang. De tegenstelling die we zagen is een paradox. Het liberalisme zegt eigenlijk niet alleen dat ieder individu kan kiezen, maar tegelijk dat ieder individu moet kunnen kiezen. Je zou ook kunnen zeggen: ieder mens kan kiezen behalve voor de mogelijkheid dat niet ieder mens kan kiezen.

Voor liberalen is er nu een simpele samenhang tussen individu en collectief ontstaan. De individuen vormen gezamenlijk collectieven die ertoe bijdragen dat zij voortbestaan en zich ontwikkelen, zowel materieel als geestelijk. Een groep, een groter geheel van individuen is tot meer in staat dan al die individuen in totaal voor zichzelf ooit zouden kunnen. Individu en collectief staan daarbij in een wisselwerking. De welvaart van iedere burger draagt bij tot de welvaart van de hele staat, maar tegelijkertijd kan de welvaart van een staat de welvaart van de burgers vergroten. De kennis van een wetenschapsman kan bijdragen tot de kennis van een universiteit, maar andersom kan hij weer van die universiteit leren. En ook onze ideeën over wat we positief beoordelen en wat negatief staan in wisselwerking met de algemene opvattingen daarover. Zo staat het collectief ten dienste van het individu, maar evengoed

andersom. Bepalend voor wat er moet gebeuren is echter niet de algemene opvatting, maar de individuele. Daarbij is het weer goed te bedenken dat de algemene opvatting niet noodzakelijkerwijs overeen hoeft te komen met het totaal of het gemiddelde van de individuele opvattingen. Het kan voorkomen dat een groep mensen die individueel eigenlijk allemaal liever hun jas zouden uittrekken dat toch geen van allen doen, omdat het niet hoort. Het is eenvoudig in te zien dat er in die laatste meer variatie zal zitten en het is juist die variatie die de maatschappelijke ontwikkeling gaande houdt. Dat wil niet zeggen dat de algemene opvatting daarbij minder van belang is. Integendeel, in het vervolg zal blijken hoe juist de spanning tussen individuele en collectieve opvattingen, tussen persoonlijke dynamiek en sociale institutionalisering tot een maatschappelijk ontwikkelingsproces leiden.

EUROPA, stap voor stap

Luc Pruyn

De samenwerking tussen tien Europese staten, binnenkort twaalf, is een unieke en zeer te waarderen prestatie. 38 jaar na een wereldoorlog, die in essentie begon als een intra-Europees conflict met een belangrijke West-Europese dimensie, is het gebied erin geslaagd een stabiel systeem te vormen dat zeker intern gewelddadige oplossing van conflicten als mogelijkheid heeft geëlimineerd.

Doch de vorming van dit systeem is niet de enige vrucht van de samenwerkingsgedachte gebleven; op allerlei gebieden zijn de West-Europese staten met elkaar verenigd in hun gemeenschappelijk belang, in steeds toenemende mate. De manier waarop zulks geschied wordt m.i. goed belicht door de stroming van het neo-functionalisme in de politieke wetenschappen. Zij maakt onderscheid tussen "*high politics*", waarmee buitenlandse betrekkingen, defensie- en veiligheidspolitiek etc., die als uiterst belangrijk worden beschouwd en erg in de aandacht staan, wordt bedoeld, en "*low politics*", die meer het wat in de schaduw staande sociaal-economische en resterende gedeelte van het politieke spectrum omvat. Zij meent een "*spill-over*"-effect te kunnen onderscheiden, wat inhoudt dat samenwerking op een bepaald beleidsterrein door de nauwe verwevenheid daarvan met andere beleids-terreinen automatisch vroeg of laat een uitbreiding van de samenwerking tot gevolg heeft.

Zo zal de gemeenschappelijke landbouwpolitiek op zeker moment tot een monetaire samenwerking leiden, hetgeen gebeurd is, en zal de economische macht die de gemeenschap als economische eenheid naar buiten toe vormt tot een interne politieke samenwerking moeten leiden.

Nu zijn "*low politics*" voor een dergelijke "*spill-over*" van de samenwerking in eerste instantie het meest geschikt, omdat bij de "*high politics*" allerlei sentimenten als nationalisme (nog) een grote rol spelen. Daarom ook zijn initiatieven in de jaren '50 om tot de vorming van een Europese Defensie Macht te komen mislukt, maar zal het defensie- en veiligheidsbeleid niet altijd buiten EG-kader kunnen blijven. Daarnaast kan een slingerbeweging in de ontwikkeling van de gemeenschap worden onderscheiden, die heen en weer beweegt tussen interne en externe versterking van het geheel, en afwisselend optreedt.

Tot de externe versterkingen kan men dan de verschillende uitbreidingen van de gemeenschap rekenen, terwijl de interne versterkingen gezien kunnen worden in het reeds genoemde landbouwbeleid, de monetaire samenwerking en de verkiezing van het Europees Parlement. In het volgende wil ik graag aandacht schenken aan een externe versterking die de EG de komende jaren zal ondergaan, de uitbreiding met Spanje en Portugal, en een interne, te weten de democratisering van de gemeenschapsorganen.

De voorziene uitbreiding van de EG met Griekenland, dat al lid is, en met Spanje en Portugal op een nader te bepalen datum, levert intern een aantal economische problemen op, die zich in een tijd van recessie natuurlijk extra doen voelen. Meer dan de andere Europese

landen zijn Griekenland, Spanje en Portugal economisch op landbouw gebaseerd, terwijl zij daarenboven nog ruwweg hetzelfde produceren als de Zuid-Europese landen die lid zijn van de EG, Italië en Frankrijk. Voor al deze landen zijn deze producten, zoals appels, perziken, druiven, wijn, zuidvruchten, groenten, rijst, olijven, olijfolie en tabak van groot belang, ook in sociaal opzicht. Nu nog houdt het gemeenschappelijk buitentarief vele producten tegen, die na de verschillende toetredingen overvloedig de traditioneel Franse en Italiaanse markt zullen overstromen. Wat kan er gebeuren als de Spaanse wijnvloedgolf zomaar de EG inspoelt, kunnen we zien aan de wijnoorlog tussen Frankrijk en Italië. We moeten daarbij bedenken dat na toetreding van Spanje en Portugal de EG zijn eigen markt voor wijn met 104% kan dekken!

De EG-markt zal voor een aantal typische zuidelijke producten bijna zelfvoorzienend worden. Dat heeft met name gevolgen voor de landen aan de overkant van de Middellandse Zee, via associatieverdragen met de EG verbonden, die ook hetzelfde produceren. De vraag doet op of toetredingen de door de associatieverdragen gewekte situaties en verwachtingen niet dusdanig frustreren dat een compensatie in welke vorm dan ook billijk is.

Ook de situatie voor de Derde Wereld, verbonden met de gemeenschap door de Conventie van Lomé, wordt slechter. Hier geldt niet alleen dat bepaalde producten binnen de uitgebreide gemeenschap in voldoende mate geproduceerd kunnen worden, maar ook dat door de toetredingen het aantal minder ontwikkelde gebieden binnen de EG zal toenemen (Griekenland, Zuid-Italië, Spanje, Portugal, Ierland en Schotland) en een tendens kan ontstaan geld aan het beleid ten opzichte van de Derde Wereld te onttrekken ten behoeve van de regionale fondsen.

Nu is het landbouwbeleid binnen de EG, hoezeer ook het paradepaardje van de samenwerking, m.i. ook aan grondige sanering toe. Het houdt met zijn gegarandeerde minimumprijzen een situatie in stand, waarbij in feite onrendabele bedrijven kunnen blijven bestaan en melkzeen en boterbergen aan overschotten produceren, die soms tegen dumprijzen, oftewel met desastreus effect, buiten de EG worden verkocht. Het landbouwbeleid staat daarmee een ontwikkeling in de weg, en slokt bovendien een dusdanig deel van de aan de gemeenschap ter beschikking gestelde gelden op dat ontwikkeling van gezamenlijk beleid op andere terreinen daaronder lijdt. Een uitbreiding van de huidige landbouwpolitiek over de zuidelijke productie van de toe te treden staten gaat zoveel kosten dat alleen al vanuit die optiek een heroverweging noodzakelijk zal zijn. Het spreekt vanzelf dat ook de Derde Wereld door het EG-landbouwbeleid moeilijkheden ondervindt bij het opereren op de gemeenschappelijke markt.

Maar juist deze constatering brengt mij op de unieke kans die de gemeenschap heeft om de komende jaren haar economisch beleid grondig te vernieuwen. Ruwweg in dezelfde tijd dat men spreekt over de toetreding van Spanje en Portugal is ook de vijfjaarlijkse Conventie van Lomé aan vernieuwing toe. Dat levert een geweldige kans om het EG-landbouwbeleid en het EG-ontwikkelingsbeleid op elkaar af te stemmen en tegelijkertijd een nieuw terrein van samenwerking te ontwikkelen, een industriebeleid.

Een nieuw landbouwbeleid zal meer dan voorheen de rendabiliteit

van de landbouw in overweging moeten nemen, onrendabele bedrijven mogen niet teveel kunstmatig in stand gehouden worden. Dat zal betekenen dat productie en werkgelegenheid in de landbouw in de huidige EG omlaag gaan. De lagere productie kan dan opgevangen worden met producten uit de zuidelijke, nieuw aangesloten EG-landen, uit de landen van de Conventie van Lomé, en uit de landen rond de Middellandse Zee. Om de uitgestoten arbeid op te kunnen vangen, om de nieuwe EG-lidstaten op evenwichtige wijze te ontwikkelen, om de arbeidsverdeling in de wereld te bevorderen en om het economisch herstel van Europa aan te zwengelen moet de EG naast een afgeslankt landbouwbeleid dat ruimte laat voor producenten die de inkomsten harder nodig hebben een betekenend en innoverend gemeenschappelijk industriebeleid gaan voeren. Aan het bekende hoge peil van de Europese technologie zal het niet liggen. Zo kan een "*spill-over*" een nieuw beleidsterrein ontginnen en een externe ontwikkeling in een interne omzetten.

Een andere interne ontwikkeling die op gang moet komen is de democratisering van de gemeenschapsorganen. Op het moment is de EG nog een bovennationale samenwerkingsvorm van nationale overheden, die een beperkt aantal bevoegdheden hebben afgestaan aan gemeenschapsorganen. Deze laatste zijn in feite alleen maar verantwoording schuldig aan de nationale regeringen.

Als de gemeenschap ooit meer wil worden dan een bovennationaal geheel en de integratie wil voortzetten, zal de regeringsvorm die alle lidstaten kennen ook binnen de gemeenschappelijke organen moeten gaan gelden.

Democratiseren dus! Dat heeft grote gevolgen voor bijvoorbeeld het besluitvormingsproces binnen de verschillende ministerraden, maar vooral voor de positie van het Europees Parlement. Op dit moment is dat parlement dan wel rechtstreeks gekozen, maar niet eens via een uniform stelsel, het heeft slechts zeer beperkte bevoegdheden, haast te weinig om de naam "parlement" te dragen, en het (b)lijkt in de publiciteit op een paneuropese debating-club van weggepromoveerde heren en dames die hun hoge salarissen en gemeenschapsgelden in een rondreizend circus om zich heen strooien.

Als onderdeel van de democratisering van de EG zal het Europees Parlement de bevoegdheden, die bij een parlement horen, dienen te krijgen, de rechten én de plichten, het zal moeten bezuinigen en meer moeten zijn dan een plaats waar over nationale belangen gekibbeld wordt. Pas dan zal het een wezenlijke bijdrage aan de integratie van de EG kunnen leveren en zelf nieuwe "*spill-overs*" van gemeenschappelijk beleid kunnen veroorzaken.

Richting aan Richtlijnen

Drs. J.A.M. Schijvenaars

De samenleving verandert.

Niet alleen uiterlijk, zoals de meer gevariëerde gezinsstructuren en samenlevingsverbanden laten zien, maar ook innerlijk. Het denken van mensen, over hoe onze maatschappij eruit behoort te zien, is in beweging.

Er vindt een langzame mentaliteitsverandering plaats. Dit blijkt uit de discussies die over de herverdeling van arbeid en de herziening van het sociale zekerheidsstelsel gevoerd worden. Beiden uiterst complexe onderwerpen. Weliswaar doen kranten en tijdschriften pogingen om hun lezers van de in gang gezette ontwikkelingen op de hoogte te houden, maar vaak wordt slechts één der vele aspecten belicht. Een totaalvisie blijft achterwege. In de praktijk komt het erop neer, dat slechts deskundigen zich met deze onderwerpen bezighouden. En dat is niet alleen jammer, maar ook ongewenst. De wettelijke maatregelen die genomen worden op het gebied van de sociale zekerheid en de werkgelegenheid in het kader van de bezuinigingen gaan eenieder van ons aan. Zij grijpen diep in de persoonlijke levenssfeer van individuen in. Daarom moeten zoveel mogelijk mensen hun stem in deze discussie laten horen. Wetten en wettelijke maatregelen zijn niet alleen een neerslag van datgene wat leeft in onze samenleving, maar trachten soms ook een mentaliteitsverandering teweeg te brengen. Vandaar dat een diepgaande gedachtenwisseling hierover dient plaats te vinden. Weerbaarheid en mondigheid op deze terreinen zijn dan ook geen luxe.

Het onderstaande artikel is bedoeld om duidelijk te maken wat ten grondslag ligt aan de discussies over de herverdeling van arbeid en de herziening van het sociale zekerheidsstelsel en tracht enkele grote lijnen zichtbaar te maken. Tot slot wordt een mogelijke oplossing aangedragen.

Uitgangspunten.

Voor liberalen vormen vrijheid, gelijkwaardigheid en sociale gerechtigheid de grondgedachten van politiek denken en handelen. Dit betekent, dat zij ervan uitgaan, dat ieder individu gelijke rechten en plichten t.o.v. de samenleving bezit. Eén van die rechten is het recht op arbeid. Via het amendement Rietkerk werd dit in de Grondwet verankerd en in het regeerakkoord van het huidige kabinet werd dit ook vastgelegd.

Voordat we verder spreken over arbeid, is het zinvol eerst een definiëring van dit begrip te geven. Er zijn natuurlijk diverse omschrijvingen mogelijk, maar m.i. sluit de volgende goed aan bij de liberale visie: *"Arbeid is iedere menselijke activiteit die een door de samenleving positief gewaardeerde maatschappelijke bijdrage levert."* Dit houdt in, dat onder arbeid niet alleen betaalde (in bedrijf of beroep) maar ook huishoudelijke arbeid c.q. verzorgende taken (in het samenlevingsverband of het vrijwilligerswerk) dienen te worden verstaan.

Ten voor ieder gelijk recht op arbeid, betekent dus een gelijk recht op alle soorten arbeid. Het huishoudelijke werk, het vrijwilligerswerk en de betaalde arbeid dienen dan ook gelijkelijk over ieder individu verdeeld te worden. Dit nu wordt verstaan onder "*herverdeling van arbeid*". Hierdoor wordt de zelfredzaamheid van mensen bevorderd zodat individuen niet langer afhankelijk zijn van elkaar, noch op materiëel, noch op immateriëel gebied. Dit vergroot de mogelijkheden van mensen om zich te ontplooiën naar eigen keuze en vergroot de onderlinge gelijkwaardigheid.

Op dit ogenblik is een vrije keuze vaak niet mogelijk. *In de eerste plaats*, omdat door het rollenpatroon van vrouwen verwacht wordt, dat ze de verzorging van partner en kinderen prioriteit geven. Van mannen wordt verwacht dat ze het gezinsinkomen verdienen. Onze samenleving is op deze taakverdeling (in)gericht. En dat terwijl aangetoond is, dat nog slechts 40% van de bevolking in een z.g. traditioneel gezinsverband leeft. De overige 60% wordt gevormd door alleenstaanden, éénoudergezinnen, samenwonenden en leefgemeenschappen van grotere omvang. Deze z.g. rolpatronen dienen te verdwijnen. Immers, van een werkelijke keuzevrijheid is pas sprake wanneer niet alleen (on)bewuste dwang afwezig is een bepaalde rol in de samenleving te vervullen, maar er juist ook reële keuzemogelijkheden aanwezig zijn. *In de tweede plaats*, is een vrije keuze niet mogelijk, omdat er te weinig betaalde arbeid voor iedereen is: een werklozenaantal van + 800.000 op een totale beroepsbevolking van 4.000.000, betekent dat er op dit ogenblik voor 20% geen baan en dus ook geen keuze is.

Financiële zelfstandigheid, als gevolg van een herverdeling van arbeid stimuleert zoals reeds eerder gesteld de zelfredzaamheid en vergroot de gelijkwaardigheid. Individualisering is een middel om deze ontwikkeling te bevorderen. Hierop kom ik straks nog terug.

Fasen en richtlijnen.

Op dit ogenblik kunnen we zeker nog niet stellen dat er sprake is van een gelijke verdeling van betaalde arbeid tussen mannen en vrouwen. En in het verlengde daarvan; van een gelijke behandeling in de sociale zekerheid en de belastingen.

Volgens drs. M. Bruyn-Hundt, hoofdwetenschappelijk medewerkster van de Economische faculteit van de GU in Amsterdam en lid van de Emancipatieraad, kan men op de lange weg van het veranderingsproces van de samenleving 4 fasen onderscheiden. (1)

"De eerste fase dateert van voor de industriële revolutie, waarin beide ouders hun verantwoordelijkheid als ouder combineren met productieve arbeid". Of beter gezegd, waarin beide ouders zo hard dienden te werken dat voor het opvoeden van de kinderen geen tijd was."

"In fase twee is er sprake van een asymmetrische ontwikkeling; de man is kostwinner, de vrouw huisvrouw. In fase drie heeft de vrouw twee rollen: zij is zowel huisvrouw als kostwinner, terwijl de man de hoofdkostwinner is (met alle voordelen in bijvoorbeeld de belasting sfeer van dien). In fase vier is er weer sprake van symmetrie: beide ouders combineren gezinsverantwoordelijkheid en arbeid buitenshuis."

Nederland bevindt zich met zijn lage participatiegraad overwegend in fase twee. Slechts één derde van de gehuwde vrouwen werkt buitenshuis en doet dat dan overwegend in deeltijd, om betaald en onbetaald werk te kunnen combineren.

Om een snellere overgang van fase twee naar fase vier te bevorderen, is door de EEG de z.g. "Derde Richtlijn" uitgevaardigd. Deze Richtlijn gaat over de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de sociale zekerheid. De basis voor de "Derde Richtlijn" werd reeds gelegd in de tweede EEG Richtlijn, die dateert van 9 februari 1976. Deze betrof een tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen t.a.v. de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding, de promotiekansen en de arbeidsvoorwaarden. Artikel 1 lid 2 daarvan luidt:

"Ten einde de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling op het gebied van de sociale zekerheid te waarborgen, stelt de Raad op voorstel van de Commissie bepalingen vast waarbij m.n. de inhoud, de draagwijdte en de wijze van toepassing van dat beginsel nader worden omschreven."

De "Derde Richtlijn" houdt in: *"dat het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid in de eerste plaats ten uitvoer dient te worden gelegd in de wettelijke regelingen die bescherming bieden tegen ziekte, ouderdom, arbeidsongevallen, beroepsziekten en werkloosheid alsmede in de sociale bijstandsregelingen voor zover deze een aanvulling vormen op of in de plaats komen van genoemde regeling."* (2)

In artikel 4 van de Richtlijn wordt gesteld, dat het beginsel van gelijke behandeling inhoudt, dat iedere vorm van discriminatie o.g.v. het geslacht, hetzij direct, hetzij indirect, door verwijzing naar met name echtelijke staat of gezinssituatie is uitgesloten. Voor invoering van de Richtlijn in de wetgeving is aan de lidstaten van de EEG een (zeer lange) overgangsperiode van 6 jaar toegestaan, mede op speciaal verzoek van Nederland en Italië. Vóór 19 december 1984 moet deze wetgeving klaar zijn. In 1981 is de nota "Op Weg ..." aangenomen, waarin voorstellen worden gedaan om de bestaande ongelijkheden op te heffen. In 1982 is het "Voorontwerp van de Wet Gelijke Behandeling" geïntroduceerd, wat heel wat stof heeft doen opwaaien. De "gemiddelde verwachting" is, dat het definitieve Wetsontwerp pas begin 1984 ingediend zal worden. Het is echter goed dat de overheid heeft ingezien dat een algemene regeling omtrent discriminatie in het hele maatschappelijke verkeer noodzakelijk was en dat zij zich niet slechts kon beperken tot het aanpassen van reeds bestaande wetgeving.

Ongelijkheden.

Het Wetsontwerp Gelijke Behandeling alleen is echter niet voldoende. De sociale zekerheidswetgeving in Nederland is nl. heel anders opgebouwd dan in de andere EEG-landen; de volksverzekeringen, de werknemersverzekeringen alsmede sociale voorzieningen, zoals bijvoorbeeld de Algemene Bijstandswet, zijn afgestemd op het klassieke gezinsmodel, waarin het gezinshoofd de kost verdient. Ondanks diverse ontwikkelingen binnen het Burgerlijk Recht (wetswijzigingen) blijft in de sociale zekerheid het begrip kostwinner en het begrip gezinshoofd van toepassing. Deze begrippen dragen er zorg voor, dat aan de gehuwde man doorgaans hogere uitkeringen verstrekt worden, dan aan de gehuwde vrouw.

Van de sociale wetgeving in Nederland lijken de Ziekenfondswet en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten te voldoen aan de eis van afwezigheid van discriminatie. Hier vindt nl. geen verwijzing naar met name de echtelijke staat of de gezinssituatie plaats.

Daarentegen voldoen m.n. de Algemene Arbeidsongeschiktheids Wet (AAW), de Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW), de Algemene Bijstands Wet (ABW), de Algemene Ouderdoms Wet (AOW), de Ziektewet (ZW), de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de Wet Werkloosheidsvoorzieningen (WWV) en een uitvoeringsregeling van de Werkloosheidswet (WW) niet aan dit principe. Indien namelijk de gelijkheid in de zin van de Richtlijn zou worden toegepast, zou bijvoorbeeld elke vorm van toeslagen aan de kostwinner van een leefeenheid moeten worden vermeden. De aanpassing van de AAW, AWW, ABW, AOW, ZW, WAO, WWV en de uitvoeringsregeling van de WW dient dus uiterlijk 19 december 1984 te zijn gerealiseerd. De regering heeft hierover advies gevraagd aan de Emancipatieraad.

Advies.

De ER heeft als reactie (3) op deze aanvraag gesteld, dat de regering het sociale zekerhedenstelsel zodanig dient te wijzigen, dat verzelfstandiging van alle individuen een feit wordt. In haar advies beargumenteert de Raad o.a. dat kostwinnerstoelagen en anticumulatiebepalingen niet in overeenstemming zijn met de genoemde verzelfstandiging. Dat houdt in, dat ook gehuwde vrouwen bij werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, ziekte en ouderdom een zelfstandig recht op uitkering krijgen en houden, en wel op hetzelfde niveau en onder dezelfde voorwaarden als gehuwde mannen en ongehuwden. Omdat niet van alle gehuwde vrouwen verwacht kan worden, dat zij aan de betaalde arbeid deel willen en kunnen nemen, stelt de ER voor een overgangswet te maken voor het hele stelsel van sociale zekerheid.

Individualisering en het geleidelijk afbouwen van kostwinnersfaciliteiten lijkt dus een voor de hand liggende oplossing. Voor liberalen niet alleen een oplossing maar veel meer een principiële keuze. Toch blijkt individualisering ook ongelijkheden met zich mee te brengen. De vraag is nu: welke criteria dienen er gehanteerd te worden bij het bepalen van het recht op en de hoogte van de uitkering of de belastingheffing? Moet er gekeken worden naar de draagkracht per leefeenheid of moeten individuen apart benaderd worden?

Criteria.

Met het oog op de gelijkwaardigheid en de zelfredzaamheid ligt de keuze voor de individuele benadering voor de hand. Toch moet de keuze daarvoor weloverwogen worden genomen. Het afwegen van de voor- en de nadelen zou alleen al voldoende stof voor een artikel geven. Immers, als individualisering betekent: het halveren van de bestaande (kostwinners)uitkeringen, zodat in wezen niemand meer onafhankelijk van een ander leven kan, is juist het omgekeerde bereikt. Anderzijds zijn uitkeringen net als de salarissen, gebaseerd op de traditionele rolverdeling, zodat daarbij wel rekening wordt gehouden met de leefeenheid waarin de uitkeringstrekker zich bevindt. Het zou onbetaalbaar worden deze hoogte ook voor individuen te handhaven. De oplossing ligt er waarschijnlijk ergens tussenin. Meer mensen kunnen dan een uitkering krijgen, maar die uitkering is dan wel lager. De vraag blijft welke hoogte aanvaardbaar is.

Een andere vraag die meespeelt is de volgende: moet bij het ont-

werpen van het stelsel van sociale zekerheid de loondervingsfunctie centraal staan of moet primair worden uitgegaan van een sociale minimumgarantie voor iedereen, onafhankelijk van het arbeidsverleden en de bereidheid tot participatie op de arbeidsmarkt? Voor liberalen ligt het laatste op lange termijn voor de hand. Maar ook hier speelt de haalbaarheid een rol. Op dit moment wordt een inkomensvervangende uitkering verstrekt aan mensen, wanneer deze de bereidheid hebben om arbeid te verrichten. Dit lijkt redelijk. Toch zijn velen (m.n. huisvrouwen) van een dergelijke uitkering uitgesloten. Een werkelijk principiële uitvoering zonder discriminatoire bepalingen zou een grote toename betekenen van het aantal uitkeringsgerechtigden. Sommigen beweren dat dit onbetaalbaar zou worden. (De ER wijst er echter op, dat e.e.a. budgettair neutraal te verwezenlijken is, doordat tekorten op het ene vlak gecompenseerd kunnen worden door voordelen op een ander vlak, zoals bijvoorbeeld de hogere belastingopbrengst nu dankzij de extra belasting voor zg. tweeverdieners.) Hoe kan dit alles gerealiseerd worden?

Oplossing?

De noodzaak tot herverdeling van de arbeid is boven reeds aangetoond. Er zal een drastische arbeidstijdverkorting ingevoerd moeten worden, gekoppeld aan een inkomenspolitiek die een zelfstaan voor individuen bij een verkorte werkweek mogelijk maakt. Algemene arbeidstijdverkorting (ATV) maakt het creëren van nieuwe banen mogelijk. (Het mag echter niet gebruikt worden als argument om overbodig geworden mensen gemakkelijk te laten afvloeien, zonder dat daar nieuwe banen tegenover staan.) Daarnaast dienen collectieve voorzieningen te worden uitgebreid om ook alleenlevenden in staat te stellen betaalde arbeid te combineren met huishoudelijk werk en de zorg voor anderen. Winkeltijden, alsmede sluitings tijden van scholen dienen aangepast te worden, er dienen mogelijkheden voor kinderopvang en ouderschapsverlof gecreëerd te worden, etc.

In welke vorm arbeidstijdverkorting ingevoerd zou moeten worden, kan in de diverse bedrijfssectoren geregeld worden. Daarbij verdient volgens sommigen de arbeidstijdverkorting per dag de voorkeur, aangezien zij op een effectievere manier kan bijdragen aan de herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tussen man en vrouw.

Aan ATV dienen de volgende randvoorwaarden gesteld te worden: gelijk blijvende bedrijfstijd, geen teruggang in de productiviteit en het evenredig inleveren van loon. Daarnaast vraagt ATV ook de nodige flexibiliteit van de werkgevers. Zo'n algemene drastische ATV zou het wel noodzakelijk maken dat iedereen betaalde arbeid gaat verrichten. Daartoe zijn velen nu niet meer in staat. Voor hen dient een uitzondering gemaakt te worden.

Het zou voor liberale economen een aardige opdracht zijn om de haalbaarheid van de bovenstaande ideeën te toetsen. Bovendien een zeer passende opdracht. Wat is mooier dan een berekening maken voor een samenleving waarin mensen daadwerkelijk zelfstandig zullen zijn en waarin sprake is van een echte gelijkwaardigheid?

Literatuur:

- Noten: (1) Drs. M. Bruyn-Hundt, NRC 27/11/82, "De vrouw in vicieuze cirkel door afstraffing dubbele inkomens."
- (2) Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen nr. L 6/24, 10/1/79.
- (3) Emancipatieraad "Advies gelijke behandeling in de sociale zekerheid", julie 1982.
- Drs. M. Bruyn-Hundt, De Volkskrant 13/4/81, "Man en vrouw samen minder dan man en vrouw alleen."
 - Mr. L.A.M. Brünott, Intermediair 11/9/81, "Onzekere zekerheid/Sociale Zekerheid en Kostwinnerschap."
 - W. van Essen, R. Holtmaat, "Vrouwen Zekerheidshalve", 1982.
 - Verslag UCV 16/3/81 "Gelijke Behandeling Man en Vrouw" (nota "Op Weg").
 - Reader JOVD-emancipatieweekend "Individualisering" 21-23/1/83.
 - De Werkgever 3/3/83, "Individualisering vereist financiële aanpassingen."

Humanisme en liberalisme

Dr. Rob Tielman

Het humanisme is als levensbeschouwing nauw verwant aan het liberalisme als politieke stroming. Beide zijn tot ons gekomen via de Verlichting en de Franse Revolutie. Tegenover het feodale, theocratische denken vanuit de Middeleeuwen, werden door een zelfbewuste burgerij de democratische idealen "*Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap*" geplaatst.

Niet degenen die meenden namens een opperwezen te mogen spreken moesten het voor het zeggen hebben, maar de mensen zelf. Vrijheid om zelf zin en vorm te geven aan het eigen bestaan. Gelijkheid om in gelijke mate beroep te kunnen doen op fundamentele mensenrechten. Broederschap om uit onderlinge solidariteit elkaar tot steun te zijn in plaats van de wereld voor elkaar tot een hel te maken.

De scheiding van kerk en staat was dan ook in de negentiende eeuw voor liberalen, socialisten en humanisten een belangrijk strijdpunt. De overheid diende niet als zedenmeester het werktuig te zijn van één bepaalde levensbeschouwing, maar moest de verscheidenheid aan opvattingen respecteren. Vandaar ook dat socialisten, liberalen en humanisten kozen (en nog steeds kiezen) voor het pluriforme onderwijs in plaats van het verzuilde. Jongeren moeten in het onderwijs voorbereid worden op de maatschappij en de daarin bestaande pluriformiteit. Opgroeien in hokjesgeest en met oogkleppen op is geen goede introductie in onze veelvormige samenleving.

Het humanisme gaat ervan uit dat (los van de vraag of er hogere krachten bestaan) het er in feite op neer komt dat wij als mensen de vrijheid en de verantwoordelijkheid hebben om een menswaardige wereld tot stand te brengen. Geen dogmatisme, onverdraagzaamheid of zedenmeesterij, maar een open, verdraagzame en redelijke grondhouding is daarvoor vereist. Humanisten benadrukken daarbij de persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid, zodat er in onze kring altijd een zekere terughoudendheid heeft bestaan om ons al te hecht te organiseren. Toch is een zekere vorm van organisatie nodig, juist om ons te weer te stellen tegen hechte dogmatische groepen die maar al te graag een einde zouden maken aan onze geestelijke vrijheid.

Het aantal humanisten in Nederland is de laatste jaren aanzienlijk toegenomen. Zo'n 20% van de Nederlandse bevolking noemt zichzelf humanist. Vermoedelijk is het feitelijk aantal humanisten groter omdat niet iedereen weet wat het humanisme inhoudt. Het Humanistisch Verbond is het centrum van de humanistische beweging. Het is in 1946 opgericht als reactie op het fascisme en nihilisme uit de Tweede Wereldoorlog. Sindsdien heeft het zich ontwikkeld als een bezinningscentrum waar wordt nagedacht over de fundamentele levensvragen over goed en kwaad. Waar veel gedaan wordt aan geestelijke verzorging voor militairen, gevangenen, zieken en bejaarden. Van waaruit humanistisch vormingsonderwijs wordt gegeven aan tienduizenden leerlingen in het openbaar en daarmee gelijk te stellen onderwijs.

Het Humanistisch Verbond is niet partijpolitiek-gebonden; je komt er mensen tegen uit de PvdA, VVD, D'66, PSP en PPR. Er is geen humanistische politieke partij omdat humanisten het weliswaar eens zijn over uitgangspunten en doelstellingen van een menswaardige maatschappij, maar (net zoals Christenen) van mening kunnen verschillen over de wegen waarlangs die maatschappij tot stand gebracht moet worden. In het Humanistisch Verbond werken liberalen samen met socialisten aan emancipatie, herverdeling van de arbeid, versterking van mensenrechten, bevordering van vrede, verdraagzaamheid jegens minderheden, enz.

En dat is meer dan ooit nodig in onze maatschappij!

Koude Oorlog: historische achtergrond Oost-Westconflict

André Koppers

De Koude Oorlog.

Achter elke historische gebeurtenis gaat een procesmatige ontwikkeling schuil die de oorzaak als het ware in zich heeft, terwijl de historie na de gebeurtenis voortgang geeft aan een constant actie-reactie patroon. De historische gebeurtenis wordt pas een feit wanneer dat in het onderzoek, artikel of boek van een historicus de aandacht krijgt. Naar gelang de vraagstelling en het tijdsverschil tussen de historicus en 'zijn' feit krijgt de onderzochte gebeurtenis 'kleur'. Misschien wordt de gebeurtenis na verloop van jaren volslagen anders bekeken of gewoon genegeerd, omdat het kennelijk niet die aandacht verdient dan in eerste instantie werd aangenomen. Wezenlijk is dus het veranderen van inzichten op historische gebeurtenissen onder invloed van afstandelijkheid, vraagstelling en methoden/middelen van onderzoek.

Wellicht is deze inleiding tot de bespreking van het werkkterrein en methode van historisch onderzoek erg summier, maar een uitgebreider essay zou gezien het onderwerp te veel ingaan op de theoretische- en methodologische aspecten van geschiedenis. Ik neem dan ook gemakshalve aan dat de essentie van een historische visie en de historische ontwikkelingen, een procesgang, door de lezer wordt begrepen. Een dergelijke essentie is namelijk ook terug te vinden bij de geschiedschrijving over de Koude Oorlog vanaf 1945. Na 1945, omdat er vanaf die tijd in onze hedendaagse samenleving een Oost-West tegenstelling bestaat. Vanwege de keus voor 1945 moet ik de lezer eerlijkheidshalve waarschuwen voor een vertekend historisch beeld. 1945 is immers één jaar uit zo vele jaren. Als ik 1781 aanneem, zoals John Lewis Gaddis in zijn *Russia, the Soviet Union, and the United States. An interpretive history* (New York etc. 1978), komt er een heel andere verhouding tussen de Verenigde Staten en Rusland/Sovjetunie naar voren, welke moeilijk valt te typeren als een tegenstelling, maar als een tijdvak van geslaagde- en niet geslaagde pogingen goede banden met elkaar aan te gaan. Het betreft een lang historisch proces, waarvan de laatste 40 jaar net een confrontatie inhouden op het moment dat de lezer-abonnee en ikzelf ermee te maken heeft. Althans, dat ligt aan de definiëring van het begrip Koude Oorlog, aangezien de grootmachten in de jaren vijftig en zestig niet zonder besprekingen door het leven zijn gegaan en kennelijk ook anders dan middels confrontatie met elkaar om zijn gegaan. Begrijp mij goed, het probleem -of is het Koude Oorlogsvraagstuk nu wel een echt probleem?- wil ik niet kleineren of verdoezelen, maar gewoon eens relativieren. Er worden toch al genoeg leugens om eigen bestwil in stand gehouden, zodat een kritisch-afstandelijk overzicht de voorkeur geniet. De taak van de historicus, wanneer ik mijzelf tot die categorie mag rekenen, heeft als eerste het beschrijven van het verleden, ongeacht zijn eigen mening. Secundair is het doel van waaruit de historicus schrijft (ofschoon het doel menigmaal de eerste taak van de geschiedwetenschapper ver achter zich laat): willen leren, een ontwikkeling onderzoeken om zodoende te komen tot voorspellingen, of nog erger - want dat zijn deze a-historische doelstellingen- het aanwijzen van de enige echte, ware en onvervalste lijn uit de geschiedenis ter ere en meerdere glorie van een der grootmachten tijdens de na-oorlogse periode.

Er zal door mij dan alleen een essay geschreven worden over de huidige stand van zaken in historiografisch opzicht en soms aangevuld met details. Enig inzicht in de historische achtergrond van het ontstaan van de Koude Oorlog is naar mijn mening belangrijk om daadwerkelijk kritisch een eigen, hopelijk liberale, visie op te bouwen.

Kort na de Tweede Wereldoorlog ontstond er een geleidelijke afkoeling van de Amerikaans-Russische relatie. Een geleidelijke verslechtering, zoals naar voren komt uit Dean Acheson's uitspraak waarin praten kennelijk onmogelijk was: *"I think it is a mistake to believe that you can, at any time, sit down with the Russians and solve questions. I do not think that is the way that our problems are going to be worked out with the Russians"* (april 1947). De uitspraak is de aanhef van Daniel Yergin's werk *Shattered Peace* (Harmondsworth, 1980, blz. 275) waarin hij de 'All-out speech' beschrijft de uiteindelijke keuze die bepalend is voor de Amerikaanse houding tijdens de Koude Oorlog. John Foster Dulles zei het nadien voor veel van zijn tijdgenoten nog duidelijker: *"The Soviets have a world plan to overthrow capitalism wherever it may be and to substitute police states"*. De expansionistische politiek van de Sovjetunie is in deze visie de hoofdoorzaak van de Koude Oorlog. Met deze interpretatie start de traditionalistische visie over de Koude Oorlog met George F. Kennan als een van de sleutelfiguren. Het blijkt echter geen statische visie te zijn, want na verloop van tijd ontwikkelt er naast de orthodoxe opvatting een realistische visie, waarvan uiteindelijk ook George Kennan een vertegenwoordiger wordt. In deze traditionele visie ontstaat de beïnvloeding van een zgn. mechanische werking: beide mogendheden reageerden op elkaar, maakten verkeerde interpretaties en fouten, waardoor de tegenstelling ontstond en zich verscherpte. De traditionalisten werden met het voortschreden der jaren meer bewust voor de houding van de Sovjets en het actie-reactie patroon.

Een interessante toetsing levert de officiële visie van de NAVO. Het communiqué van 15-18 december 1952 sprak van *"direct of indirect Communist attempts to overwhelm the free society"*, terwijl het NAVO-zakboekje van 1966 de expansionistische Sovjet politiek noemt als directe aanleiding tot het sluiten van het NAVO-verdrag. In datzelfde jaar sprak het communiqué in december van *"pogingen tot verbeteringen in relaties met de Sovjetunie en Oosteuropese staten"* en in juni 1967 over *"een visie om relaties te verbeteren en spanningen in Europa te verminderen"*. Het mag duidelijk zijn dat de NAVO in haar opstelling evolueerde van een harde Koude Oorlogsmentaliteit naar een, wellicht, realistische visie tijdens een sfeer van ontspanning en verbetering van de internationale verhoudingen.

Naast de traditionele visie ontwikkelt zich sinds de jaren zestig een revisionistische opvatting, waarin de Verenigde Staten en haar atomaire diplomatie tot onderwerp van kritiek worden gemaakt. Er opereren in deze stroming *"soft"* en *"hard"* revisionisten, waarvan Gar Alperovitz in 1965 de atoom diplomatie uitwerkt (*"to make Russia more managable in Europe"*) en collegae de nadruk leggen op de invloed van Harry Truman (*"Truman's aim was not merely to end the war against Japan"*) en het kapitalistisch-expansionistisch stelsel. Er wordt bijvoorbeeld teruggekeken tot 1917, omdat de Amerikanen in

Rusland militair interveniëren op ideologische gronden. Het motief van het wegvallen van een tweede front door de bolsjewieken ontbreekt bij de revisionisten in een uiteindelijk oordeel. Na de Eerste Wereldoorlog vertrokken de Amerikanen aangezien de verwezenlijking van een tweede front onnodig was. Waar de ideologische motieven blijven is een raadsel? Zeker wanneer er na 1918 het Russisch communisme tot ontwikkeling komt.

Het afzetten van een revisionist als Charles L. Mee jr. tegen de orthodoxe visie is onontkoombaar: *Men like Stimson - and Henry Wallace then Secretary of Commerce- were allowed, or forced, to resign. Others, those who tended to believe in an aggressive attitude towards Russia, were spotted, and promoted- young men such as John Foster Dulles and Dean Rusk*". Voor de jaren zestig, waarin de revisionistische nogal veel aanhangers kon verwerven, een 'kostje' dat er zonder kritiek wel inging. Niet dat het voornoemde citaat wel overwogen is: Wallace werd slachtoffer van de anti-communistische sfeer tijdens de verkiezingen van 1948, omdat hij teveel en te snel zijn eigen land bekritiseerde en even snel de Sovjets van allerlei excuses voorzag. Duidelijke kritiek kregen de revisionisten van Robert W. Tucker, nl. toetsing van revisionistische vraagstellingen en veronderstellingen, en Robert J. Maddox, die scherpe inhoudelijke bronnenkritiek heeft geleverd.

De revisionistische visie heeft vanwege haar starre vooringenomen standpunten in de historische discussie weinig essentiële aspecten aangedragen en van andere, nieuwe inzichten weinig overgenomen. In tegenstelling tot de realistische historici. Revisionisme, door Maddox foutief vertaald als 'nieuw links' betekent in de meeste gevallen een ideologische rechtvaardiging via plukjes geschiedenis, terwijl er van hun inhoudelijke kant en opvatting weinig overbleef naar mate meer officiële verklaringen, bronnen en dagboeken verschenen.

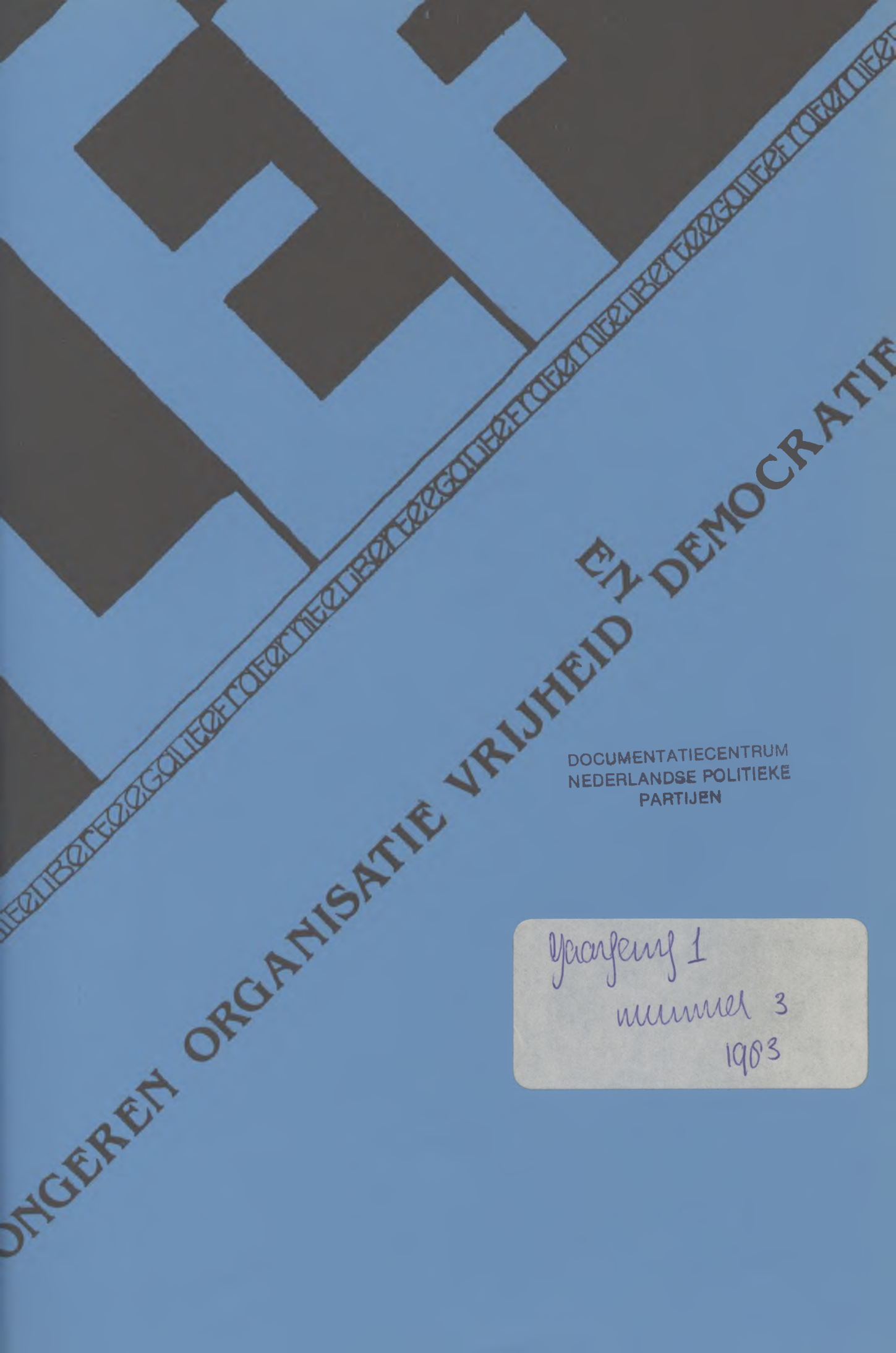
Vanaf 1972 opent Gaddis een reeks van zgn. postrevisionistische opvattingen, *The United States and the origins of the Cold War, 1941-1947* (New York, 1972). Een interpretatie waarbij onderzoekers niet leven met een schuldvraagcomplex, maar zuiver empirisch onderzoek verrichten dat mogelijk werd door nieuw bronnenmateriaal en openstellen van archieven. De postrevisionistische geschiedschrijving betekent een complex geschiedverhaal met een betrouwbaar en verifieerbaar karakter. Nemen revisionisten 1917 (Amerikaanse interventie) of 1890 (Amerikaans economisch imperialisme) als belangrijke begindata, Gaddis start is een later werk in 1781. Er ontbreekt bij hem en zijn collegae, waaronder Daniel Yergin met een voortreffelijk werk dat hierboven is geciteerd, een vooringenomen houding waardoor zij minder kans lopen subjectief te werk te gaan. De post-revisionistische visie levert dankzij een afstandelijke houding een zuiver academische opvatting, die bij de orthodoxen en revisionisten ontbreekt. De post-revisionistische visie ontstond in een klimaat van ontspanning tijdens de jaren zeventig. De verhouding tussen Oost en West worden sindsdien het beste gekenmerkt als militaire krachtsverhoudingen. Enerzijds vanwege de verandering in de houding tegeover de Sovjetunie en anderzijds door de noodzaak van wapenbeheersing, waardoor bestudering van het Sovjetstandpunt een andere invulling kreeg dan in bijvoorbeeld de jaren vijftig.

Eigen visie: vijandsbeelden en Rölings nieuw polemologisch handboek.
Het uiteindelijke resultaat van de geschieddiscussie vindt zijn weer-

slag in de post-revisionistische stroming. Om dit te toetsen zal ik vanuit die opvatting het begrip 'vijandsbeeld' toetsen aan de hand van discussie in het NRC-Handelsblad.

W. van den Bercken en F. Bolkestein openden de discussie (10 juli 1982) door te stellen dat in het Westen een Koude Oorlogsdenken aan aan Westerse leiders wordt verweten. Van den Bercken en Bolkestein plaatsen kanttekeningen bij het vredesdenken dat wordt gerechtvaardigt omdat vijandsbeelden uit den boze zouden zijn! Beide heren stellen dat Westerse leiders naar inhoud en omstandigheden, waaronder Westerse leiders uitspraken doen, gunstig afsteken ten opzichte van de Sovjetleiding. Vijandsbeelden treft men als zodanig in het Westen niet aan, hooguit bij overblijfselen van een orthodoxe visie (te denken valt aan de Reagan-administratie, waarbij naar mijn inzicht de kritiek en sceptische uitlatingen over ontspanningspolitiek van Reagan's adviseurs misschien wel belangrijker van gewicht zijn dan hun mate van orthodoxie). Van den Bercken en Bolkestein gaan in hun opvatting duidelijk uit van de thematiek der militaire krachtsverhoudingen en in dit concrete geval Westerse opvattingen en uitspraken. Leon Wecke en Rob Vierhout, Nijmeegse polemologen, verkondigen (24 augustus 1982): *"De rechtvaardiging van de (kern-)bewapening moet hand in hand gaan met een vijandssyndroom"*. Wecke en Vierhout spreken van *"moeten"*, terwijl Van den Bercken en Bolkestein terugvallen op de discussie vanuit militaire krachtsverhoudingen. Karakter en duurzaamheid van Sovjetrussisch vijandsdenken ontkennen de beide polemologen niet, maar meer dan een ontkenning kon er niet af. Wel grijpen ze terug naar uitspraken van Nederlandse regeringsleiders Luns en Den Toom uit 1968. Alsof die twee politici representatief zijn en al lang en breed opereren in de sfeer van ontspanning! Geenszins, en voorbeelden van hedendaagse uitspraken tref ik in hun artikel niet aan. In een ingezonden brief (18 september 1982) stelde ik, dat *"een polemoloog zijn resultaten van onderzoek onder de Nederlandse bevolking in een breed perspectief moet plaatsen, dan in een verouderde interpretatie van én als vijandsbeelden"*. Een polemoloog is daartoe wegens zijn academische graad en wetenschappelijke zuiverheid van zijn onderzoek toe verplicht. Vijanddenken wordt door de post-revisionistische visie uitgesloten, hetgeen dan ook op een of andere wijze aan een polemologisch onderzoek over vijandsbeelden moet worden toegevoegd. Er is daarmee niet gezegd dat de onderzoeksresultaten van Wecke en Vierhout geen hout snijden. Onderwijs heeft in deze nog genoeg te doen, maar als polemologen nalaten hun resultaten in een historisch perspectief te plaatsen kan mede daardoor een vijandsbeeld welig tieren en uiteindelijk via polemologisch onderzoek triomfantelijk worden aangetoond. Wanner Wecke en Vierhout nalaten hun resultaten aan de hand van de Koude Oorlog geschiedschrijving te relativiseren (Wecke laat dit ook achterwege in een publicatie *Tussen oorlog en vrede* (Amsterdam, 1980) onder redactie van Ph. P. Everts en H.W. Tromp) blijft er voor hun inzicht mijnsinziens geen goed woord over.

De geestelijke vader in Nederland van de polemologie, B.V.A. Röling, brengt daarentegen wel een overzicht van de Koude Oorlog geschiedschrijving, maar niet naar inzicht van de nieuwste ontwikkelingen. In zijn *Vredeswetenschap, inleiding tot de polemologie* (Utrecht/Antwerpen, 1981) geeft Röling blijk van kritiek op de NAVO welke naar veler mening heeft bijgedragen tot het Koude Oorlogsklimaat (blz. 74). Voor de Sovjets toont Röling veel begrip, ter-

ONGEREN ORGANISATIE VRIJHEID EN DEMOCRATIE

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Jaargang 1
nummer 3
1983

REDACTIE

REDACTIE-ADRES

Wilhelminapark 53
3581 NM UTRECHT
Tel.: 030 - 517537

ABONNEMENTEN-ADRES

Kerkplein 1
8051 GH HATTEM
Tel.: 05206 - 43460

REDACTIE-TEAM

Marian Eberson
Zwartvenseweg 47
5044 PA TILBURG

Jaap Kruithof
Cauberg 14
2716 ES ZOETERMEER

Ada den Ottelander
Wilhelminapark 53
3581 NM UTRECHT

Hans Veltkamp
Kerkplein 1
8051 GH HATTEM

Jaargang 1, nummer 3, 1983

copyright JOVD-Amsterdam
omslag door Tanja van Rees
Typografie binnenwerk: M. Eberson
augustus 1983

INHOUDSOPGAVE:

- Bestuurlijke ongehoorzaamheid: gemeenten 'staken' tegen de staat door Mr Dion Bartels	5
- Om de kwaliteit van het beleid: commissie beroepschriften door Mr Ruud Luchtenveld	10
- Sociale zekerheid in beweging door Robin Linschoten	15
- De tweeverdieners door Frank de Grave	18
- Enkele nieuwe uitgangspunten voor het gemeentelijk drugsbeleid door Roelof Houwing	21

Dion Bartels : Voorzitter JOVD district Utrecht, vice-fractievoorzitter van de gemeenteraad in Utrecht voor de VVD.

Ruud Luchtenveld : Hoofdbestuurslid VVD, lid van de gemeenteraad in Amersfoort voor de VVD.

Robin Linschoten : Oud-hoofdbestuurslid van de JOVD, Tweede Kamerlid voor de VVD.

Frank de Grave : Oud-hoofdbestuurslid van de JOVD, Tweede Kamerlid voor de VVD.

Roelof Houwing : Oud-hoofdbestuurslid van de JOVD, lid van de gemeenteraad in Groningen voor de VVD.

BESTUURLIJKE ONGEHOORZAAMHEID: GEMEENTEN 'STAKEN' TEGEN DE STAAT

Mr. D.A.N. Bartels

Een nieuw tijdperk in de geschiedenis van het openbaar bestuur lijkt te zijn ingeleid door de introductie van het verschijnsel bestuurlijke ongehoorzaamheid. Veel lokale bestuurders worden momenteel voor de vraag gesteld of zij zich schuldig mogen maken aan deze in opkomst zijnde variant op het door prof. C.J.M. Schuyt reeds in 1982 (2) uitvoerig besproken begrip burgerlijke ongehoorzaamheid. Dit artikel gaat wat nader op deze problematiek in.

INLEIDING

Onder bestuurlijke ongehoorzaamheid wordt hier verstaan het in strijd met de kennelijke strekking en bedoeling van de wetgever handelen dan wel nalaaten door de gemeentelijke of provinciale overheid. Soms is in het verleden een wat ruimere definitie van dit begrip gegeven. Zo heeft mr. B.J. van der Net (3) het onderhavige begrip uitgebreid met het in het bestuurlijk handwerk niet verrichten van hetgeen appelleert aan in de maatschappij manifest geworden behoeften zowel op het gebied van de procedure voorafgaand aan enige besluitvorming als ook op het terrein van de daaropvolgende materiële besluitvorming (4). In het kader van dit artikel beperk ik mij echter tot de bestuurlijke ongehoorzaamheid bedreven door lokale, met name gemeentelijke, bestuurders voor zover betrekking hebbend op maatregelen, wetgeving en beleid, van de centrale overheid. Voor wat betreft de huidige beïnvloedingsinstrumenten van een hoger bestuursorgaan ten aanzien van het lager bestuursorgaan zou ik korthedshalve willen verwijzen naar een terzake zeer uitgebreid artikel van prof. mr. J. Wessel (5).

Bij het aanvaarden van hun zetel leggen de leden van de gemeenteraad en van Provinciale Staten de eed of belofte af welke met duidelijke bewoordingen aangeeft dat men trouw zweert of belooft te zijn aan de Grondwet en de wetten van het Rijk (6). Strikt genomen ontnemen zij zich daardoor de mogelijkheid om bestuurlijk ongehoorzaam te zijn. De praktijk is echter anders.

DE BESTUURLIJKE ONGEHOORZAAMHEID IN PRAKTIJK GEBRACHT

Recent is de term bestuurlijke ongehoorzaamheid het meest gevallen in verband met de door het Rijk aan de gemeenten opgedrongen ombuigingen. In het verleden is de term echter ook op ander bestuurlijk praktijkgedrag van toepassing verklaard. Zo heeft een groot aantal gemeenten de uitvoering van de Selectieve Investeringsregeling (SIR) belemmerd door regelmatig te weigeren de gegevens van de zich vestigende bedrijven aan de belastinginspectie door te geven (7).

Ook bij de invoering van de Winkelsluitingswet uit 1976 is onvrede gerezen ten aanzien van het gedrag van sommige gemeenten in verband met het gevoerde ontheffingenbeleid. Dit resulteerde in een circulaire van de staatssecretaris van Economische Zaken aan de gemeenten (8).

Ook terzake het gevoelige onderwerp betreffende het doorgeven van buitenlandse programma's via de kabel, wanneer de kabelmachtiging in bezit is van de gemeente, is reeds de term bestuurlijke ongehoorzaamheid gevallen (9).

De mogelijke plaatsing van kernwapens nodigt eveneens uit tot beschouwingen over bestuurlijke ongehoorzaamheid. Zo heeft de gemeente Venray zelfs een aparte nota het licht doen zien onder de titel "Vrede en veiligheid" (10).

Hierin wordt specifiek ingegaan op de vraag welke wettelijke middelen de gemeente Venray tot haar beschikking heeft om de plaatsing van kernwapens op haar grondgebied tegen te houden. De opstellers van de nota komen tot de conclusie dat de gemeente de feitelijke plaatsing van kernwapens niet kan tegenhouden maar slechts kan zorgdragen voor een vertragend effect. Hoewel de term bestuurlijke ongehoorzaamheid niet genoemd wordt, viel een en ander wel impliciet onder deze noemer.

Daarnaast zijn er tal van onderwerpen waar bestuurlijke ongehoorzaamheid dreigt, zoals het niet overgaan tot de invoering van een leegstandsregister of van een bouwregistratieverordening etc. (11).

De laatste tijd spitst de discussie over de bestuurlijke ongehoorzaamheid zich echter toe op de door het Rijk aan de gemeenten opgelegde ombuigingen. Conform het regeerakkoord van het kabinet Lubbers zullen de lagere overheden in evenredige mate moeten bijdragen aan de totale ombuigingen van de overheids-uitgaven. Het gelijkheidsbeginsel wordt gehanteerd.

Door dit regeringsbeleid, dat door de meerderheid van de volksvertegenwoordiging is goedgekeurd, zullen de komende jaren de gemeenten voor exorbitante bedragen moeten ombuigen, wil men het evenwicht tussen inkomsten en uitgaven zoveel mogelijk handhaven. En dat nu valt in deze recessietijd niet mee. Zeker niet wanneer het soms voor een gemeentebestuur, partijpolitiek gezien, aantrekkelijker is om niet alle door het Rijk opgelegde ombuigingsmaatregelen in gemeentelijk beleid om te zetten. In het volgende hoofdstuk wil ik enkele (potentiële) ongehoorzaamheidsacties van de gemeente Utrecht onder de loupe nemen die al dan niet in overleg met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten gevoerd (zullen) gaan worden.

Het heeft er de schijn van dat men bij onze zuiderburen reeds verder is. Onlangs heeft de Vereniging van Belgische steden en gemeenten haar leden opgeroepen geen door de centrale overheid gewenste diensten meer te verlenen (12). Zo zullen Belgische gemeenten geen gegevens meer verstrekken voor statistieken en enquêtes van de centrale overheid en zal de gemeentepolitie geen medewerking meer verlenen bij het overhandigen van deurwaardersexploiten en het innen van het luister- en kijkgeld. Men houdt ook de mogelijkheid open om in de naaste toekomst geen diensten, waartoe men wettelijk verplicht is, aan de centrale overheid te verlenen.

BESTUURLIJKE ONGEHOORZAAMHEID IN DE GEMEENTE UTRECHT

Een eerste voorzichtig stapje op de weg der bestuurlijke ongehoorzaamheid lijkt de gemeente Utrecht te hebben genomen op 11 augustus 1982 door een request te sturen naar de Koningin. Dit is gebeurd onder het motto: 'Utrecht wendt zich in arren moede tot de Koningin'. Het request is gebaseerd op artikel 128 van de Gemeentewet en vraagt de Koningin haar invloed aan te wenden ter bereiking van oplossingen voor de bijna onoplosbare problemen waarvoor het gemeentebestuur zich ziet gesteld. Verder wordt impliciet in het request vermeld dat men niet vertrouwt op de medewerking in deze van het Rijk. Ongehoorzaamheid die reeds om de hoek komt kijken?

In een mede op aandrang van de gemeente Utrecht tot stand gekomen brief d.d. 20 januari 1983 van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten gericht aan de leden van de Staten-Generaal, wordt betoogd dat de ombuiging, die ingevolge het regeerakkoord tot en met 1986 op het gemeentefonds zal worden uitgevoerd, de gemeenten plaatsen voor problemen die zeker in 1984 en daarna onoplosbaar zullen blijken.

Aldus wordt naar mijn mening reeds bij voorbaat een rechtvaardigingsgrond geconstrueerd voor bestuurlijk ongehoorzaam handelen, waar later, als het eenmaal zover is, een beroep op zal kunnen worden gedaan.

In het verlengde hiervan ligt een persbericht d.d. 1 februari 1983 waarin het College van Burgemeester & Wethouders van de gemeente Utrecht naar voren brengt dat de door het Rijk verlangde ombuigingen op de inkomsten van de gemeente Utrecht praktisch onuitvoerbaar zijn. Woorden van gelijke strekking staan in een telegram dat na afloop van het debat in de Tweede Kamer over de gemeentefinanciën door de voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, mr. J. Drijber, op 4 februari 1982 is verstuurd aan premier Lubbers. Opgemerkt dient te worden dat bij deze aanzet tot bestuurlijke ongehoorzaamheid op de achtergrond een grote rol speelt het wantrouwen dat de gemeenten ten opzichte van het Rijk koesteren met betrekking tot hun gemeentelijke autonomie waar zij, zonder uitzondering, zeer aan gehecht zijn.

Concluderend kan men stellen dat de gemeente Utrecht nog niet definitief de weg der bestuurlijke ongehoorzaamheid is ingeslagen, maar wel de route reeds bestudeerd heeft.

BESTUURLIJKE ONGEHOORZAAMHEID IN DE PARTIJ VAN DE ARBEID

Vaak zit de PvdA bij lagere overheden in een (mee)besturende rol. Niet zelden is de PvdA zelfs de dominante plaatselijke politieke factor. In een onlangs gepresenteerde notitie getiteld 'Raden en Staten in de oppositie' van de sectie gemeente, gewest en provincie van de Wiardi Beckmanstichting, het wetenschappelijk Bureau van de PvdA, wordt dan ook een oproep gedaan om verder onderzoek te doen naar bestuurlijke ongehoorzaamheid. Als voorbeelden worden genoemd: het negeren van rijksvoorschriften waar geen geld bijkomt of waarvoor de uitkering ernstig tekortschiet en het niet dekken van bepaalde uitgaven. Dat het laatste echter op ruime schaal al geschiedt, kan afgeleid worden uit de vorming van grote financieringstekorten (negatieve saldi-reserves) bij diverse gemeenten. Opmerkelijk is dat men, ondanks het gewenste nader onderzoek, toch reeds stelt dat met het middel van bestuurlijke ongehoorzaamheid uiterst voorzichtig moet worden omgesprongen: het zou zich wel eens kunnen keren tegen toekomstige PvdA-regeringen.

In een PvdA-blad (13) neemt mr. G.E. Langemeijer, van 1957 tot 1973 procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, een voorschot op de interne PvdA-discussie. Hij kan zich niet voorstellen dat bestuurlijke ongehoorzaamheid ooit gerechtvaardigd kan zijn. Volledigheidshalve zij opgemerkt dat hij zich dat wel kan voorstellen van burgerlijke ongehoorzaamheid en hij doet dan ook een poging om een aantal criteria op te stellen waaraan het laatste begrip moet voldoen, wil het geoorloofd zijn. Inmiddels heeft de PvdA-Tweede Kamerfractie verklaard (14) dat voor burgerlijke ongehoorzaamheid alleen dan begrip kan worden opgebracht indien een kamermeerderheid haar besluit op tirannieke wijze zou hebben doorgedrukt in strijd met de regels van zorgvuldigheid en zonder respect voor de opvattingen van de minderheid. Aangenomen mag worden dat een en ander a fortiori geldt voor bestuurlijke ongehoorzaamheid.

Toch is er nog hoop voor de bestuurlijk ongehoorzamen onder ons. Soms wordt er ook expliciet opgeroepen tot (burgerlijke en) bestuurlijke ongehoorzaamheid (15). Voor zover bekend wordt in andere politieke partijen momenteel geen discussie gevoerd met betrekking tot het verschijnsel bestuurlijke ongehoorzaamheid.

CONCLUSIE

Naar mijn mening is bestuurlijk en maatschappelijk gezien het einde zoek wanneer lagere overheden weigeren democratisch genomen besluiten van parlement en regering uit te voeren of hun medewerking weigeren te verlenen aan door parlement en regering goedgekeurd beleid. Het mag niet toegestaan zijn een tegenstelling te creëren tussen het dienen van het belang van de burger en het meewerken aan besluiten die op rijksniveau worden genomen. Het huidige bestuurlijke bouwwerk van Nederland zou anders langzamerhand ineensorten zonder dat daarvoor iets beters in de plaats komt. Als 'extra' ten opzichte van burgerlijke ongehoorzaamheid speelt bij bestuurlijke ongehoorzaamheid nog een rol het feit dat de betreffende lokale overheid gebruik maakt van een bepaalde bevoegdheid (macht) die haar niet verleend is voor dat doel: *détournement de pouvoir*.

Is er nog hoop dat gemeenten aan hun trekken komen zonder bestuurlijke ongehoorzaamheid?

Deze hoop valt mogelijk te putten uit uitspraken, gedaan in het kader van de herziening van de Gemeentewet, van de huidige minister van WVC, mr. drs. L.C. Brinkman, uit de tijd dat hij nog directeur-generaal was van het ministerie van Binnenlandse Zaken (16). Deze is de mening toegedaan dat binnen vijf jaar alle vormen van toezicht op de gemeenten zullen moeten zijn vervallen. Een departement dat toch nog op een bepaald beleidsterrein het toezicht zou willen handhaven, zou dan hiervoor een apart wetsontwerp moeten indienen. Op die manier zal het probleem van de bestuurlijke ongehoorzaamheid een zachte dood kunnen sterven.

NOTEN

- (1) Met dank aan mr. J.P. Wijn, advocaat te Utrecht, voor diens waardevolle opmerkingen naar aanleiding van een concept voor dit artikel.
- (2) Prof. mr. C.J.M. Schuyt, Recht, orde en burgerlijke ongehoorzaamheid Rotterdam, Universitaire Pers, 1972, 423 bladzijden.
- (3) mr. B.J. van der Net, Bestuurlijke ongehoorzaamheid aan gezag van de Wet en maatschappij, Tijdschrift voor Openbaar Bestuur, 1975, nr. 3 blz. 43 t/m 46, nr. 4 blz. 65 t/m 68, nr. 5 blz. 93 t/m 96.
- (4) Een klassiek voorbeeld waarin de kort geding-rechter bestuurlijke ongehoorzaamheid aan de kaak stelde en *détournement de pouvoir* en een onrechtmatige handelwijze terzake toepassing artikel 19 Wet Ruimtelijke Ordening constateerde, is te vinden in President Rechtbank Utrecht, 24 januari 1973, ARB, 1973/92, met noot van mr. R. Streng.
- (5) Prof. mr. J. Wessel, Beïnvloedings- en temperingsinstrumenten, Tijdschrift voor Openbaar Bestuur, nr. 15, 23 augustus 1979, blz. 311 t/m 314.
- (6) Zie artikel 45 lid 1 Gemeentewet en artikel 11 Provinciewet.
- (7) Binnenlands Bestuur, 27 juni 1980, nr. 25, blz. 3.
- (8) Staatscourant 1980 nr. 83, pagina 6.
- (9) mr. F. Kuitenbrouwer, Advies commissie-Boukema prikkelt tot bestuurlijke ongehoorzaamheid, Adformatie, nr. 10, 1982, blz. 15-16.
- (10) Deze nota dateert uit maart 1983.
- (11) Dr J.W. van Zundert, Bestuurlijke ongehoorzaamheid, De Nederlandse Gemeente, nr. 17/18, 30 april/7 mei 1982 blz. 277.
- (12) Henk Zomerdijs, Belgische gemeenten staken tegen de Staat, De Nederlandse Gemeente, nr. 39, 1 oktober 1982 blz. 590-591.

- (13) mr. G.E. Langemeijer, Burgerlijke ongehoorzaamheid, Socialisme en Democratie, nr. 3, maart 1983, blz. 24-25.
- (14) Naar aanleiding van een door haar Tweede Kamer-lid Ed van Thijn opgesteld rapport.
- (15) Marcel Bullinga, Tussen feodaal bestuur en revolutionair narcisme, Bevrijding (landelijk blad van de PSP), 28 april 1982, blz. 6-7.
- (16) Binnenlands Bestuur, 2 april 1982, blz. 1 (zie ook: mr. J.H.W. de Planque, Toezicht en juridische verhoudingen in het binnenlands bestuur, Bestuurswetenschappen, januari 1983, nr. 1 blz. 23 t/m 45).

OM DE KWALITEIT VAN HET BELEID

een beschouwing over de commissie voor de beroepschriften van de gemeenteraad

INLEIDING

Mr R. Luchtenveld

Graag voldoe ik aan het verzoek van de LEF-redactie om een artikel te schrijven over een onderwerp waarmee ik als lid van de gemeenteraad te maken heb. Ik besloot mijn bijdrage te laten bestaan uit een artikel over de commissie voor de beroepschriften van de gemeente Amersfoort. Ik heb die keuze om verschillende redenen gemaakt.

Commissies voor de beroepschriften staan betrekkelijk weinig in de belangstelling. Toch wordt hierin door gemeenteraadsleden achter de schermen vaak veel tijd gestoken, doordat de zaken waarmee men wordt geconfronteerd niet alleen politiek, maar ook juridisch moeten worden beoordeeld. Ik heb ervaren dat ik als lid van de commissie voor de beroepschriften van de gemeente Amersfoort (1) vaak op een heel concrete en aparte wijze werd geconfronteerd met onderdelen van het gemeentelijk beleid. Zo kwam ik daar onder meer in aanraking met gevolgen van een gemeentelijke bezuinigingsoperatie, met de consequenties van een stukje privatisering, met het spanningsveld tussen deregulering enerzijds en rechtsbescherming anderzijds en met een (voor de burger verwarrende) bureaucratisering.

Aan de hand van de bespreking van een aantal concrete voorbeelden wil ik de lezers van LEF deelgenoot maken van een aantal van die ervaringen, omdat daarbij ook politieke keuzes aan de orde waren, die naar ik aanneem niet alleen in Amersfoort, maar ook elders aan de orde zullen zijn en komen en daardoor voor de lezers van LEF interessant kunnen zijn. Bovendien wil ik eveneens aandacht besteden aan de aparte positie die een raadslid in de commissie voor de beroepschriften inneemt, doordat hij als raadslid een bestuurlijke taak vanuit een politieke achtergrond vervult, maar in de commissie voor de beroepschriften toch ook een juridisch oordeel moet vellen. Ook dit spanningsveld lijkt me niet typisch Amersfoorts.

DE COMMISSIE BEROEPSCHRIFTEN IN AMERSFOORT

De commissie voor de beroepschriften bestaat in Amersfoort uit vijf leden, met inbegrip van de voorzitter. Zij worden benoemd door en uit de gemeenteraad, die er bij de benoemingen voor heeft gezorgd dat een ruime mate van spreiding over de politieke partijen tot stand kwam: 1 CDA (voorzitter), 1 PvdA, 1 VVD, 1 D'66 en 1 raadslid van Progressief Amersfoort. Het is mij bekend dat in sommige plaatsen (Zoetermeer) ook niet-raadsleden in de commissie voor de beroepschriften zijn benoemd. In Amersfoort is dat dus niet het geval. Wel hebben B & W een ambtelijk secretaris (een jurist) aangesteld. De taak van de commissie is de gemeenteraad te adviseren en de beslissing van de gemeenteraad voor te bereiden over:

- a. een beroep- of bezwaarschrift dat is ingediend tegen een besluit van B & W (op grond van een door de wet of bij raadsbesluit geopende mogelijkheid om beroep of bezwaar aan te tekenen);
- b. bezwaren op grond van de Wet AROB (2) tegen raadsbesluiten die een beschikking in de zin van die wet zijn.

Aan de hand van de vooraf toegezonden stukken onderzoekt de commissie de bezwaren, waarbij tijdens haar vergadering zowel de bezwaarde(n) als vertegenwoordigers van B & W de gelegenheid krijgen hun standpunt toe te lichten en/of informatie te verstrekken. De commissie beraadslaagt vervolgens buiten hun aanwezigheid en brengt schriftelijk gemotiveerd advies uit aan de gemeenteraad, onder vermelding van (een) eventu(e)el(e) minderheidsstandpunt(en).

Of een minderheidsstandpunt is ingenomen is politiek van belang, omdat in de gevallen dat unaniem wordt geadviseerd de raad het advies bij hamerslag pleegt over te nemen, terwijl in geval er een minderheidsstandpunt is de besluitvorming in de raad nog door een verhitte discussie vooraf kan worden gegaan.

PRIVATISERING ALS BEZUINIGING?

Waar loop je als raadslid in deze commissie nu zoal tegen op?

Een voorbeeld: De gemeente Amersfoort heeft in allerlei woonwijken kleine stukjes 'Openbaar groen'. Omdat het onderhoud van dit eigendom met hoge kosten gepaard ging (plantsoendienst), werd onderzocht of dit onderhoud niet door de aanwonende burgers (meestal bewoners van hoekhuizen) zou kunnen geschieden. Aanvankelijk werd gedacht aan verkoop van de betreffende stukjes grond, maar dit stuitte op bezwaren, aangezien de gronden in het bestemmingsplan waren bestemd tot 'Openbaar groen' en niet tot 'siertuin'. Uiteindelijk werd gekozen voor verhuur (f 10,— per jaar). Huurders plegen vervolgens de gehuurde grond binnen de kortste keren bij hun oude tuin te trekken, maar ook te onderhouden en te beplanten.

Het probleem ontstaat echter, wanneer op diverse plaatsen schuttingen verrijzen, ter vergroting van de privacy van de bewoners van de hoekhuizen. Protesten van omwonenden zijn meestal het startsein tot actie van de gemeente. IJlings door de betrokken bewoners van de hoekhuizen (vaak achteraf nog) ingediende aanvragen om een bouwvergunning worden niet door B & W gehonoreerd. B & W kunnen geen vergunning verlenen, want een schutting is nu eenmaal een 'bouwwerk' in de zin van de bouwverordening en bouwwerken zijn volgens het bestemmingsplan niet toegestaan in 'openbaar groen'!

Tegen het niet verlenen van een bouwvergunning staat beroep open op de gemeenteraad. Talrijke beroepschriften volgen. Alleen al daardoor is het bezuinigingsaspect dat de gemeente met de hele operatie voor ogen stond op de helling gezet, want beroep op de raad is voor de burger wel gratis, maar kost wel het een en ander. Echt duur zou het zelfs worden als bij weigering van de raad om de beroepen gegrond te verklaren, bewoners naar de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State zouden stappen. Toch kun je als raadslid in de commissie voor de beroepschriften op die grond natuurlijk nooit een beroep maar snel gegrond verklaren. Daartegen zouden anderen, bijvoorbeeld de gedupeerde omwonenden, waarschijnlijk met succes weer bezwaar tegen kunnen maken (als derden-belanghebbenden bij de Afdeling Rechtspraak). Bovendien zit je ook als raadslid in deze commissie met het wettelijke voorschrift, dat aanvragen om bouwvergunningen moeten worden geweigerd indien zij in strijd zijn met het bestemmingsplan. Voorts kan zeker niet elke schutting blijven staan. In sommige gevallen hinderen ze het verkeer door het ontnemen van uitzicht bij hoeken. In andere gevallen staan ze werkelijk pal tegenover een haaks op het hoekhuis geplaatste woning van een omwonende. En is niet een goed liberaal principe, dat de vrijheid van de één zijn grens moet vinden waar de vrijheid van de ander wordt aangetast?

Differentiëren is echter helemaal een heilloze weg. De mensen die geen vergunning zouden krijgen zouden zich dan onrechtvaardig behandeld voelen en waarschijnlijk zou in minder duidelijke gevallen met succes een beroep op het beginsel (van behoorlijk bestuur) (3) van gelijke behandeling kunnen worden gedaan. Hier blijft echter de vraag wat precies gelijke gevallen zijn. De gemeenteraad heeft overigens, conform het advies van de commissie voor de beroepschriften, de beroepen tegen de geweigerde bouwvergunningen allemaal ongegrond verklaard. Maar daarmee was de kwestie niet ten einde. Burgemeester en wethouders stonden niet alleen voor de moeilijke keuze in welke gevallen ook afbraak zou moeten worden afgedwongen (opnieuw een met rechtsbescherming omklede procedure), maar vooral ook voor de vraag hoe het beleid ten aanzien van dit soort groenstroken in het vervolg zou moeten zijn.

De ingestelde beroepen hebben indirect tot een bijstelling van het beleid geleid. B & W hebben namelijk duidelijke bepalingen in de huurcontracten laten opnemen, waardoor de huurders beter weten waar zij aan toe zijn, maar bovendien B & W de mogelijkheid bieden om de huur op te zeggen wegens contractbreuk, als een schutting toch wordt gebouwd.

Overigens kan bij deze 'oplossing' ook wel weer een vraagteken worden gezet. Er zijn boeken vol geschreven over de overheid die langs privaatrechtelijke weg wil regelen wat haar publiekrechtelijk niet (goed) mogelijk is. In dit bestek kan ik daarop echter niet verder ingaan (4).

De vraag is welke beleidsmatige consequenties je als raadslid uit zo'n ervaring in de commissie voor de beroepschriften moet trekken. Met name rijst de vraag of deregulering in de bestemmingsplanvoorschriften en van onderdelen van de bouwverordening wenselijk is. De ervaring met de groenstroken staat namelijk niet op zich.

DEREGULERING OF RECHTSBESCHERMING? EEN POLITIEKE KEUZE!

Het voorbeeld kan met vele worden aangevuld. In dezelfde sfeer liggen de bezwaren tegen weigeringen voor een vergunning voor een dakkapel of carports of andere kleine verbouwingen. Soms heb ik overigens de indruk, dat sommigen alleen daaraan denken als deregulering wordt bepleit. Maar al is men het erover eens dat kleine dingen moeten kunnen, de vraag hoever men wil gaan in het toestaan van initiatieven zonder daarvoor vergunning te eisen (of ruimer: overheidsbemoeienis voor te schrijven) is een puur politieke.

Je kunt er als liberaal raadslid van harte aan meewerken dat bestemmingsplanvoorschriften soepel worden gehouden of gemaakt en met ruime bestemmingen wordt gewerkt (dus niet: 'siertuin' versus 'openbaar groen'?). Burgers en bedrijven die 'wat willen' zullen ermee gebaat zijn. Je moet echter niet raar opkijken als je aan je jasje getrokken wordt door een ander deel van je kiezers, die het minder geslaagd vinden dat je een gebouw hebt bestemd tot 'gebouw voor doeleinden van algemeen nut', waardoor een school kon worden ingericht als een open jongerencentrum (met geluidsoverlast).

De eis om in allerlei gevallen eerst vergunning te moeten vragen van de overheid en diens stringent geformuleerde regels zijn vaak (te) belemmerend, terwijl de er omheen geleidelijk opgebouwde inspraak- en rechtsbeschermingsprocedures veelal zijn 'doorgeschoten', maar de bijstelling in het kader van wat 'deregulering' heet zal zorgvuldig moeten zijn.

De term 'deregulering' heeft ongetwijfeld in veel liberale verkiezingsprogramma's gestaan als nastrevenswaardig issue. Maar slechts zelden werd de term ook vertaald. Het lijkt aantrekkelijk om, juist als VVD-er, snel 'ja' te zeggen tegen voorstellen die als deregulering worden gepresenteerd, zeker wanneer er daarbij bezuinigingen worden voorgerekend, die immers ook in (vrijwel) alle VVD-programma's zullen passen.

Naar mijn mening dient de VVD zich ook ten aanzien van de deregulering zo op te stellen dat niet meer wordt beloofd dan kan worden waargemaakt. Daarom ben ik tegen handhaving van de bepaling die de suggestie wekt dat er gemeenten zijn die hun bestemmingsplannen om de tien jaar inderdaad herzien. De bestemmingsplanprocedure met inspraak en rechtsbescherming neemt al gemiddeld acht jaar als er bezwaar- en beroep wordt aangetekend, wat vaak gebeurt. En juist daarom zoekt het bestuur naar alternatieven, die minder rechtsbescherming geven. Maar wat heeft de burger dan aan een schijnrechtszekerheid van een bestemmingsplan?

Daarmee ben ik terug bij de rechtsbescherming, die soms tot een doolhof is geworden, waarmee burger noch bestuur gebaat zijn.

Een voorbeeld: Er bestonden plannen om een groot zwembad in Amersfoort uit te breiden door een parkeerplaats te bebouwen en elders nieuwe parkeergelegenheid te scheppen.

Zoals te verwachten was, waren de omwonenden daar weinig gelukkig mee, want ze vreesden verkeersoverlast en aantasting van openbaar groen voor hun deur. Ze dienden een bezwaarschrift in tegen het zgn. 'voorbereidingsbesluit' waarmee de raad een eerste besluit nam van een keten van besluiten dat door verschillende bestuursorganen genomen zou moeten worden om de bouw sneller mogelijk te maken dan via een complete bestemmingsplanwijziging.....

Na behandeling van de bezwaarschriften in de commissie voor de beroepschriften verklaart de raad conform het advies, volgens vaste jurisprudentie, alle bezwaarschriften niet-ontvankelijk, omdat het nog maar om een voorbereidingsbesluit ging en niet om een besluit, waardoor omwonenden rechtstreeks in hun belang waren getroffen. Inderdaad kunnen de omwonenden nog vaak genoeg bezwaar of beroep aantekenen, maar de commissie voor de beroepschriften zal ze niet meer terugzien, want in het vervolg van de keten van besluiten leidt hun spoor (eventueel) naar Gedeputeerde Staten, Burgemeester en Wethouders en de Afdeling Rechtspraak.

Dat het de niet-juridisch geschoolde burger allemaal teveel wordt moet ons niet verbazen. Ik ben ook zeker niet de eerste als ik hier pleit voor een meer uniform stelsel van rechtsbescherming. Ook niet wanneer ik stel dat het me voldoende lijkt als een burger in principe één keer in de gelegenheid wordt gesteld het besluitvormend orgaan op andere gedachten te brengen en als dat niet lukt nog één keer zijn bezwaren te onderwerpen aan het oordeel van een onafhankelijke instantie. Vijf keer bezwaar kunnen maken is echt teveel!

De vraag is of de commissie voor de beroepschriften voor de burger het beste orgaan is om gehoor te vinden voor zijn bezwaren. Is de commissie voor de beroepschriften de juiste plaats voor heroverweging? Met name als beleidsmatige aspecten op de voorgrond treden en niet de juridische, kan de burger althans het gevoel krijgen bij de duivel te biecht te zijn bij de commissie voor de beroepschriften.

BIJ DE DUIVEL TE BIECHT?

In 1957 (!) twijfelde de Hoge Raad reeds aan de waarborgen waarmee beroep op de gemeenteraad was omkleed (5). Alhoewel door introductie van de aparte commissie voor de beroepschriften en procedurevoorschriften veel is verbeterd, zal het uiteindelijke oordeel over het functioneren van commissies voor de beroepschriften (uiteraard zal ik dat niet geven) naar mijn mening afhangen van de houding die het raadslid in dergelijke commissies inneemt, gelet op zijn bijzondere positie.

Een laatste voorbeeld: Het subsidiebeleid van de gemeente Amersfoort staat (ook) onder grote druk van de schaarste aan financiële middelen, waardoor de commissie voor de beroepschriften in toenemende mate wordt geconfronteerd met beroep tegen afwijzing, vermindering of intrekking van subsidies door B & W. In dit soort zaken is de toetsing toch weer heel anders dan bij geweigerde bouwvergunningen, waarbij de marges in de formele regeling(en) kleiner zijn. Hier treden beleidsmatige aspecten op de voorgrond en dan is de positie van een raadslid van een partij die in het College van B & W is vertegenwoordigd (in Amersfoort 2 CDA, 2 VVD, 2 PvdA (+ burg.)) toch anders dan van andere raadsleden. Neem je in de commissie voor de beroepschriften het standpunt in dat wel subsidie moet worden verleend, terwijl B & W er anders over dachten, dan word je dat niet in dank afgenomen door je geestverwante wethouder(s). Als het om een fors bedrag gaat meestal ook niet door overige fractiegenoten, want in wezen heb je dan toch een bezuiniging weggestreept, die elders moet worden opgevangen.

Natuurlijk neem je als raadslid wel eens vaker een standpunt in een commissie in, waarmee je het College of zelfs een 'eigen' wethouder in de wielen rijdt en ook dan is er soms geen instemming van de fractie. Dat is een logisch onderdeel van politiek bedrijven.

Maar om dat laatste gaat het nu in de commissie voor de beroepschriften niet alleen. De grens tussen politieke en rechtmatigheidstoetsing moge soms moeilijk te trekken zijn, veronachtzaamd mag hij niet worden. Naar mijn mening heb je als raadslid in de commissie voor de beroepschriften wanneer je in die commissie tot de overtuiging komt dat B & W bij het stopzetten van een subsidie hebben gehandeld in strijd met een beginsel van behoorlijk bestuur, niet meer de ruimte om een ander advies uit te brengen dan het alsnog toekennen van subsidie. Laat je in zo'n geval de loyaliteit aan 'eigen' wethouders zwaarder wegen dan ben je in mijn ogen bezig het beroepsrecht dat de raad aan de burger heeft toegekend uit te hollen.

Dat doe je overigens evenzeer, als je als raadslid in de commissie voor de beroepschriften niet het gezichtsverlies wilt dragen, om bij gemaakte bezwaren terug te komen op een beschikking van de raad, waar je als raadslid eerder zelf medeverantwoordelijkheid hebt aanvaard. Maar bij jezelf te constateren dat je (mede) hebt gehandeld in strijd met de wet of een beginsel van behoorlijk bestuur doe je niet licht, zodat de vraag of de commissie voor de beroepschriften het meest geëigende orgaan is voor het bieden van rechtsbescherming m.i. zal blijven worden gesteld.

Graag zou ik (wellicht in een volgend nummer van LEF) reacties uit liberale kring vernemen opdat de discussie over de positie van het raadslid in de commissie voor de beroepschriften en die commissie zelf kan worden voortgezet en LEF verder kan uitgroeien tot een opiniërend liberaal kwartaalblad.

NOTEN

- (1) Zelf werd ik op 28 september 1982 door de gemeenteraad van Amersfoort in die commissie benoemd.
- (2) De Wet Administratieve Rechtspraak Overheidsbeschikkingen (Wet AROB) is een van de belangrijkste wetten in het Nederlandse stelsel van rechtsbescherming. Tegen talloze concrete besluiten (beschikkingen) van de verschillende overheden kan de burger op grond van deze wet in bezwaar of beroep komen.
- (3) Naar mijn mening zouden degenen die geen vergunning zouden krijgen zelfs met succes kunnen beroepen op artikel 1 van de Grondwet, dat sinds 1 februari 1983 luidt:
' Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan '.
- (4) Zie onder meer zeer uitvoerig: Mr Dr A.Q.C. Tak, Overheidsbestuur en privaatrecht, Alphen aan de Rijn, 1978.
- (5) HR 22 februari 1957, NJ 1957, nr 310 (Schel- en deuropenersarrest). Behalve de ontwikkelingen die ik in mijn artikel aangaf is uiteraard ook het tot stand komen van de Wet AROB een nieuwe ontwikkeling, waardoor de burgerlijke rechter niet of nauwelijks nog aanleiding zal vinden om over een in beroep of bezwaar door de gemeenteraad behandelde kwestie te oordelen. Zie Mr Dr A.Q.C. Tak, a.w., pag. 161-164 en 402.

SOCIALE ZEKERHEID IN BEWEGING

R.L.O. Linschoten

Ons stelsel van sociale zekerheid is aan een grondige renovatie toe. Het huidige stelsel is te gecompliceerd, te sequentieel van opbouw en mist een eenheid in filosofie en uitvoering. Diverse onderdelen stammen uit verschillende tijden en gaan derhalve uit van verschillende principes en uitgangspunten. Premieheffing en uitkering verschillen ingrijpend in de verschillende onderdelen. In het huidige stelsel is er op diverse plaatsen sprake van ongelijke behandeling van man en vrouw, van gehuwden en ongehuwden, van kostwinners en hen zonder financiële gezinsverantwoordelijkheid. Bovendien is het huidige stelsel van sociale zekerheid onbetaalbaar aan het worden. Ten einde voor de toekomst sociale zekerheid veilig te stellen, zal er ook in financieel opzicht veel moeten veranderen.

In het begin van de jaren '50 bedroeg de omvang van de collectieve sector nog 30% van het nationaal inkomen, nu ruim dertig jaar later, is dat aandeel 70%. Die enorme groei is met name veroorzaakt door de groei van de sociale zekerheids-uitgaven met inbegrip van de gezondheidszorg. De groei van de sociale zekerheids-uitgaven heeft zich bovendien met de jaren versneld. In de jaren zestig gebeurde dit door de opbouw van het stelsel. In de begin-jaren zeventig door de optrekking van de uitkeringsniveau's (de netto-netto-koppeling van alle sociale minima aan het wettelijk minimumloon).

Na de tweede olie-crisis door de sterke toename van het aantal werklozen en arbeidsongeschikten. Wat betreft het aandeel van de sociale zekerheid in het nationale inkomen staat Nederland in de wereld eenzaam aan de top. De sociale verzekeringen bedragen meer dan 80 miljard en de sociale voorzieningen (o.a. de Bijstand en WWV) meer dan 15 miljard. De totale kosten van onze sociale zekerheid komen momenteel dicht in de buurt van de 100 miljard, ofwel 1/3 van ons nationaal inkomen. Het behoeft nauwelijks betoog dat een dergelijke ontwikkeling het voortbestaan van het stelsel ernstig bedreigt. De geringe groei van het nationaal inkomen maakt een verder voortgaan op de oude weg onmogelijk en de sociale premiedruk (24,6%) is dermate hoog dat verdere verhoging van werknemerspremies (via de spiraal van relatief hogere loonkosten, verdere afbraak van arbeidsplaatsen in de marktsector en meer werklozen) zichzelf afstraft. Beheersing van de kosten van de sociale zekerheid is van het aller-grootste belang om de uit het evenwicht geraakte economie in betere banen te leiden.

Als we praten over sociale zekerheid kunnen we ons niet beperken tot een aantal rekensommen. Er staat te veel op het spel. Juist voor liberalen, voor wie sociale gerechtigheid één van de belangrijke pijlers onder het liberale beleid is. Sociale zekerheid is naar liberale opvatting noodzakelijk voor het zeker stellen van individuele ontplooiingskansen. Dat dient in eerste instantie tot uiting te komen in de loondervingsfunctie van de werknemers verzekeringen. Voor het minimumniveau moet die functie worden vervuld door de volksverzekeringen. Sociale zekerheid is er voor het zeker stellen van een menswaardig bestaan. Dat dient te worden gegarandeerd door de minimumbehoefte-functie van de algemene bijstandswet of in een nieuw stelsel wat de VVD betreft in een 'vangnet'. De sociale zekerheid is een van de belangrijkste materiële middelen tot emancipatie. De voorgedij van de armenzorg is terecht overgenomen door de geobjectieeerde aanspraken van de sociale zekerheid. Het stelsel van sociale zekerheid, ook een nieuw stelsel, moet dan ook op de vervolmakingen van de emancipatie blijven afgestemd, ook in jaren die dat in economisch opzicht niet gemakkelijk maken.

Dat betekent m.i. een maatschappelijke en politieke ontwikkeling, neergelegd in een nieuw stelsel van sociale zekerheid waarin samenlevingspartners beiden, indien zij dat wensen, in gelijke mate en op gelijkwaardige wijze tot de in economisch opzicht actieven kunnen behoren. Dat vraagt een arbeidsverdeling en de daarop aansluitende sociale zekerheid, die een ieder gelijke kansen en aanspraken geeft. Dat vraagt om het inruilen van het kostwinnersprincipe voor een systeem van meer onafhankelijk van anderen vastgestelde aanspraken. Aan deze verzelfstandiging van aanspraken op sociale zekerheid wordt naar mijn mening niets afgedaan indien de individuele inkomenspositie of de individuele lasten meewegen. Dat wordt anders, indien de behoeften of de inkomenspositie van anderen in de leefeenheid meewegen. Er zijn een aantal sociaal-culturele ontwikkelingen in de richting van individualisering en emancipatie.

Individualisering is geen abstract liberaal beginsel. Het is een eis van deze tijd. Het aantal niet, of niet meer, gehuwden neemt toe. Van de gehuwde vrouwen heeft zo'n 25% een werkkring en het gemiddelde aandeel van een tweede inkomen in het huishoudinkomen bedraagt volgens het Sociaal Cultureel Planbureau al zo'n 30%. Het inkomensbeleid in de secundaire sfeer moet naar mijn oordeel rekening houden met deze ontwikkelingen. Het zal steeds meer voorkomen dat meerdere partners voor een deel van het 'gezins'inkomen verantwoordelijk zijn. De overheid mag deze ontwikkeling niet frustreren. Naar mijn oordeel zal er in een nieuw stelsel van sociale zekerheid geen verschil in behandeling mogen zijn tussen kostwinnershuishoudens en twee-verdienershuishoudens. Ook het verschil tussen gehuwden en ongehuwden zal moeten verdwijnen. Het huidige stelsel gaat uit van een grotere draagkracht van een ongehuwde, omdat deze zo luidt de argumentatie, geen gezin behoeft te onderhouden. Ik heb de grootst mogelijke problemen met deze redenering. Fiscale wetgeving heeft hier immers al een correctie aangebracht. In ieder geval bestaat er geen aanleiding tot verschil in behandeling indien er sprake is van deeltijdarbeid.

KOPPELINGSMECHANISMEN

Belangrijk discussiepunt in het kader van de stelselwijziging zullen de diverse koppelingsmechanismen zijn. De koppeling tussen lonen en uitkeringen is op dit moment vastgelegd in de wet aanpassingsmechanismen (WAM). De W.A.M. bepaalt dat het bruto minimumloon en de bruto uitkeringen boven het minimum gekoppeld zijn aan het gemiddelde van de belangrijkste CAO-lonen. Vervolgens worden de laagste uitkeringen (sociale minima) netto gekoppeld aan het netto minimumloon. Toen deze wet in 1979 tot stand kwam werden een gelukkig nog beperkt aantal uitkeringsinkomens gekoppeld aan een groot aantal CAO-inkomens. Op dit moment zijn er meer inkomens gekoppeld (incl. het trendmechanisme) dan er inkomens zijn om aan te koppelen. Een dergelijke systematiek kan niet in stand blijven zonder voldoende economische groei. De politieke praktijk heeft overigens het failliet van de WAM al aangetoond. Sinds de WAM in werking is getreden, zijn er acht halfjaarlijkse aanpassingen (of het achterwege blijven daarvan) geweest. Slechts één keer, de allereerste keer (1 januari 1980) is de WAM onverkort toegepast. Een wet die zo slecht praktisch toepasbaar is, dient te verdwijnen. Het is onbegrijpelijk dat er grote politieke partijen zijn die hier blind voor zijn. Slechts het gegijzeld zijn van minimum loonverdieners aan de ontwikkeling van sociale uitkeringen, is het feitelijke gevolg van de WAM. Ieder mogelijkheid zal te baat moeten worden genomen om aan die grove onrechtvaardigheid een einde te maken.

STELSELWIJZIGING

In het nieuwe stelsel van sociale zekerheid zal de loondervingsfunctie centraal moeten staan. Uitgangspunt zijn derhalve de werknemersverzekeringen en - op het minimum niveau - de volksverzekeringen.

Het nieuwe stelsel zal moeten uitgaan van de verzekeringsgedachte met een zo zuiver mogelijke vertaling van het equivalentiebegrip. In het nieuwe stelsel zullen de verschillende bestaande werkloosheidsregelingen moeten worden geïntegreerd tot één doorlopende nieuwe werkloosheidsverzekering voor werknemers. Hoogte en duur zullen afhankelijk moeten worden van de duur van het arbeidsverleden (referte eis) en de leeftijd. De uitsluiting van de gehuwde werkende vrouw van de WWV zal tegelijkertijd moeten worden opgelost. Eveneens is een stroomlijning nodig van de ziektewet, de WAO en AAW. De stroomlijning van ZW en WAO is nodig om de revalidatie en arbeidsbemiddeling op een veel eerder tijdstip in te zetten. De minimum-verzekeringsfunctie van de AAW kan voor werknemers in de WAO worden ingebouwd. Dat is ook een oplossing voor de franchise-problematiek. De gestroomlijnde WAO-verzekering dient - anders dan de nieuwe werkloosheidsverzekering - door te lopen tot 65 jaar.

Iemand die ernstig gehandicapt raakt in het arbeidsproces komt niet gemakkelijk weer aan de slag. Zo iemand mag niet na een aantal jaren worden teruggezet op het minimum. Dat zou een terugkeer betekenen van het 'risque professionnel' hetgeen volstrekt in strijd is met een liberale opvatting van sociale rechtvaardigheid. Verdiscontering van de werkloosheid - voor welk percentage dan ook - in de arbeidsongeschiktheid zal evenwel in een nieuw stelsel moeten verdwijnen. In de loondervingsverzekeringen op minimumniveau (de volksverzekeringen AOW, AAW, AWW) mag met geobjectiveerde behoeften rekening gehouden worden. In het licht van de gelijkberechtiging van man en vrouw en de derde E.G. richtlijn dient een (meer) individu gerichte vormgeving aan de volksverzekeringen gegeven te worden.

De minimum behoeftefunctie van de algemene bijstandswet zal in het nieuwe stelsel van sociale zekerheid als vangnet moeten fungeren. Pas wanneer vanuit de loondervingsfunctie geen uitkeringsaanspraken bestaan, de uitkeringsduur is verstreken of het uitkeringsniveau (getoetst aan het sociaal minimum) onvoldoende is, wordt dan vangnet effectief.

De discussie rondom de stelselwijziging begint in een beslissend stadium te komen. De adviesaanvraag met concrete plannen ligt al bij de Sociaal-economische Raad.

De VVD-fractie zal de te verwachten kabinetsplannen toetsen aan hetgeen ik hierboven in zeer grove lijnen heb uiteengezet. In de discussie zal evenwel duidelijk onderscheid moeten worden gemaakt tussen de stelselwijziging op zich en de noodzakelijke kostenbeheersing. Het gaat om een tweetal problemen die, zeker op dit moment, in elkaars verlengde liggen, maar die niet met elkaar mogen worden verward.

DE TWEEVERDIENERS

FISCALE WETGEVING IN EEN SPANNINGSVELD VAN MAATSCHAPPIJVISIES

F. de Grave

Een stampvolle Tweede Kamer tijdens de Algemene Beschouwingen, november 1982: oppositieleider Den Uyl in een fel interruptiedebat gewikkeld met de kersverse premier Lubbers. Onderwerp: het inkomensbeeld voor 1983.

Tartend vraagt Lubbers Den Uyl of hij bereid zou zijn maatregelen ter verbetering van de inkomenspositie van de 'echte minima' te financieren uit een belastingmaatregel voor de zo geheten 'tweeverdieners', die categorie, waarbij in één samenlevingsverband twee inkomens worden genoten. "Desnoods", antwoordde Den Uyl, en dit woordje vormde het startschot voor een lange politieke discussie, die naar verwachting in 1984 nog in volle omvang zal voort duren.

Eerst wat fiscale achtergronden. Ons belastingstelsel kent vier verschillende belastingvrije voeten, d.w.z. het basisbedrag waarover geen inkomstenbelasting verschuldigd is: (niveau 1-1-1983)

Tariefgroep 1: de werkende gehuwde vrouw,	f 2 549,—;
Tariefgroep 2: ongehuwden beneden de 35 jaar,	f 7 381,—;
Tariefgroep 3: ongehuwden boven de 35 jaar,	f 9 921,—;
Tariefgroep 4: gehuwde mannen,	f 12 716,—.

Op dit fiscale systeem bestaat al jaren veel kritiek. Deze kritiek valt onder te verdelen in twee groepen, elk met een geheel ander accent.

Ten eerste gaat het hier om het feit dat het bestaande stelsel een samenlevingsverband van gehuwden, waarbij beide partners verdienen, gunstiger behandelt dan het gezin waar één partner verdient. Een voorbeeld ter verduidelijking: In gezin A wordt f 60 000,— verdiend door één inkomen van de man of de vrouw. In gezin B komt f 60 000,— binnen doordat zowel de man als de vrouw f 30 000,— verdienen. Gezin A betaalt toch f 4 612,— meer belasting dan gezin B omdat de progressie van de inkomstenbelasting veel harder aankomt bij de alleenverdiener van gezin A, dan bij de tweeverdieners van gezin B. De gehuwde vrouw van gezin B wordt immers zelfstandig voor haar inkomen belast.

Het is niet verbazingwekkend, dat met name het CDA dit gegeven als aanknopingspunt hanteert voor haar opstelling met betrekking tot een wijziging van het bestaande fiscale systeem. 'Het gezin is de hoeksteen van de samenleving' is bepaald een CDA-uitgangspunt pur sang. Het gezin dan wel te interpreteren als het 'traditionele' gezin: de werkende man, de vrouw voor het huishouden, met kinderen.

De invalshoek van de tweede groep kritikasters van het bestaande systeem met betrekking tot de inkomstenbelasting is een geheel andere. Deze groep is van oordeel, dat de inkomstenbelasting naar draagkracht belasting moet heffen van individueën. Op welke wijze een individu zijn leven inricht, d.w.z. trouwt, alternatief gaat samenwonen, in een commune gaat leven dan wel wat er verder nog aan mogelijkheden zijn te ontwikkelen, is in de ogen van deze groep fiscaal niet relevant. Het grondbeginsel van onze inkomstenbelasting: nl. heffing naar draagkracht, wordt door de aanhangers van de zgn. individualiserings-theorie geïnterpreteerd als individuele draagkracht. Draagkrachtvermeerderende c.q. draagkrachtverminderende factoren die verband houden met de vrijwillige keuze die een individu doet met betrekking tot de inrichting van de persoonlijke levenssfeer is - zoals gezegd - voor deze groep fiscaal niet relevant.

De emancipatiestrijd heeft de individualiseringstheorie de wind in de zeilen gegeven. De vrouw diende fiscaal volstrekt gelijk behandeld te worden als de man.

De in 1973 ingevoerde beperkte verzelfstandiging van de fiscale positie van de gehuwde vrouw, nl. voor haar inkomen uit tegenwoordige arbeid, was een verbetering, maar er bleven genoeg knelpunten over. Zo wordt de gehuwde vrouw nog steeds niet zelfstandig belast voor haar inkomen uit vroegere arbeid zoals pensioen, of sociale uitkering (met uitzondering van de WAO) en ook niet voor inkomsten uit vermogen. Bovendien slaan de negatieve inkomensbestanddelen - aftrekposten als betaalde rente of ziektekosten - bijna altijd bij de man neer, ook indien de vrouw een hoger belastbaar inkomen geniet. Slechts in uitzonderingsgevallen is de zogenaamde rolwisseling mogelijk waardoor de vrouw de fiscale positie van de man inneemt, en dan alleen nog m.b.t. de belastingvrije voet.

Naast de emancipatiestrijd vormde ook de toenemende diversificatie van samenlevingsvormen een strenge prikkel voor het ter discussie stellen van het bestaande fiscale systeem. Het huwelijk als de regeling bij uitstek voor een samenlevingsrelatie boette zowel kwantitatief als kwalitatief aan kracht in. De roep om gelijke behandeling van alternatieve samenlevingsvormen werd steeds sterker. In 1979 reageerde eindelijk de politiek. Staatssecretaris Nooteboom van Financiën kwam met zijn befaamde nota 'Op weg' inzake gelijke behandeling voor de loon- en inkomstenbelasting van de (werkende) gehuwde vrouw en haar man, en van deelgenoten aan vormen van samenleving en samenwonen. De belangrijkste onderdelen van de nota 'Op weg' waren:

1. de fiscale verzelfstandiging van de gehuwde vrouw voor inkomsten uit vroegere arbeid;
2. de toerekening van de andere inkomensbestanddelen van de vrouw dan uit arbeid, geschiedt niet meer aan de man, maar aan de partner met het hoogste arbeidsinkomen (de zgn. integrale rolwisseling);
3. de invoering van één belastingvrije som, met een toeslag van $\frac{1}{3}$ voor oudere ongehuwden en van $\frac{2}{3}$ voor die gehuwden die geheel of nagenoeg geheel voorzien in het levensonderhoud van hun partner;
4. gelijkschakeling van de fiscale positie van gehuwden en alternatief samenwonenden.

De politieke reactie's op de nota waren verdeeld. Het CDA was wel bereid de verzelfstandiging van de fiscale positie van de vrouw en de gelijke behandeling van het huwelijk en andere samenlevingsvormen te accepteren, doch alleen indien tegelijk de fiscale positie van alleenverdieners met een partner sterk zou worden verbeterd ten koste van de tweeverdieners en de alleenstaande alleenverdiener. De huidige CDA-fractievoorzitter de Vries bepleitte daartoe tijdens de behandeling van de nota in de vaste Kamercommissies voor Financiën en het Emancipatiebeleid op 16 maart 1981 het zogeheten splitsingsstelsel. In dat systeem wordt het inkomen van de partners opgeteld en door twee gedeeld. Het zal duidelijk zijn dat door de daling van de progressiefactor dit stelsel zeer aantrekkelijk is voor alleenverdieners met een partner. Uitgangspunt voor het CDA was heel nadrukkelijk dat draagkracht niet opgevat diende te worden als individuele draagkracht, maar als draagkracht van de leefeenheid.

Het uitgangspunt van de VVD-fractie stond hier lijnrecht tegenover. Voor de VVD moet het belastingstelsel de heffing van individuele subjecten als uitgangspunt hanteren. Hooguit kan vanuit de draagkracht per leefeenheid bij wijze van overgang naar een volledig geïndividualiseerd stelsel een correctie worden aangebracht.

De PvdA nam een tussenpositie in. Het uitgangspunt van de individuele heffing werd weliswaar in principe onderschreven, maar de inkomenspolitieke consequentie's achtte deze partij onbevredigend. Het splitsingssysteem wees de PvdA echter af.

Door deze partijpolitieke patstelling verdween de nota 'Op weg' in de Ambtelijke bureaula. Weliswaar werd een vervolgnota aangekondigd, maar enige activiteit terzake werd niet ontplooid, totdat de in de inleiding beschreven financiële nood van het Rijk de hele zaak in een stroomversnelling bracht.

DE ACTUELE SITUATIE

Met een snelheid, een betere zaak waardig, startte het kabinet de wetgevingsmachine. Al per 1 april j.l. diende de zwaardere belasting voor tweeverdieners in te gaan. Opbrengst f 300 miljoen op jaarbasis. Gezien de slechte situatie van de schatkist en de op voorhand al meegegeven zegen van de leider van de oppositie echter wel begrijpelijk, deze dadendrang van het kabinet. Dit te meer daar vanuit de eerder beschreven CDA filosofie het leggen van extra lasten op tweeverdieners bij die partij op warme instemming kon rekenen. In deze roes ging CDA-leider de Vries nog een forse stap verder. Tijdens een spreekbeurt werd het oude splitsingssysteem weer van stal gehaald. De plannen van het kabinet gingen niet ver genoeg: door de invoering van het splitsingsstelsel konden de lasten voor de alleenverdieners met partner (in CDA ogen het traditionele gezin) worden verlaagd en die van tweeverdieners extra worden verhoogd. De CDA-leider noemde invoering van dit stelsel zelfs een 'erezaak' voor het kabinet. Politiek allemaal wel begrijpelijk, deze CDA oplossing. Had van Agt na het ethisch reveil al niet geprobeerd het CDA te profileren als behoeder van de traditionele waarden? Als ethiek niet aanslaat, zo moet de Vries gedacht hebben, wellicht wel klare munt. Voor de VVD fractie was dit allemaal moeilijk te verteren. Het liberale uitgangspunt: belastingheffing van individuele subjecten, dreigde volkomen achter de horizon te verdwijnen. Ook vreesde de VVD fractie dat, indien door de extra belasting op tweeverdieners via de gelijkschakeling van de belastingvrije voet (nl. 2 x tariefgroep 2 i.p.v. tariefgroep 4 voor de man en tariefgroep 1 voor de vrouw), het enige onderdeel van de nota 'Op weg' dat geld zou opleveren separaat zou worden uitgevoerd, de uitvoering van de overige onderdelen van de nota op budgettaire bezwaren zou kunnen stuiten. Vandaar dat de VVD fractie de uitwerking van deze onderdelen, met name de verdere verzelfstandiging van de positie van de gehuwde vrouw, de integrale rolwisseling en de gelijke behandeling van gehuwden en ongehuwd samenwonenden als voorwaarde verbond aan haar eventuele instemming met de kabinetsplannen rond de tweeverdieners.

Daarnaast wenste de VVD fractie een studie naar de invloed op de draagkrachtverhoudingen van de besparende werking op de huishoudelijke kosten indien slechts één partner werkt en de extra kosten voor tweeverdieners ten gevolge van onder andere noodzakelijke kinderopvang en hulp in de huishouding.

De huidige stand van zaken is bekend. Het kabinet heeft haar voortvarende aanpak moeten bekopen met een wat beschamende uitsteloperatie. Naar mijn stellige overtuiging zal het nieuwe systeem op zijn vroegst per 1 januari 1984 kunnen ingaan. Daarnaast zal de definitieve regeling - geplande ingangsdatum 1 januari 1985 - voor nog heel wat politieke spanning zorgen. Opnieuw zullen dan de tegengestelde uitgangspunten van CDA en VVD botsen. Als goede coalitiepartner dient in mijn opvatting de VVD eerst te proberen met het CDA tot een oplossing te komen. Het afgelopen zomerreces hebben de fractiespecialisten van CDA en VVD daaraan heel wat dagen besteed. Maar mijns inziens dient de VVD bij mislukking hiervan niet te schromen contact te zoeken met de PvdA. Qua uitgangspunten staan VVD en PvdA immers dicht bij elkaar.

Voor de eerstvolgende vergadering van het 'Des Indes'-overleg staat het onderwerp 'Tweeverdieners' in ieder geval geagendeerd.

NIEUWE UITGANGSPUNTEN

GEMEENTELIJK DRUGSBELEID

R. Houwing

In de jaren zeventig hebben verschillende gemeenten een eigen drugshulpverleningsbeleid ontwikkeld. Thans, na een evaluatie van een dergelijk beleid komt het niet zelden voor, dat men het gevoel krijgt dat een dergelijk beleid mislukt is. Er is van veel verschillende uitgangspunten uitgegaan, hetgeen betekent dat er een volledig nieuwe oriëntatie op het drugsbeleid moet plaatsvinden.

Voordat je een gemeentelijk drugsbeleid volledig overhoop haalt is het goed twee dingen scherp voor ogen te houden.

Niet één vorm van hulpverlening kan wijzen op bijzonder goede resultaten. Het betekent automatisch dat de methodenstrijd flink wordt gevoerd, maar enigszins onrealistisch is. Hulpverleningsinstellingen kunnen geen van allen wijzen op harde feiten en resultaten, maar de afwijzing van elkaars ideeën en methoden is sterk.

Daarnaast mag je concluderen dat een gemeentelijk drugsbeleid steeds wordt gesteund door een kleine groep en ijveren naar meer overeenstemming een helse opdracht is. Hoe komt dit, en wat zijn hiervan de consequenties voor een te voeren gemeentelijk beleid. Als je een antwoord zoekt op deze vragen is het onvermijdelijk onderliggende uitgangspunten m.b.t. mens en maatschappijbeeld in de discussie te brengen.

Uitgangspunt voor de discussie is, dat verslaving (welke een aantasting betekent van de individuele vrijheid) ongewenst is. Dit gerelateerd aan internationale afspraken, betekent dat we niet mogen uitgaan van een vrije heroïne/methadonverstrekking. Dit is een basale uitspraak, die de eerste scheiding der geesten teweeg zal brengen.

Drugsverslaving is een lot. Essentieel is echter wat als achtergrond van dit lot moet worden gezien. Het Groninger drugsbeleid ging uit van de noodlotsgedachte. Het slachtoffer moet ten koste van alles worden geholpen. Vanuit deze visie, die door verslaafden veel wordt aangehangen, past een overdrijving van de farmacologische werking van drugs en een ontkenning van de eigen individuele verantwoordelijkheid.

Deze vorm van beleid voelt zich schuldig als de effecten van de hulpverlening klein zijn. Vanuit deze visie zal men blijven zoeken naar verbeteringen in de methoden. Men stelt het beleid als hoofdschuldige voor en niet de verslaafde. Uitgaande van deze visie, kan men voorstellen het gehanteerde beleid aan te passen, om vervolgens te concluderen dat ook dit niet voldoende vruchten afwerpt. We moeten echter goed begrijpen, dat degenen die het sterkst zich afzetten tegen een falend drugsbeleid, ook degenen zijn die er de meeste belang bij hebben, dit falende drugsbeleid gecontinueerd te zien worden, nl. met name de verslaafden en de hulpverleners.

Ik zal dit kort toelichten. Sprekend over verslaving, spreekt men vaak over de werking van de middelen en de lotsbepalende invloed van het milieu. Men heeft als verslaafde part noch deel aan de eigen verslaving. Hiertegenover kun je de visie plaatsen van de mens die altijd keuzes maakt. Ook de verslaafde kiest en wel voor z'n verslaving. De kanttekening die je hierbij kunt plaatsen is dat de verslaafde, hoewel bewust kiezend, kiest binnen een zeer beperkt scala van alternatieven. De beperkingen komen voort uit een complet van factoren en kenmerkend voor praktisch ieder van hen is dat ze niet in staat zijn de problemen van alledag het hoofd te bieden. De invloed van drugs creeërt een mogelijkheid om de eigen verantwoordelijkheid voor de slechte situatie weg te nemen.

Binnen de drugsscene, in tegenstelling tot de reguliere samenleving, is de drugsverslaafde in staat z'n eigen status te verwerven. De statuspiramide binnen de scene is in zeker opzicht het spiegelbeeld van de normale samenleving, zodat status ook voor de grootste verliezers bereikbaar wordt. Scoren vormt in deze context een zinvolle dagvulling.

Frequent contact met de hulpverleners vormt een onderstropping van de nieuwe identiteit en de importantie van de eigen persoon. Drugsverslaving is in deze gedachtengang een rationele gedragsvariant voor zeer incomplete mensen, waarbij de zielige verslaafde, de ijverige hulpverlener, het schuldbewuste beleid en het gretige publiek elkaar in een dodelijke, uitzichtsloze omhelzing houden. De conclusie luidt dat meer van en variatie op hetzelfde leidt tot niets.

Het verslavingsprobleem is een identiteitsprobleem. Evenwel op dit terrein is beleid niet tot iets groots in staat. Gemeentelijke doelstellingen zijn vaak te ambitieus gebleken.

Hulpverlening biedt - feiten tonen dit aan - geen oplossing voor het drugsprobleem. Toch moet de hulpverlening blijven. We kunnen niet stellen dat drugshulpverlening z'n bestaansrecht ontleent aan het rendement.

De zin van drugshulpverlening ligt in de optie die geboden wordt op een waardiger leven. Een humane samenleving reikt mensen in noodsituaties de helpende hand. In de drugshulpverlening wordt die hulp bovendien in twee vormen geboden: een hoog- en een laagdrempelige. Echter, de beslissing om die hulp te accepteren of niet behoort tot de verantwoordelijkheid van de verslaafde, die hier ook consequenties van moet dragen.

Bij acceptatie van de hulp moet hij voldoen aan de eisen die inherent zijn aan de hulpverleningsprogramma's. Bij afwijzing ondervindt hij de negatieve sancties die onze samenleving verbindt aan harddrugsgebruik. Maar dat is dan ook z'n eigen keuze. Kennelijk biedt het verslavingsgedrag dan (nog) meer positieve kanten dan het volgen van een hulpverleningsprogramma. Buitenstaanders moeten een persoon, die een dergelijke keuze maakt niet het etiket zielig opplakken. Er is ieder moment de mogelijkheid om aan een hulpverleningsprogramma deel te nemen. Vandaag nog kan hij z'n leven een nieuwe inhoud geven. Vanuit verschillende instellingen wordt in het bijzonder gehamerd op de eigen verantwoordelijkheid van de drugsverslaafde. Dit geeft ook aan waar de weerstand van veel drugsverslaafden t.o.v. deze instellingen op gestoeld is.

We kunnen een aantal beleidsconsequenties noemen m.b.t. deze benaderingswijze:

1. géén ophef over het drugsprobleem; geen beleidsprioriteit - laat staan speerpuntbeleid (althans in het beleid naar buiten toe). De algemene benadering moet zijn, dat drugsgebruik de minst verstandige oplossing is voor het oplossen van de eigen problematiek;
2. Een drugsgebruiker kiest voor zijn verslaving maar wentelt de consequenties hiervan af op de samenleving (diefstal etc.). Een samenleving die alternatieven biedt mag zich teweer stellen tegen deze consequenties. Drugshulpverlening dient m.a.w. hand in hand te gaan met een stringent openbare orde beleid;
3. Hulpverlening dient gebaseerd te zijn op het principe 'voor wat, hoort wat', aan hulpverlening worden voorwaarden verbonden. Dit betekent, dat er geen methadon of opiaten-antagonisten verstrekt worden zonder dat deze deel uitmaken van een hulpverleningsprogramma of een afsprakenpakket met de verstrekker;
4. De groep drugsverslaafden wordt in een aantal categorieën onderverdeeld, al naar gelang de kans op een succesvolle afsluiting van een hulpverleningsprogramma aanwezig is. De indeling in een bepaalde categorie geeft aan, of een hulpverleningsprogramma danwel een pakket afspraken m.b.t. maatschappelijk gedrag, als tegenprestatie voor methadon of opiaten-antagonisten verstrekking gaat dienen;

5. de methodenstrijd tussen de verschillende instellingen is hard. De kans op samenwerking moet klein worden geacht. Het is daarom verstandig vanuit de overheid de drugshulpverleningscircuits beter te stroomlijnen en te coördineren. Gerelateerd aan de onderverdeling van de totale groep drugsverslaafden, lijkt het noodzakelijk een laag en hoogdrempelig hulpverleningscircuit in stand te houden;
6. Een goed overzicht van de totale drugsproblematiek per gemeente bestaat er praktisch niet. Voor een goed hulpverleningsbeleid is het noodzakelijk te komen tot een registratie van de problematiek.

Ik realiseer me slechts op enkele facetten van het drugsprobleem in te zijn gegaan. Het was echter de bedoeling kort aan te geven in hoeverre onze benadering van het probleem een juiste is en zoniet, wat er in onze benaderingswijze zou moeten veranderen.

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

redactie

REDACTIE-ADRES

Wilhelminapark 53
3581 NM UTRECHT
Tel.: 030 - 417537

ABONNEMENTEN-ADRES

Kerkplein 1
8051 GH HATTEM
Tel.: 05206 - 43460

REDACTIE-TEAM

Marian Eberson
Zwartvenseweg 47
5044 PA TILBURG

Jaap Kruithof
Cauberg 14
2716 ES ZOETERMEER

Ada den Ottelander
Wilhelminapark 53
3581 NM UTRECHT

Hans Veltkamp
Kerkplein 1
8051 GH HATTEM

Jaargang 1, nummer 4, 1983

Copyright JOVD-Amsterdam

Omslag door Tanja van Rees

Typografie binnenwerk: I.S. Eilander
oktober 1983.

INHOUDSOPGAVE:

- 'Jongerenbeleid en jeugdwerkloosheid in de 80-er jaren'
door: dr. R.W. de Korte
- Problemen in de gezondheidszorg
door: drs. J. den Dekker
- De bewustwording van de vrijheid
door: Kees Fluyt
- Vrijheid en veiligheid in Midden-Amerika?
door: Anneliese van der Stoel
- Een keerpunt in perspectief
door: dr. K. Groenveld
- East Germany - So tight you can't move.
door: Janice Turner

<i>R.W. de Korte</i>	: VVD-Tweede Kamer lid (tweede ondervoorzitter).
<i>J. den Dekker</i>	: oud hoofdbestuurslid van de JOVD, tandarts.
<i>Kees Fluyt</i>	: student geschiedenis R.U.U., lid van de JOVD P.R. secretariaat.
<i>Anneliese van der Stoel</i>	: gemeenteraadslid VVD Amsterdam.
<i>K. Groenveld</i>	: directeur Teldersstichting
<i>Janice Turner</i>	: voorzitter national league Young Liberals, lid 'Bureau' Forum International.

'jongerenbeleid en jeugdwerkloosheid in de 80-er jaren'

dr. R.W. de Korte

De ernst van de situatie.

1. In 1982 is van alle EEG-landen in ons land de jeugdwerkloosheid het sterkst gestegen. De gemiddelde stijging van de werkloosheid onder de groep van jongeren beneden de 23 jaar bedroeg in 1982: 46 procent. De aantallen jeugdige werklozen stegen van 176.000 in eind 1981 naar 243.000 in eind 1982.
2. Van de 10 jongeren beneden de 19 jaar, die zich gemeld hebben op de arbeidsmarkt, zijn er inmiddels 4 werkloos. Bij de jongeren tussen de 19 en 23 jaar is die verhouding 10 op 2,5. Voor alle leeftijdscategorieën tezamen geldt een verhouding van 10 op 1,5, overeenkomend met een werkloosheidscijfer van 15 %. Van het totaal aantal werklozen op dit moment van driekwart miljoen (Volgens de nieuwe definitie) is dan ook bijna de helft 25 jaar of jonger.
3. De duur van de werkloosheid onder jongeren is eveneens sterk toegenomen. Het aantal langdurig (meer dan 1 jaar) werkloze jongeren beneden de 23 jaar is inmiddels opgelopen tot boven de 50.000.

Waarom de hoogste aandacht voor de bestrijding van de jeugdwerkloosheid?

4. Arbeid speelt in onze samenleving een belangrijke rol. Het hebben van een baan geeft niet alleen inkomen en maatschappelijke erkenning, maar geeft evenzeer bevrediging door ontplooiing van de capaciteiten alsmede de mogelijkheid tot zinvolle tijdsbesteding en het scheppen van levensritme.
5. Als jongeren direct na het voltooien van hun opleiding met langdurige werkloosheid worden geconfronteerd, groeit de indruk dat de samenleving in het geheel geen behoefte aan hen heeft. Niet deelnemen aan arbeid leidt gemakkelijk tot niet deelnemen aan andere terreinen van het maatschappelijk leven. Algemene vervreemding kan het gevolg zijn. Dat levert een niet te onderschatten maatschappelijk gevaar op.
6. De jeugdijaren vormen in psychische zin een zeer gevoelige periode m.b.t. de persoonsgroei en groei van identiteit. Bij niet-deelneming en vervreemding wordt de identiteitsgroei sterk belemmerd. Dat kan blijvende psychische schade opleveren voor later. De "lost generation" gaat een fundamenteel probleem worden voor zichzelf en voor de samenleving.
7. Een steeds groter wordend deel van de huidige generatie van jongeren is niet in staat na de schoolopleiding het geleerde in de praktijk te brengen en verder te ontwikkelen. Dit betekent een groot verlies van jong menselijk vermogen, dat trappelt om aan de bak te komen.

8. Zolang de algemene werkloosheid verder oploopt worden jongeren in grotere mate dan ouderen met de kans op werkloosheid geconfronteerd. Dit komt omdat jongeren bij het toetreden tot de arbeidsmarkt eerst een aanpassingsproces moeten doormaken binnen de bedrijven en instellingen waar ze gaan werken. Vaak betekent dat extra trainingskosten en -tijd. Daar komen nog de problemen verbonden aan de militaire dienstplicht bij. Het resultaat is een zwakkere concurrentiepositie (vooral bij een hoog minimum-jeugdloon of aanvangsloon) t.o.v. oudere, meer ervaren kandidaten.

Nadere analyse

9. Het aandeel in de jeugdwerkloosheid van de lager opgeleiden (LBO/MAVO) in relatie tot de hoger opgeleiden loopt vanaf 1979 scherp op. Daarmee neemt ook de ongelijke verdeling van de werkloosheid binnen de groep jongeren toe. Dit gebeurt ondanks de toename van de hogere opleidingen t.o.v. de lagere opleidingen onder de schoolverlaters.
10. Dit heeft waarschijnlijk meerdere oorzaken. Enerzijds is er de sterke terugval van werkgelegenheid in industrie en bouwnijverheid met relatief veel lager-technisch opgeleiden. Anderzijds is er de toename van verdringingsprocessen op de arbeidsmarkt, waarbij de beter en hoger gekwalificeerde schoolverlaters de plaatsen innemen van de lager gekwalificeerden.
11. Het resultaat is dat beter en hoger opgeleide schoolverlaters eerder aan de slag komen dan lager opgeleiden. De lager opgeleiden worden bovendien eerder werkloos. Meer dan driekwart van de jeugdige werklozen van dit moment bestaat uit lager opgeleide resp. voortijdige schoolverlaters.
12. De lager opgeleide schoolverlaters komen veelal uit de lagere sociale milieu's. Daar is men minder "school-georiënteerd"; vindt men diploma's minder belangrijk. De voorkeur gaat daar uit naar leren in de praktijk, hetgeen bovendien een financiële beloning oplevert. De jeugdwerkloosheid treft daardoor vooral de schoolverlaters uit de lagere sociale milieus. Daar balt de jeugdwerkloosheid zich samen. Dit geeft een extra sociale dimensie aan de ernst van de problemen rond de jeugdwerkloosheid.
13. Willen we het liberale ideaal van eerlijke kansen voor iedereen onder de huidige economische malaise met z'n onevenredig grote jeugdwerkloosheid hooghouden dan moet een aanpak toegespitst op de lager opgeleiden resp. voortijdige schoolverlaters ("onderwijs drop-outs") de hoogste aandacht, de grootste inspanning en de meeste overheidsmiddelen verkrijgen.
14. In de uitvoering betekent dit het met voorrang versterken van de mogelijkheden tot een beroepsopleiding voor de lager opgeleiden en het uitbreiden van de mogelijkheden om te leren in de praktijk. Het grote probleem m.b.t. het eerste is het gebrek aan capaciteit en m.b.t. het tweede de sterke teruggang in het aantal leer-arbeidsplaatsen.

Aard van de maatregelen

15. Het leerlingwezen moet nieuw leven ingeblazen worden en vooral conjunctuur-ongevoelig gemaakt worden. In het verleden heeft het goed gefunctioneerd, maar in de jaren zeventig is het in de versukkeling geraakt. De ervaring die men bijv. in Denemarken en W-Duitsland (ook bij een dalend conjunctuur) met de leerlingstelsels aldaar heeft opgedaan zijn zeer hoopvol. Niet voor niets heeft de Europese Commissie er haar ondersteunende plannen vooral op geënt. Wij onderschrijven verder de voorstellen terzake van de Commisse-Wagner (zie verslag van werkzaamheden 2). Eigenlijk zouden alle schoolverlaters met een LBO/MAVO opleiding aanspraak moeten kunnen maken op een vakopleiding, bij voorkeur in het leerlingwezen resp. op een deeltijd-/stageplaats of in het KMBO.
16. De creatie van nieuwe arbeidsplaatsen voor jongeren vraagt bij de huidige stagnerende werkgelegenheid om deeltijdbanen en 32-uursbanen. Dat laatste niet alleen in de kwartaire (zie regeerakkoord) maar ook in de marktsector.
17. Vermindering van de arbeidskosten van relatief onervaren jeugdige werknemers door verdere verlaging van het minimum jeugdloon en vooral van de daarboven gelegen aanvangslonen/-salarissen zal de relatieve kans op een baan tegenover oudere, meer ervaren werknemers ten goede komen. Dit zal de werkloosheidspercentages per leeftijdscategorie zeker minder scheef maken.
18. Dan zijn er de werkgelegenheidsverruimende maatregelen. Deze helpen jongeren meestal aan een tijdelijke baan van een jaar. Probleem is dat de arbeidsmarktpositie van de lager opgeleiden hierdoor nauwelijke of niet verbetert. Het geeft een tijdelijke verlichting van de jeugdwerkloosheid, maar is zonder een opleidingscomponent niet veel meer dan een surrogaat-oplossing.

Jeugdwerkplannen

19. De VVD kwam in november 1981 als eerst met een concreet jeugdwerkplan. Daarin wordt gepleit voor aanmoediging en uitbreiding van de taken van het leerlingwezen. Er werd om intensivering van het KMBO gevraagd. Voor de korte termijn werd de bestrijding van de langdurige (meer dan 1 jaar) jeugdwerkloosheid door inschakeling van het bedrijfsleven tot eerste urgentiepunt gemaakt. Daartoe werd het voorstel gelanceerd om deeltijd-/opleidingsplaatsen te scheppen in de marktsector. De bedrijven zouden de instructeurs moeten leveren en konden daarvoor worden gepremieerd.
20. De toenmalige minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Den Uyl wilde er niets van weten*. Het kabinet Van Agt II formuleerde een ander jeugdwerkplan, dat in maart 1982 als onderdeel van het Werkgelegenheidsplan (eerste versie) werd gepubliceerd. In dat jeugdwerkplan lag de nadruk op werkgelegenheidsverruimende maatregelen (WVM) in de kwartaire sector. Globaal tweederde van het beschikbaar gestelde geld werd daarvoor uitgetrokken.

* *saillant detail is dat de PvdA-fractie o.l.v. Den Uyl inmiddels dit VVD-idee in haar meest recente plan van november 1982 heeft overgenomen (voor het aantal van 50.000 per jaar).*

21. De toenmalige minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, V.d.Louw, kwam voorts met een Gemeenschapstakenplan. Niet de voorkoming en bestrijding van de jeugdwerkloosheid stond centraal, maar het wegnemen van de kwalijke gevolgen van langdurige werkloosheid. Het werd ontwikkeld om jongeren in de gelegenheid te stellen nuttig werk te verrichten t.b.v. de gemeenschap. Het zou kunnen voorkomen dat jongeren wegzinken in ontmoediging en onverschilligheid. Het verplichtend karakter veroorzaakte een storm van protest, ook van de kant van de VVD-fractie. Het verplichtend karakter was een politieke blunder.
22. In het regeerakkoord is opgenomen dat het kabinet Lubbers-Van Aardenne binnen 6 maanden na de regeringsverklaring een eigen beleid tot bestrijding van de jeugdwerkloosheid gereed heeft. In dat verband heeft de VVD-fractie haar eerste jeugdwerkplan verder uitgebreid en aan de ontwikkelingen aangepast. Deze tweede versie is afgelopen donderdag openbaar gemaakt.
23. Bepalend voor ieder jeugdwerkplan is de beschikbaarheid van de financiële middelen. Die middelen zijn schaars, ookal is er in 1982 en 1983 ruim 500 mln voor uitgetrokken. Ookal is voor de jaren daarna een flink deel van de jaarlijkse werkgelegenheidsgelden van 750 mln daarvoor gereserveerd. Daarom is heroverweging van de doelen waaraan de gelden nu opgaan zeer noodzakelijk. De huidige verdeling is verre van optimaal. Zo zijn de toepassingen van de werkgelegenheidsverruimende maatregelen (WVM) en van de experimentele arbeidsprojecten (EAJ) verhoudingsgewijs zeer kostbaar. In beginsel zal gestreefd moeten worden naar een subsidiebedrag van maximaal f 10.000 per toepassing op jaarbasis (exclusief de opleidingsvergoeding voor productieve uren van de leerling, het deeltijdsloon voor betrokkene resp. de eventueel doorbetaalde uitkering).

problemen in de gezondheidszorg

drs. J. den Dekker

1. Inleiding

"Als je maar gezond bent..." "Zolang we nog gezond zijn..." Zegswijzen die duiden op het uiterste belang dat de mens aan zijn gezondheid hecht. Het mag dan op allerlei fronten slecht gaan, zolang de gezondheid nog niet te wensen overlaat mag men niet klagen.

We leven gelukkig in een tijd dat en een land waarin de mogelijkheden voor een optimale gezondheidszorg uitstekend benut zijn. Er is een hoog basisniveau van kennis en voorzieningen, en zelfs 's-werelds meest geavanceerde medische technieken zijn, mede door ons systeem van verzekeringen, voor iedere Nederlander bereikbaar.

Vanzelfsprekend is dit hoge peil niet uit de lucht komen vallen. De middelen zijn beschikbaar gesteld tot het bereiken van een steeds hoger niveau van diagnostiek en behandelingsmogelijkheden. Er werden meer werkers opgeleid (medici, paramedici en assistenten). Logisch gevolg hiervan was een sterke toename van het aantal medische verrichtingen. Al deze omstandigheden leidden tot een sterke toename van de kosten in de gezondheidszorg. Alleen al het collectief gefinancierde deel kost ongeveer tweeëndertig miljard gulden per jaar.

Niet onbegrijpelijk is dat, waar in deze tijd het woord 'bezuinigen' bijna ieder in ons land in de mond bestorven is, de gezondheidszorg onder zware druk staat. De liberalen gelden als de sterkste voorstanders van bezuiniging in de collectieve sector. De gezondheidszorg raakt iedere burger als persoon wel sterk, maar is in de politiek lang niet zo'n 'hot item' als bijvoorbeeld het sociale en economische beleid. Reden genoeg om in deze bijdrage enkele aspecten van de problematiek de revue te laten passeren.

2. Vraagpunten

Het is mijns inziens, om wille van het overzicht, nuttig om bij de beschouwing van de diverse knelpunten in de gezondheidszorg uit te gaan van enkele vraagpunten. Algemene vragen zijn: Wat is de taak van de overheid in de gezondheidszorg? Moet de overheid zoveel regelen? Meer rechtstreeks op de praktijk gerichte vragen zijn: Is het zinvol het aantal medische verrichtingen terug te brengen? Welke lijn moet gevolgd worden ten aanzien van de medewerkers? Wat moet gebeuren met het verzekeringssysteem? Met deze vragen in het achterhoofd wil ik enkele moeilijkheden en mogelijkheden in de gezondheidszorg bespreken.

3. Overheid en samenleving

3.1. Algemeen

Gedurende de laatste honderd jaar hebben we de ontwikkeling kunnen waarnemen dat de overheid zich in de wetgeving minde beperkte tot registratie van de bestaande situatie, doch meer en meer

trachtte met behulp van wetten de maatschappij te modelleren. Op het terrein van de volksgezondheid denke men o.a. aan de Wet Uitoefening Geneeskunde (1865), de Medische Tuchwet (1878) en de Ziektewet (1913). Sinds 1945 is de greep van de overheid op de samenleving steeds sterker geworden, onder meer door grote toename van wetgeving (o.a. Gezondheidswet, Wet Ziekenhuistarieven, Ziekenfondswet, Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten).

Vanuit de politiek en de samenleving komen voortdurend geluiden die nieuwe regelgeving bepleiten. De wetgever speelt hierop graag in, zodat helaas de wetgevende activiteiten in ons land thans doen denken aan een dolgedraaid circus; zij hebben nl. allerlei insluipende, ongewenste gevolgen. Zo neemt de bureaucratie sterk toe en daarmee de ontoegankelijkheid van de besluitvorming. Zo wordt de invloed van de volksvertegenwoordiging relatief geringer.

Zo zien we een 'wetsinflatie', een door de veelheid aan wetten en voorschriften afnemen van waarde en gezag. En zo zien we dat steeds vaker van de kant van niet tot regelgeving bevoegde mensen en instanties voorschriften komen ('richtlijnen', 'kernbeslissingen' etc.) die geen enkele wet kracht hebben, maar daarvoor in praktische effectiviteit nauwelijks onderdoen. Anders gezegd: al die wetgevende activiteiten hebben wel tot doel de democratie te dienen, maar de vraag is of niet juist het omgekeerde bereikt wordt.

3.2 Gezondheidszorg en bezuiniging

De gezondheidszorg is vanouds sterk particulier georganiseerd. Ten eerste zijn er vele particuliere instellingen op geneeskundig terrein actief; ten tweede is er de omstandigheid dat de eerst (en laatst-) verantwoordelijken, de medici, tot de 'vrije beroepers' behoren. Dit veroorzaakt een spanningsveld met de in grote mate collectieve financiering van de gezondheidszorg, een spanningsveld dat in deze tijd van bezuinigingen sterker merkbaar wordt.

In relatie tot de huidige bezuinigingsdrift vallen meerdere opmerkingen te maken. De VVD geldt als 'bezuinigingskampioen' en doet voorkomen alsof de socialisten de grote uitgevers zijn, en veroorzakers van het gigantische tekort op de rijksbegroting. Maar we moeten niet vergeten dat de VVD boter op het hoofd heeft: men denke aan het kabinet van Agt-Wiegel, waaronder de tekorten enorm opliepen en voornamelijk oraal werd bezuinigd.

Wel zijn de liberalen principieel sterker voorstander van beperking van overheidsbemoeienis. Bezwaren van de veel sterkere overheidsinvloed, die ook voor de gezondheidszorg gelden, zijn onder meer de al genoemde bureaucratisering, de dreiging van schaalvergroting (bv. meer centraal georganiseerde voorzieningen), het verder van de burger raken van de verantwoordelijke instantie, zodat de aanspreekbaarheid afneemt evenals de directe betrokkenheid, en de toename van de controle van bovenaf.

Over de noodzaak tot bezuinigingen bestaat consensus, niet over de maat. We moeten ons realiseren dat gezondheid ons allen in de kern raakt, zodat maatregelen die de zorg betreffen wel uiterst voorzichtig moeten worden genomen; en dat het voor de politicus als leek erg moeilijk is de consequenties te overzien van opgelegde maatregelen in de medische sfeer.

3.3Beleid

In het beleid ten aanzien van de bezuinigingen missen we veelal de onderbouwing. Die bestaat vaak uit niet veel meer dan de constatering dat de noodzaak tot kostenbesparing daar is, waarna een opsomming van concrete voorstellen volgt.

Er is een voortdurende druk in de richting van goedkopere zorg. Dure zorg moet beperkt worden. Voorbeelden hiervan zijn geavanceerde behandelingen in het buitenland en, meer in het algemeen, de intramurale zorg. Getracht wordt ziekenhuisopnames te bekorten of te vervangen door poliklinische behandeling en überhaupt de eerste lijn in de gezondheidszorg meer belang te geven; minder verwijzingen naar de specialist werkt immers kostenbesparend.

Op de consequenties voor de patiënt als individu wordt zelden ingegaan, noch op de dreiging dat op deze manier de beste geneeskunde alleen voor de rijken bereikbaar dreigt te worden. Ook in medische verstrekkingen moet geknipt worden (hierop ga ik onder 4. in). Voorbeeld is de al jarenlang voor ziekenfondsverzekerden verplichte verstrekking van zgn. 'loco's' in plaats van merkgeneesmiddelen. Goedkoper, maar het komt de researchmogelijkheden van de pharmaceutische industrie niet ten goede.

Langs wettelijke weg is de greep van de overheid op de tarieven in de gezondheidszorg thans geregeld middels de Wet Tarieven Gezondheidszorg. Naast de tarieven staat het vestigingsbeleid in het centrum van de belangstelling. De (aankomend) fysiotherapeuten hebben hiermee al kennis gemaakt via de overheid; andere werkers zijn daarop naarstig aan de slag gegaan om eigen regelingen te treffen teneinde aan de arm van vaders staat te ontkomen.

Maar ook medische toetsing en praktijkverkleining zijn sleutelwoorden. Ik wil de problematiek in de gezondheidszorg iets nader belichten op een tweetal punten: de verzekering en de verrichtingen.

4.Verzekering en verrichting

4.1Ziekenfonds en particuliere verzekering

Ruweg kunnen we de gezondheidsverzekering in ons land in tweeën splitsen: de particulier verzekerders (ca. 30 %) en de ziekenfondsen (ca. 70 %) delen het terrein. De particuliere verzekerders zijn in wezen ondernemers. Eerste bestaansvoorwaarde is voor hen het maken van winst.

Dit bedrijfskarakter heeft duidelijke nadelen: gelijk een goede ondernemer betaamt trachten zij de risico's zoveel mogelijk te beperken door bv. sterke premieverschillen en allerlei uitsluitingen voor mensen met risico's. Het is de vraag of de zo goede winsten makende verzekerders een positieve bijdrage tot de volksgezondheid leveren. Aan solidariteit met risicogroepen hebben zij geen boodschap. Voordeel van het ondernemerskarakter is de duidelijkheid: iedereen kent de structuur en uitgaande daarvan kunnen duidelijke afspraken gemaakt worden.

Anders ligt het bij de ziekenfondsen. Hierbij zijn in het algemeen aangesloten de burgers onder de loongrens, waaronder veel ouderen en risicodragers. De premies liggen vaak hoger dan bij de particuliere verzekeraars, maar de te dekken risico's zijn ook groter, omdat hier wel het beginsel van solidariteit geldt. Ook ziekenfondsen zijn geen ethische instellingen. Zij moeten uit het centraal geïnde premies zien rond te komen en moeten, de laatste jaren steeds duidelijker, prioriteiten stellen.

Probleem hierbij is het verplichtende karakter van de ziekenfondsverzekering, die de fondsen als grote lichamen veel macht geeft ten opzichte van de individuele verzekerden en medewerkers (artsen e.d.). Het is soms moeilijk uit te maken, laat staan te controleren, of maatregelen van de ziekenfondsen een medisch of commercieel doel hebben. Door hun machtspositie dreigt ook hier het gevaar van oneigenlijke regelgeving (pseudo-wetgeving). Hierbij kunnen we denken aan het vestigingsbeleid, en zeker ook aan het verrichtingenbeleid.

4.2. Verrichting en medewerker

Het aantal medische verrichtingen is de laatste jaren enorm toegenomen. Het aantal werkers in de gezondheidszorg ook. Er wordt wel beweerd dat een aantal verrichtingen overbodig zou zijn en alleen in het belang van de gezondheidswerkers.

Dit lijkt mij grotendeels onjuist. Immers door de toegenomen mankracht en kennis zijn zowel de diagnostische als therapeutische mogelijkheden sterk toegenomen en daarmee ook het levensgeluk van veel patiënten. Bovendien moest hier en daar een achterstand in de zorg worden ingehaald (bijvoorbeeld in de tandheelkunde). Voordeel van de toegenomen mankracht is de mogelijkheid tot praktijkverkleining, zodat patiënten steeds minder geconfronteerd worden met lange wachttijden in overvolle praktijken van de geneesheren.

Een geheel andere zaak is het belang van preventie - dat staat ook in medische kring buiten kijf. Maar wanneer de staatssecretaris deze zaak omdraait met voorstellen om voorzieningen te beperken opdat de burger zich meer op preventie zal richten lijkt dat meer op politieke gelegenhedenpraat dan op een beleidsfilosofie.

Bovendien werkt de overheid meer aan de uitbreiding van hulpkrachten door thans in snel tempo MBO-opleidingen uit de grond te stampen voor onder andere dokters-, tandarts- en apothekersassistentie. Nuttig uit een oogpunt van werkloosheidsbestrijding, maar het zal de gezondheidszorg niet goedkoper maken.

Tenslotte mag niet vergeten worden dat de patiënt uiteraard centraal staat in de gezondheidszorg, maar dat overheid en samenleving ook een zekere verantwoordelijkheid dragen voor de rechtszekerheid van de tienduizenden werkers (medici, paramedici en assistenten).

5. Uitleiding

In deze schets zijn we via de overheid, het beleid in het algemeen en het gezondheidsbeleid in het bijzonder, op de verzekeringen en de medische verrichtingen gekomen. Hoe vinden we een uitweg in de wirwar van problemen? Hieraan wil ik tot slot enkele gedachten wijden.

Ik betwijfel of bezuiniging in de gezondheidszorg om politieke (principiële) redenen gewenst is. Maar om economische redenen moeten we de bezuinigingsdrift als uitgangspunt nemen. Een gevolg van de bezuiniging, ook in de gezondheidszorg, zal moeten zijn een beperking van de te sterk toegenomen overheidscontrole. Het is immers onmogelijk om tegelijk minder geld uit te geven en meer controlestappen in te bouwen (die betaald moeten worden). En zo kan in zekere mate van de nood een deugd gemaakt worden. Want door de uit de hand gelopen regels en controle dreigt de goede, individuele zorg buiten bereik te raken.

Er komen steeds meer 'zekerheden' en protocollen, maar tot wat leiden die meer dan een 'ethisch minimum', dat tot norm wordt verheven? Wanneer de grote toetsers en regelgevers uit het management-circuit een stap terug zetten ontstaat er ruimte voor het individuele aspect, dat zeker ook in de gezondheidszorg zo belangrijk is. En kan er nuchter gedacht worden over een herstructurering van ons, naar mijn smaak overleefde, verzekeringssysteem.

We moeten naar een nieuwe structuur, ergens tussen de volledige afwezigheid van collectieve verzekering en nationalisatie van de gezondheidszorg. Principieel zijn er weinig bezwaren tegen een redelijke mate van collectief dragen van de risico's van gezondheid. De vrije wil tot het inroepen van hulp is hier immers veel minder aanwezig dan elders, en de absolute noodzaak voor hulp juist meer. De huidige ziekenfondsverzekering met beperkt verstrekkingspakket en de particuliere verzekering met zijn uitsluitingen en drempels voldoen geen van beide.

Er moet dan ook mijns inziens gewerkt worden aan een nieuw systeem, waarin de solidariteit tussen en de individuele vrijheid van de burgers verwerkt worden. Premie naar draagkracht en een uitgebreid basispakket moeten daarin zitten, evenals de mogelijkheid tot bijverzekering op kleinere, individueel gewenste punten. Maar daarheen is nog een lange weg te gaan.

de bewustwording van de vrijheid

Kees Fluyt

De mens. Een uniek wezen, dat in staat is in alle redelijkheid na te denken over zich zelf en zijn plaats in de wereld waarin hij leeft. Een wezen dat vrij wil zijn en zich wil ontplooien op een manier waarbij hij zijn talenten optimaal kan gebruiken. Echter, deze mens zou vaak worden geremd in die ontplooiing, de maatschappij waarin hij leeft, hoe primitief dan ook, stelde andere eisen.

Het denken over de mens in de maatschappij staat hier centraal. Dit artikel wil een schets geven van de ontwikkeling van het denken over de mens en het functioneren in de maatschappij. De politiekfilosofie stroming het liberalisme - libr.: vrijheid - is de drager van die principe's die de mens in zijn waarde laat. De essentie van het liberalisme legt de nadruk op de individuele ontplooiing verdraagzaamheid van de mens in de samenleving.

I De Kiemen

Het liberalisme als politiek-filosofische stroming is de erfgenaam van een rijke en oude traditie. Vrijheid, constitutionalisme en tolerantie zijn begrippen die al in de Klassieke Oudheid werden geformuleerd. Het voert al te ver om lang stil te blijven staan bij deze denkbeelden. Bovendien is het feitelijk gezien onjuist om nu al te spreken over liberalisme. De term *liberalisme* is pas bruikbaar voor periode na 1815, het woord *liberaal* wordt voor het eerst gebruikt door een spaanse groepering - Liberales - welke ijvert voor de invoering van de spaanse versie van de franse constitutie van 1791. Toch lijkt het mij zinvol om in enkele grove lijnen aan te geven wat de invloed is van de gebeurtenissen in de Antieke Wereld op de ontwikkeling van het *liberalisme* van de zeventiende en navolgende eeuwen.

In de vijfde eeuw voor Christus realiseerden de Grieken zich dat de mens een autonoom wezen is en dat hij in staat is, met anderen die gelijke rechten hebben als hij, de maatschappij - de stadsstaat - te besturen. Hier aan ten grondslag ligt een ontwikkeling die terug te voeren valt op de expansie van de griekse wereld. In de achtste eeuw voor Christus was de gemiddelde 'griek' afhankelijk van zijn aristocratische heer, de relatie valt te vergelijken met het feodale stelsel. Door de expansie van de griekse wereld werd de economische wurggreep van de aristocraten gebroken en dit leidde - uiteindelijk - tot het verval van de politieke macht van de aristocraten. Na het machteloos worden van de aristocratie gaat de politieke macht over op het volk. Op voorstel van Perikles worden alle politieke beslissingen opgedragen aan de boule (raad), de arepagus, *wachters der wetten*, de feitelijke bestuurders, fungeert vanaf dat moment als rechtbank voor de behandeling van criminele zaken. De leiding van de staat wordt opgedragen aan de voorzitter van de raad. De burger kan participeren in het staatsbestel en hij wordt daartoe ook in staat gesteld, door het beschikbaar stellen van een daggeld.

In de Renaissance, de vijftiende eeuw na Christus, worden in Italië de denkbbeelden van de Antieke Wereld herontdekt. In deze periode ontstaat een nieuw mensbeeld. De mens verandert van *viator mundi* - de pergrim naar de hemel - in de *faber mundi* - de schepper en heerser in de wereld-. De mens, het individu, wordt losgemaakt van de conceptie dat de mens afhankelijk is van God's genade en redding. De wereld rondom die mens was zo opwindend, dat men niet aan een andere, betere, wereld behoefde te denken. Zowel de Reformatie als de Contra-Reformatie dragen beiden bij aan de individualisering van de mens. De Protestantse leer verkondigde dat de mens zonder tussenkomst van anderen kon communiceren met zijn Schepper, de katholieken leerstellingen ontkennen dit. De Contra-Reformatie benadrukt (o.a.) het verantwoordelijkheidsgevoel dat ieder mens in zich draagt. Hiermee wordt het individualisme sterk gestimuleerd, de intenties van Calvijn, Luther en Paulus III ten spijt.

II Het Land der Vrijheden

Hoewel de eerst kiemen van het *liberalisme* in de Klassieke Oudheid en de Renaissance hun voedingsbodem vinden, kunnen we de politiek-filosofische grondslag voor het liberalisme niet eerder dateren als de zeventiende eeuw. In Engeland en de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën onstond die geesteshouding waarin het liberalisme tot ontwikkeling kon komen. De Republiek, *land der vrijheden*, heeft in dit opzicht een voorsprong, doch in Engeland zou het klassieke liberalisme tot bloei komen.

De opkomst van het liberalisme en Europa is het gevolg van een viertal ontwikkelingen. De (a) opkomst van het Calvinisme; (b) het verlangen naar 'vrijheden'; (c) de wantoestanden bij de boerenbevolking en (d) de Industriële Revolutie. Dit gaat, echter, voor de Republiek niet op. Het Calvinisme heeft in de Republiek, zeker na de Dorts Synode 1619-1628, geen invloed op de staatskunde van de Republiek. Elders in Europa moet de invloed van het Calvinisme gezien worden in het kader van de strijd om godsdienstvrijheid en niet zo zeer in een strijd om staatkundige hervormingen. Het verlangen naar 'vrijheden' heeft in de Republiek geen voedingsbodem, het land der vrijheden was uiterst tolerant ten opzichte van anders denkenden, er is vrijheid van godsdienst, vrijheid van bedrijf en er is drukpersvrijheid. Ook ontwikkelde zich in de Republiek geen ontevreden boerenmassa, die zich tot een politieke beweging kon ontwikkelen. Tenslotte, de industriële revolutie heeft haar invloed doen gelden, de Republiek en het Koninkrijk waren in eerste instantie handelsland. De combinatie van economische macht en politieke macht binnen enkele families gebundeld maakt van de Republiek een aristocratisch geregeerd land. De 'vrijheden' worden in de Republiek gerespecteerd omdat eventuele aantasting van die vrijheden schadelijke gevolgen voor de handel kunnen opleveren. Deze tolerantie *tegen wil en dank* wordt wellicht het best geïllustreerd door het feit dat ondanks de 'vrijheden' het land der vrijheid geen democratische ontwikkeling kent.

III De opkomst van het liberalisme

Het klassieke liberalisme komt tot volle bloei na de Glorius Revolutie van 1688 in Engeland, deze revolutie wordt ook wel aangeduidt als de eerste liberale revolutie. Dit liberalisme is

negatief van karakter, de Declaration of Rights heeft tot doel individuen te beschermen tegen de overheid en dan met name tegen de willekeur van de Kroon. Op staatkundig terrein is de Declaration van eminent belang, er ontstaat een constitutionele monarchie, de staatmacht wordt verdeelt in een wetgevende macht, het Parlement, en een uitvoerende macht, de Kroon. De *Declaration* is theoretisch gefungeerd door de werken van John Locke *Two treatises on government*.

Locke en anderen ontwikkelen in deze tijd een complex van principe's die samen te vatten zijn onder de noemers: meningsvrijheid; constitutionalisme en het eigendomsrecht samenhangend met de vrijhandels economie gedachte.

Van deze drie grondbeginselen is de meningsvrijheid wel het belangrijkste, de oorsprong van dit principe moeten we zoeken in het kader van de strijd om godsdienstvrijheid, het ontwikkelt zich verder in persvrijheid, vrijheid van vereeniging en vergadering en de academische vrijheid. Het principe van het constitutionalisme uit zich in de gedaante van de rechtsstaat. Het uitgangspunt van de rechtsstaat is de formele gelijkheid van ieder mens ten opzichte van de wet. Gelijkheid voor de wet betekent echter niet dat elk mens gelijke kansen heeft, om dit te realiseren moet de staat groepen mensen bevoordelen, en dit sluit de gelijkheid voor de wet nu uit. Het derde grondbeginsel is afgeleid van het tweede principe. De strijd tegen de privileges en om de macht van de Koning te bespreken werd gevoerd in het belang van de gelijkberechtiging van de burger. Het gevolg hiervan is dat de overheid zich beperkt in het economisch leven. Adam Smith werkt dit verder uit.

Adam Smith stelt in zijn boek '*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*' dat rijkdom of welstand het gevolg is van het feit dat iedere burger zijn eigen belang nastreeft. Met andere woorden door het nastreven van het eigenbelang wordt tegelijkertijd het algemeen belang gediend. De staat moet zich onthouden van het beïnvloeden van de 'natuurlijke' orde van de economie, alleen een vrije economische activiteit is de waarborg voor vooruitgang en welstand. Zoveel als maar mogelijk is moet aan het particulier initiatief worden overgelaten, de rol van de overheid moet zich beperken tot de bescherming van leven en goed, de nachtwakerstaat. Het systeem dat Smith ontwikkelde gaf de mens de mogelijkheid al zijn talenten te gebruiken ten gunsten van zich zelf en daardoor diende hij het algemeen belang.

Het engelse liberalisme tussen Glorious Revolution en Franse Revolutie is noch democratisch noch egalitair en is in tegenstelling tot het continentale liberalisme niet anti-religieus en agressief. Dit verschil is het gevolg van de invloed van de franse filosofen in de achttiende eeuw.

IV Het lef van de fransen

Het geestelijke klimaat van de zeventiende eeuw kent een hang naar orde en stabiliteit. De achttiende eeuw laat ons een grote verandering zien, de eeuw kenmerkt zich door de hang naar dynamiek en verandering. Het religieuze aspect van het koningschap wordt ondergraven en hiervoor in de plaats komt de loyaliteit aan het va-

derland, de politieke gemeenschap van alle burgers. Het geloof in de toekomst kenmerkt de opkomende burgerij.

Onder invloed van het engelse staatkundige voorbeeld stelt Montesquieu dat het absolutisme van het Ancien Regiem doelmatig vernietigd kan worden door de staatsmacht te verdelen in een executieve, legestieve en een juridische sfeer welke onafhankelijk van beide andere sferen functioneert. In zijn *De l'esprit des lois* (1748) werkt hij de leer van de trias politica uit. De achterliggende gedachte daarbij is dat de vrijheid van het individu alleen mogelijk is in een staatsvorm waarin de wetgevende macht, de uitvoerende macht en de rechterlijke macht elkaar in evenwicht houden.

J.J. Rousseau gaat in zijn *contract social* (1762) verder dan Montesquieu. Hij verkondigt de leer van de volkssouvereiniteit, de gehele politieke macht berust bij het volk. Politieke beslissingen worden volgens het meerderheidsbeginsel genomen, de koning regeert bij de gratie van het volk. Tot zover is dit in overeenstemming met de ontwikkeling in engeland, echter Rousseau gaat een stap verder, waardoor het agressieve element in de theorie ingevoerd wordt. Hij stelt het algemeen belang - *volonté générale* - voorop. Zij die zich niet daarmee kunnen vereenzelvigen moeten *gedwongen* worden zich neer te leggen bij het algemeen belang. Vrijheid existeert slechts in gelijkheid, het individu moet zich onderwerpen aan de algemene wil.

Met de bestorming van de Bastille (14 juli 1789) begint onze revolutie, de kreet Liberté, Fraternité en Egalité weerklonk in de straten van Parijs. De ironie van de Franse revolutie ligt in het feit dat de koning afgezet werd en het revolutionaire elan eindigde met de verbanning van de keizer (Napoleon) naar Elba. Doch de politieke revolutie heeft ver strekkende gevolgen. Het absolutisme wordt gebroken, de feodale standenstaat wordt voor als nog vervangen door een democratische klassenstaat, welke uiteindelijk cumuleert in de democratie die wij heden ten dage kennen. Het continentale liberalisme zou in de wereld meer invloed verwerven dan zijn engel-saksische tegenhanger. Echter, in Europa zou het liberalisme als politieke stroming zich niet tot een krachtige beweging ontwikkelen. Iedere europese natie ontwikkelde zijn eigen typische vorm van liberalisme. Dit betekent niet dat het liberalisme geen invloed in de negentiende eeuw heeft, in tegendeel. Maar het liberalisme wordt na 1815 geconfronteerd met een snel veranderende wereld.

V De negentiende eeuw

In de negentiende eeuw is de maatschappelijke structuur wezenlijk anders dan tijdens het Ancien Regiem, velen tussenmachten waren teruggevallen zodat het mogelijk werd een nieuw economisch bestel te creëren. Het gevolg hiervan is dat de liberale onthoudingsstaat machtiger is, met name op economisch gebied dan in het Ancien Regiem. Het liberalisme zet de ideeën van de Verlichting voort, de dragers van de Verlichting, officieren, ambtenaren, intellectuelen en de opkomende handels en industriële klasse, zijn ook de dragers van het liberalisme.

Het probleem waarmee de liberalen in de negentiende eeuw geconfronteerd worden is het vraagstuk rondom het thema van gelijkheid. Ofwel hoe wordt het in de theorie aanvaarde principe dat elk individu gelijk is en gelijke rechten heeft in de praktijk verwezenlijkt. Op het terrein van staatkundig leven komt dit duidelijk naar voren: *het kiesrecht probleem*. Het probleem wat hiermee samenhangt heeft betrekking op de staatsvorm. België zou dit als eerste land in Europa oplossen en de belgische constitutie zal als model dienen. Ook Nederland na 1848 neemt dit in grote lijnen over.

Na de opstand van 1830 besloten de leidende politieke kringen in België - de romantisch liberalen en katholieken - een parlementaire democratie met aan het hoofd van de staat een constitutioneel monarch. De term waarmee de Koning wordt aangeduid luidt dien overeenkomstig: Roi de Belgique. In de grondwet wordt opgenomen dat de Koning onschendbaar is en de ministers zijn verantwoordelijk. Het parlement wordt gekozen op basis van het *census-kiesrecht*.

Henri Benjamin Constance de Rebecque heeft in de periode na 1815 grote invloed op het continentale liberalisme, dit gaat zover dat deze fransman wel aangeduid wordt als de 'Vader' van het continentale liberalisme. Centraal staat bij hem de hang naar persoonlijke vrijheid, hoewel voorstander van de volkssoevereiniteit is hij er niet van overtuigd dat de vrijheid zal toenemen, integendeel, de kans dat de onvrijheid zal toenemen wordt daardoor vergroot. Eveneens centraal staat bij Constance de afkeer van despotisme en het tatalitaire systeem, hij is voorstander van de liberale onthoudingsstaat.

Constance is beïnvloed door de Romantiek, deze cultuurbeweging beïnvloedt alle aspecten van het leven. Men denkt in organische termen en verfoeit de mechanische wereldbeschouwing. Met de achterliggende gedachten van de natuurlijke orde ziet men een harmonische verbinding tussen deel - delen - geheel. Politiek vertaald komt Constance tot de stellingname dat het lokaal bestuur zelfstandig moet zijn. Curieus in een land met een lange centralistische traditie, maar ook voor liberalen, die over het algemeen een efficiënte centrale staat voor staan. De burgerij is volgens Constance de essentie van de natie, politiek vertaald volgt hieruit dat Constance voorstander is van het census kiesrecht. Men moet dit beschouwen als een privilege, immers de burgerij - voldoet aan de criteria welke gesteld worden voor het census kiesrecht - vertegenwoordigd de gehele bevolking in de lokale sfeer en dus ook in het geheel.

Constance wordt beangstigd door de gedachte dat de massa aan de macht komt en dat de massa hetzij de maatschappij vernietigt, hetzij marionet wordt van de regering. Benjamin Constance is een voorstander van ministeriële verantwoordelijkheid, constitutionele monarchie en een politieke vertegenwoordiging door middel van een partijenstelsel. Dit laatste is opmerkelijk, want een brede (liberale) kring bestaat hiervoor de ongegronde angst. Anderzijds zien we een conservatieve houding. Hij bepleit lokaal zelfbestuur en dit grijpt terug op de staatkundige orde

van het ancien regiem, het gevolg van de invloed van de romantiek. Deze organologische optiek is het eerst signaal van de liberaal-conservatisme. Nat het succes van liberalisme als emancipatorische beweging gaan de liberalen zich binden aan het bestande en gaan zich mee identificeren, men wordt conservatief.

De ontwikkelingen tussen 1815 en 1848 zijn niet eenvoudig samen te vatten. De politieke krachten die als gevolg van de Franse Revolutie en Industriële Revolutie vrij kwamen waren de oorzaak van het feit dat west-europese maatschappij zeer labiel was. Het gevolg hiervan was de revolutie van 1848, een revolutie die in de kiem smoorde. Slechts enkele landen, waaronder Nederland, kregen een betere grondwet. Het de onbedoelde effecten van deze revolutie die het beel van de tweede helft van de negentiende zouden gaan bepalen. Een van de (mogelijke) gevolgen is dat de democratische ontwikkeling hier door vertraagd werd.

In de tweede helft van de negentiende eeuw komt het socialisme op als nieuwe emancipatiebeweging. Het liberalisme had geen rekening gehouden met de gevolgen van de verstedelijking en de industrialisatie, het socialisme baseert zich daar wel op. Om de idealen van 1789 te verwezenlijken was volgens het socialisme het noodzakelijk alle particuliere eigendommen op te heffen. De gemeenschap van productiemiddelen vormt de voorwaarde om een vrije en gelijke samenleving te verwezenlijken, eens het credo van de liberalen. De verhouding liberalisme-socialisme is te vergelijken met die ouder-kind; een gemeenschappelijke erfenis en ideaal, maar ook tegenstellingen die frontaal met elkaar botsen. Het socialisme werd de emancipatie beweging van de 'vierde stand', de burgerij - de derde stand - werd haar tegenstander.

Na 1859 kent de wereldeconomie een sterke opbloei, de combinatie van techniek en wetenschap, verbeterde communicatie middelen en toenemende kapitaalsinvesteringen veranderen de economische structuur. Het gevolg is dat de levensstandaard verbeterd. Er ontstaan nieuwe beroepen en de sociale structuur veranderd drastisch. We zien in deze periode een toenemende vervlechting van de staat en economie. Economische problemen worden inzet van de politiek. Maar ook sociale problemen worden inzet voor de politiek, als gevolg van de liberale economie ontstaan bij de vierde stand misstanden. Kinderarbeid, onzekere arbeidsplaatsen door het ontbreken van rechten, verplichte winkelnering zijn voorbeelden daarvan. Mede door de toenemende invloed van de massacommunicatiemiddelen neemt het sociale bewustzijn toe, ook bij liberalen. In Nederland was het de liberaal S. van Houten die de eerste sociale wet bewerkstelligde, het beroemde *Kinderwetje*.

De burgerij begon zich geleidelijk aan te distantiëren van de emancipatiebeweging van weleer, dit was het gevolg van de angst voor de invloed van de uitbreiding van het kiesrecht. Democratie werd gezien als het voorportaal van de socialistische heilstaat. De liberalen brokkelden uit één in conservatieve, progressieve (in Nederland: De Vrijzinnig Democratische Bond) en de democratische groepen. De conservatieve liberalen na 1870

wilden een sterke staat waarin de liberale gegoede burgerij te samen met de conservatieve boven laag de macht in handen zou hebben. Maar noch liberalen, noch de conservatieven en noch de socialisten zouden hun ideaal kunnen verwezenlijken, terwijl het staatsapparaat telkens in omvang toenam en aan geen enkel ideaal kon beantwoorden.

VI Na de winter komt de lente

Aan het eind van de negentiende eeuw en het begin van deze eeuw werden de politiek en traditie van het klassieke liberalisme bijgesteld. De herorientatie van het liberalisme volgde uit de behoefte om te gemoet te komen aan de kritiek van socialistische en christelijke politieke filosofie. Het moderne liberalisme zal door de progressieve liberalen aan gehouden worden. Ten grondslag aan deze herorientatie van het liberalisme ligt de erkenning van het feit dat de maatschappij zoals deze door de klassiek liberalen gepropageert werd, vrijheids belemmeringen in zich draagt. De mens kan zijn vrijheid alleen ervaren door deel te nemen aan het maatschappelijk leven. Deze participatie is alleen dan mogelijk als de overheid de voorwaarden creëert, zoals scholing, het zorg dragen voor gelijke kansen enz. Deze door de modern liberale begeerde beginselen van ontwikkeling droegen bij aan de politieke bewustwording van de massa en dit resulteerde in de politieke emancipatie van de vierde stand en, uiteindelijk, de invoering van het algemeen kiesrecht.

Het moderne liberalisme zoals dat aan het eind van de negentiende eeuw geformuleerd werd, verkondigde een vergroting van de invloed van de staat. Het moderne liberalisme ziet de mens niet alleen als een individu in de maatschappij en als een persoon die behoefte heeft zich te ontplooien. De staat is verplicht hulp te bieden aan achtergestelde mensen of groepen in de samenleving. De acceptatie van een vergroting van de invloed van de staat op het maatschappelijk leven wil niet zeggen dat het liberalisme niet langer meer liberaal is. Immers, vrijheid en gelijkheid blijken niet alleen in de liberaal-democratische staat behouden, maar zijn zelf beter gegarandeerd. De middelen zijn veranderd, de liberale gedachte blijft hetzelfde.

Het liberalisme als politieke stroming verloor aan het eind van de negentiende eeuw haar invloed, als belangrijke oorzaken kunnen we hier noemen de invloed van de Great Depression van 1873-1893, met als gevolg het loslaten van de vrijhandelsetonomie en het Moderne Imperialisme, de verbrokkeling van de liberale beweging en onder invloed van het sociaal-Darwinisme en de denkbeelden van o.a. Nietzsche ontstond een nieuw mensbeeld. Na de eerste Wereldoorlog was de rol van het liberalisme nagenoeg uitgespeeld. Pas toen duidelijk werd dat de totalitaire staat, zoals deze tijdens het Interbellum opkwam, de geestelijke vrijheid van de burger 'aan de laars lapte' zien we weer een opkomst van het liberalisme. De kern van dit herleefd liberalisme was meer een intellectuele dan een politieke stroming. Dit liberalisme is de nauwe wisselwerking tussen economie en politiek bewuster. Niet alleen door te stellen dat de vrijheid zonder vrije economie niet mogelijk is, maar dat voor een goed functioneren van de vraag en aanbod-economie er eisen gesteld moeten worden aan het rechtssysteem. We kunnen stellen dat dit een hernieuwd beleven is van het aloude rechtsstaat-ideaal, hierbij

geldt het principe dat de staat gebonden is aan wetten. Let wel, dit zijn ideeën die opkomen in Hitler-Duitsland.

Na de Tweede Wereldoorlog, die gevoerd werd om de wereld te bevrijden van totalitaire regime's, ontstond in het kader van de Oost-West vijandschap de Koude Oorlog. De democratische wereld voelde zich bedreigd door het communisme en reageerde daarop *Truman doctrine*. Deze reactie beschermt op korte termijn gezien de vrijheid, doch op langere termijn vormt deze reactie een bedreiging van binnen uit voor de vrijheid. De bedreiging van buiten af vraagt een collectieve inspanning, met name op het gebied van de defensieuitgave. Naarmate het verzet daar tegen toe zal nemen, zal een overheid die zich wenst te beschermen zich moeten wapenen tegen dat verzet. Zal dit het gevolg hebben dat de vrijheid van de burger ingeperkt zal worden? Loopt het liberalisme dan niet het gevaar, in deze situatie, dat het vergeten wordt als onvermijdelijk gevolg de vrijheid te beschermen tegen agressie van buiten af.

Heeft het liberalisme toekomst? Ja, wellicht meer dan ooit. In onze maatschappij zien we een aantal ontwikkelingen waarop het liberalisme antwoord heeft. De tijd van *Big Brother is watching you* is niet alle qua tijdsaanduiding nabij; de komst van het informatietijdperk wordt door vele als bedreigend ervaren. De massaliteit van alle daagse leven en een alles omvattend staat-apparaat lijkt het individualisme te stimuleren (neo-liberalisme).

Het liberalisme, gezien in een historisch perspectief is een complex stelsel van ideeën, waarin de mens - individu, de persoon - centraal staat. De mens is vrij in zijn handelen zolang hij de vrijheid van handelen van derden niet aantast. Het liberalisme als het primaat van het individu kan als geen enkele andere geestelijke stroming garanderen dat de mens zich kan blijven ontplooiën in zijn eigen voordeel en in het voordeel van de wereld rondom hem. De kracht van het liberalisme ligt in de simpele erkenning van het principe dat de mens uniek is en blijft!

Dit artikel is een weerslag van de literatuur over het liberalisme die ik, gelezen heb. Het ontbreken van een notenapparaat is een bewuste keus mijner zijds geweest, gelet op de doelgroep, voornamelijk niet-historici, leek het mij wenselijk een artikel te schrijven met een encyclopedisch karakter. Om aan het bezwaar van het ontbreken van een notenapparaat enigzins te gemoet te komen volgt een literatuurlijst.

- R.R. Palmer & J. Colton, *A history of the modern world*.
- International Encyclopedia of the Social Sciences
- Handwörterbuch der Socialwissenschaft
- David Harris, *European Liberalism in the Nineteenth Century*, in: *The American Historical Review*, april 1955
- Guido de Ruggiero, *The history of European Liberalism*.
- K.E. van der Mandele, *Het liberalisme in Nederland*.
- E.H. Kossmann, *De lage landen 1780-1940*
- *syllabus en college van Prof. Dr. J.C. Boogman, m.n. gedeelte over Benjamin Constant*
- *syllabus en college van Prof. Dr. H. von der Dunk*
- M. Wessels, *De liberalen*, hoofdstuk 1 (TS no.39)
- J. Droc, *Europe between Revolutions 1815-1848* K.F.

vrijheid en veiligheid in midden-amerika ? *Anneliese van der Stoel*

Van 24 juli tot 26 augustus bracht een JOVD-delegatie bestaande uit Eric Brinckmann, Roelof Houwing, Jan van Zanen en ondergetekende een het *eerste liberale* werkbezoek aan Nicaragua sinds het verdrijven van Somoza in 1979.

Dit historische werkbezoek vond plaats op uitnodiging van de Nicaraguanse liberalen. Voorbereidingen bestonden uit gesprekken op de ambassade, Nicaraguacomitee, politici e.a. Uitgangspunt bij vertrek was: we hebben een voorlopige indruk en gaan ter plaatse bezien wat er gebeurt in Nicaragua en zullen op grond daarvan komen tot besluitvorming. Het programma was erop gericht te spreken met zowel Sandinisten als teleurgestelden in de Sandinistische revolutie.

De ontvangst liep anders dan wij verwachtten doordat in plaats van de liberalen de Sandinistische jeugd ons opving. Spoedig bleek dat onze programmawensen die door de ambassade in Nederland waren toegezegd in Managua minder makkelijk te vervullen bleken. Door weinig rust te nemen, inventiviteit, ook van de zijde van PLI (Partido Liberale Independiente) konden we het merendeel van het programma zoals wij dat zagen invullen.

De Somozadynastie regeerde gedurende 40 jaar met straffe hand. Een beperkte elite bepaalde wat er gebeurde in het land, waarbij het vanzelf sprak dat de bevolking als geheel geen andere rol kreeg toebedeeld dan die van arme sloebbers die kort gehouden dienden te worden. In '44 scheidde de PLI zich af van de 'liberale partij' van Somoza en verzette zich van dat moment tegen Somoza en zijn barbaarse kliek. Midden zestig bundelden de verzetgroepen tegen Somoza en vormden zo een min of meer eensgezind front. Vanaf het eerste moment wordt dit verzetsfront gesteund door Cuba. Tijdens het Carterbewind, een periode waarin het mensenrechtbeleid van de VS vastere vorm kreeg, groeide het (gewapende) verzet tegen het Somozaregime. In de staart van de strijd steunde Carter het verzet en in een bloedige strijd werd Somoza verjaagd in '79. Het bevrijdingsfront trof een lege staatskas en verwoest land aan. Met veel energie toog men aan het werk en zette de schouders onder heropbouw. Met veel respect konden we vaststellen dat vrijwel de gehele bevolking zich aangesproken voelde en enthousiast zich stortte op de uitvoering van de revolutie. Drie basisuitgangspunten vormen de toetsingscriteria voor het welslagen van de revolutie:

1. *niet-gebondenheid*
2. *gemengde economie*
3. *politiek pluralisme.*

Deze drie punten waren de centrale discussiepunten in onze gesprekken met o.m. de vice-minister van buitenlandse zaken (Tinocco), de aartsbisschop Obando y Bravo, de sandinistische jeugdorganisatie, verschillende vakbonden, mensenrechtencomitees, politieke partijen, sandinistische vrouwenorganisatie diplomaten, burgers en vele anderen.

Wij menen dat een land dat veertig jaar heeft geleden onder een dictatuur niet binnen 4 jaar een democratie naar westers model kan hebben verwezenlijkt (voorzover ons systeem al past bij de volkscultuur en westerse democratie nog steeds in ontwikkeling is gelukkig).

De ervaringen aan de hand van de gesprekken leiden tot het volgende:

1. Niet-gebondenheid

Nicaragua maakt deel uit van de VN, maar niet van NAVO- of Warschaupact. De regeringsgezinde vakbond is wel aangesloten bij het Wereldverbond van vakverenigingen. Men wil onafhankelijk blijven. Kritiek punt vormt de aanwezigheid van veel Cubanen. Deze aanwezigheid beïnvloedt uiteraard wel de ontwikkeling van het land. Volksmilities, wijkcomitees - die de buurt onder controle houdt - en beperkte vrijheid zijn duidelijke herkenningpunten. Toch is de Cubaanse aanwezigheid heel wel verklaarbaar. Zoals gezegd steunden de Cubaanse regering al het verzetsfront, ook materieel. Direct na de overwinning stuurden de Cubanen materieel, geld en helpers/sters. Westerse landen keken toe, leverden commentaar, beloofden hulp, maar kwam slechts traag de toezeggingen na. De Amerikanen wijzigden drastisch hun standpunt na het aantreden van cowboy Reagan. Deze had zijn rechtse achterban beloofd recht en orde te gaan handhaven in de wereld en de mensenrechten naar een lager plan te verschuiven. De politiek van Reagan wordt bepaald door mevrouw Kirkpatrick, Casey (CIA) en tot voor kort Clark, bepaald geen duiven. Het lijkt sterk op een herhaling van de Varkensbaai-politiek: isolatie, destabilisatie en het verlaten van het revolutionaire pad. Vertegenwoordigers van de Amerikaanse ambassade spraken het niet tegen en lieten doorschemeren dat de ambassade in twee kampen is verdeeld: het Reagan-kamp en groep gefrustreerden, waaronder de ambassadeur. De frustratie stoelt op het feit dat 'Washington' de rapporten uit Managua in de prullebak gooit en adviezen dezelfde dag weggaan. Gevolg van Amerikaans politiek kan alleen maar zijn: Nicaragua valt helemaal in de armen van de Cubanen. De Europese landen laten m.i. grote kansen liggen om te werken aan een democratische ontwikkeling van Nicaragua en andere Midden-amerikaanse landen. Ik ben erg blij met het feit dat mevrouw Schoo niet van plan lijkt een einde te maken aan de ontwikkelingshulp aan Nicaragua, ondanks de grommende geluiden uit enkele VVD-, maar vooral CDA-kelen. Wij pleiten zelfs voor een Nederlandse initiatief de Europese hulp op te schroeven. Niet zonder enige voorwaarden, als waarborgen van mensenrechten en democratische ontwikkeling.

2. Gemengde economie

Somoza eiste van ieder uit te voeren project 40 % van de winst op. Aan opvoering van productie in landbouw en industrie besteedde hij nauwelijks aandacht. Veel industriëlen vluchtten met Somoza, verlaten en vernielde industrie achterlatend. De junta bepaalde dat voorlopig uitsluitend basisproducten mogen worden gemaakt, om zodoende de positie van burgers te versterken. Daartoe worden collectieven en staatsbedrijven opgericht waardoor de staatsinvloed groot wordt. Ondernemers worden geconfronteerd met volledige controle op geldmarkt, import en export, waardoor de bewegingsvrijheid nauwelijks tot uiting komt. Anders gezegd: gemengde economie, waar dan?

3. Politiek pluralisme

Ik stelde al dat we voorzichtig moeten zijn in onze eisen naar democratische ontwikkelingen. Dictatuur, het overheersende macho-denken en de achterblijvende ontwikkeling van de bevolking zijn nog te overwinnen drempels. Toch geeft het te denken dat voor-aanstaande Sandinisten de gang van zaken niet langer voor hun rekening wilden nemen en uit de junta en kabinet stapten. Hun bezwaren richtten zich tegen het denken voor de bevolking maar wel zonder hen en de neiging tot marxistisch-lenistisch denken in de FSLN (het voormalige verzetsfront, waarin steeds meer scheuren komen). Bij politieke partijen moeten we niet denken aan de graad van organisatie die we in Nederland kennen. Daar kan men nu pas aan beginnen, programma's moeten ontwikkeld worden en leden geworven. We beschikken over bewijzen dat partijbijeenkomsten worden verstoord, de media ontoegankelijk zijn en partijleden van verschillende partijen hun veelal 'onbekende zonden' moeten overdenken achter tralies. De staatsraad, het 'parlement', bestaat uit 53 leden. De Sandinisten wijzen erop dat veel partijen en groeperingen erin vertegenwoordigd zijn. Ga je die aanwezigheid nader bekijken, dan blijkt het veelal te gaan om Sandinistische groeperingen, zoals jongeren, vrouwen, vakbond e.d. Met andere woorden wel pluralisme voor wat betreft maatschappelijke groeperingen maar wel van Sandinistische snit.

Vrije verkiezingen in '85 zal gegarandeerd moeten worden door de junta, die mogelijk internationale controle zal moeten ondergaan. Voor de verkiezingen zal de voorbereiding erop voor alle partijen op gelijke wijze mogelijk moeten worden gemaakt.

Conclusies

Terecht is de schurk Somoza verjaagd. Bewonderenswaardig is de gezamenlijke strijd voor een menswaardig bestaan. Op het terrein van onderwijs (alfabetiseringscampagne), volksgezondheid en infrastructuurle maatregelen worden goede vorderingen gemaakt.

Aan de hand van materiële hulp zouden Europese landen contacten moeten onderhouden met daarbij een open oog te houden voor democratische ontwikkelingen, persvrijheid, vrije verkiezingen en werkelijke invullingen van de basisuitgangspunten en de Nicaraguaanse junta regelmatig moeten wijzen op het belang ervan voor de bevolking en de vooruitgang in Midden-Amerika.

Nicaragua staat niet los van hun omgeving. De regio blijft zwak indien de economische vooruitgang niet wordt verwezenlijkt. Europese landen dienen hun verantwoordelijkheid voor een vreedzame samenleving te nemen door het opzetten van een economisch hulpplan en het steunen van democratische groeperingen en regeringen. Pas dan zal een menswaardig bestaan voor de bevolking in Midden-Amerika werkelijkheid worden.

een keerpunt in perspectief

Dr. K. Groenveld

Reeds in het begin van de vorige eeuw schreef de Franse filosoof Alexis de Tocqueville in *De la Démocratie en Amérique* over de gevaren van de groei van het overheidsapparaat, zelfs in een democratische samenleving. De overheersing van de meerderheid in de publieke opinie vormt, in geval de overheid de samenleving sterk reguleert, een bedreiging voor de creativiteit, voor de vrijheid en leidt tot eenzaamheid in de massa. In 1944 beschrijft Hayek, in een aan de Socialisten van alle Partijen opgedragen studie, de collectivering als De Weg naar de Slavernij*. Al kan men sympathie hebben voor de hoogste doeleinden van het socialisme, de weg waarlangs socialisten hun heilstaat wensen te bereiken is een bedreiging voor de keuzevrijheid van het individu, aldus deze latere winnaar van de Nobelprijs.

Het komt ons voor dat deze klassiek-liberale gedachten te pessimistisch zijn. De groeiende greep van de overheid op de samenleving na de Tweede Wereldoorlog en de totstandkoming van de verzorgingsstaat zijn niet vergezeld gegaan van een verstikkende verknechting van het individu. Het zou overdreven zijn dat te beweren. Niettemin is het verstandig de boodschap niet geheel te vergeten. Signalen dat de vrijheid en de creativiteit van de mensen gevaar lopen hebben wij tijdens de mei-revolutie van 1968 en daarna maar al te duidelijk ontvangen. De creatieve tegencultuur stelde zich achter de barricaden op tegen de gerationaliseerde, technologische samenleving. Deze samenleving, zo werd gesteld, is een blind projectiel dat onmenselijk is en vervreemdend werkt. In zijn reactie op de Regeringsverklaring van het Kabinet-Van Agt-I spreekt de huidige minister van Binnenlandse Zaken over de 'nouveaux philosophes' als zij die in 1968 op de barricaden vochten voor de heilstaat, maar die in 1978 de realiteit van de onbereikbaarheid van linkse idealen zonder dwang en met verdraagzaamheid onderstrepen.

Ook socialisten in Nederland wijzen op de gevaren voor de democratie en de vrijheid, in geval de overheid met goede bedoelingen het maatschappelijk leven steeds meer dreigt te ordenen. Opmerkelijk is een in 1982 uitgebrachte studie van de Wiardi Beckman Stichting, waarin Kalma, in navolging van de nieuwe Franse filosofen, opmerkt, dat 'de democratische staat' in feite een illusie is*. De democratische staat veronderstelt een sterke overheid met een grote uitvoerende macht, die de maatschappelijke ontwikkeling doelbewust stuurt en daarbij ook nog democratisch is. Twee aspecten die, zo valt empirisch vast te stellen, moeilijk met elkaar te verenigen zijn, zo schrijft Kalma.

* F.A. Hayek, *The Road to Serfdom*. London, 1944.

* P. Kalma, *De illusie van de 'democratische staat'*, WBS-cahiers, Deventer, 1982.

Alhoewel zeer pessimistisch, bevat de boodschap van de oud-liberalen veel overtuigingskracht. Steeds weer moet gewezen worden op het spanningsveld tussen collectivering enerzijds en individuele vrijheid anderzijds. Een te vèr voortschrijdende staatsbemoeienis ten koste van het eigen initiatief, overdreven regelgeving en publiek paternalisme leiden tot verstarring en halen de dynamiek uit de samenleving. Het zijn juist dan de zwakkeren in de gemeenschap die het slachtoffer worden. Derhalve kan worden gesteld dat een rechtvaardige maatschappij niet wordt verkregen door het individu de verantwoordelijkheid voor zichzelf en de zijnen te ontnemen.

De weerbaarheid en de flexibiliteit van de samenleving is eerder gediend met een overheid die beseft, dat er grenzen bestaan met betrekking tot de mate waarin de gemeenschap het gedrag van mensen kan regelen. Zo was bijvoorbeeld met name de keynesiaanse revolutie die het overgrote deel van het economistendom de illusie verschafte dat de conjunctuur in de economische activiteit beheersbaar zou zijn. Kwantitatief economisch onderzoek, vervat in economische modellen, zou een min of meer exact richtsnoer zijn voor de globale sturing van de geldstromen door de overheid. Ook dit optimisme werd gelogenstraft door de feitelijke ontwikkelingen. De boodschap van Keynes was, dat de overheid in tijden van hoogconjunctuur de bestedingen zou moeten remmen door middel van een fiscaal beleid en door een rem op de overheidsuitgaven zelf. Politici hebben deze aanbevelingen niet kunnen vertalen in beleid. Hoe begrijpelijk ook, gelet op allerlei politieke processen. De hoogconjunctuur in het verleden is gepaard met een sterke groei van de overheidssector en het inflatoire klimaat dat aldus werd geschapen is mede verantwoordelijk voor de economische problemen waar wij nu voor staan. De flexibiliteit, op te bouwen in tijden van voorspoed, ontbreekt om nu de crisis volgens het keynesiaanse recept te bestrijden. Voor controleerbaarheid van de op- en neergang van het economisch getij is aldus nauwelijks sprake.

Traditioneel heeft het liberalisme meer vertrouwen in de anonieme regelkracht van het marktmechanisme. Daarbij hebben liberalen steeds beklemtoond dat de zwakkeren niet het slachtoffer mogen worden van dit vrije spel der maatschappelijke krachten. Ook vanuit de traditie van de liberale politieke filosofie bestaan er argumenten voor het aan elke burger gegarandeerde sociale minimum. Vooral de rechtvaardigheidstheorie van de Amerikaanse filosoof John Rawls geeft sterke argumenten om bij de inrichting van de maatschappij met name te letten op de positie van de minima*. De Prof.Mr.B.M. Teldersstichting heeft in 1979 een liberale visie op de inkomensverdeling vanuit rawlsiaanse beginselen ontwikkeld*. Ingrepen in het marktmechanisme kunnen aldus met een beroep op rechtvaardigheid worden geargumenteed. Gaat men het oog on de zorg voor de minstbedeelden evenwel te ver in de ontmanteling van de markt als coördinatiemechanisme, dan geraken wij in een vastgeroeste samenleving waarin mensen de kracht verliezen schokken op te vangen. Zoals gezegd, met name de minima worden dan de dupe. Een te vèr doorgeschoten verzorgingsstaat kan ook op grond van rawlsiaanse criteria niet langer rechtvaardig worden genoemd. In deze situatie zijn wij gaandeweg beland. De verzorgingsstaat kan geen antwoord geven op de crisis waarin wij verkeren.

* J. Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford etc., 1972.

* S.K. Kuipers e.a., *Een liberale visie op de verdeling van inkomen en vermogen*, geschrift no. 34 van de Prof.Mr.B.M. Teldersstichting, 's-Gravenhage, 1979.

Het in tijden van voorspoed opgetrokken gebouw, waarin voor een ieder wordt gezorgd van de wieg tot het graf, stort als een kaartenhuis in elkaar op het moment dat het zijn kracht zou moeten bewijzen. De verzorgingsstaat is instabiel omdat de constructie een fundament ontbeert. Het gebouw staat op illusies en daarvoor betalen de inactieven het gelag.

Vele auteurs hebben op deze paradox gewezen. En, het moet gezegd worden, ook liberale politici hebben de boodschap niet altijd goed verstaan. Dit laatste hangt samen met het feit dat de waarschuwingen van Hayek, Von Mises* en vele anderen in strijd leken met het samengaan van toenemende overheidszorg en welvaartsgroei na de Tweede Wereldoorlog tot aan het midden van de jaren zeventig. Het schip leek zeewaardig, maar het getij was gunstig. De gebreken werden, te laat, pas zichtbaar toen het internationale getij zich keerde.

Het is daarom dat het liberalisme in Nederland een heroriëntatie noodzakelijk acht. Wordt met de ideologie van de verzorgingsstaat immers niet getracht het onverenigbare met elkaar te verzoenen? De gevolgen zijn bekend. In grote delen van de economie hebben het budget-mechanisme en de subsidiestromen het prijsmechanisme verdrongen, de regelgeving en de arbeidsmarktregulering belemmeren de noodzakelijke aanpassingen van onze economische structuur. Ook de voorstellen van de commissie-Wagner moeten uiteindelijk gestuurd worden door prijssignalen die een beeld geven van de werkelijke schaarsteverhoudingen. Een herstel van de marktkrachten is onontbeerlijk.

In termen van de door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in de *Beleidsgerichte Toekomstverkenning* kan onze visie worden aangeduid als de sociocratisch-liberale visie. De verzorgingsstaat moet worden gereconstrueerd in een *waarborgstaat*, waarin de zorg voor zichzelf grotendeels aan de burger zelf wordt overgelaten, maar waarbij die burger zich beveiligd weet door een vangnet dat door de staat wordt gegarandeerd. De regulering, decentralisatie en vooral privatisering passen in dit beeld. Richtinggeven in dit perspectief is beperking van de regelgeving bij doeltreffende procedures. In veel gevallen zal de doorbreking van de institutionele verstarring en vervreemding neerkomen op een terugtreden van de overheid. Naar onze overtuiging impliceert dit een breuk met de praktijk zoals die in Nederland is gegroeid. Een keerpunt in perspectief. Een keerpunt waarmee dit Kabinet met de Regeringsverklaring van 1982 en nu met de begroting voor 1984 een begin heeft gemaakt.

* Zie b.v. L. von Mises, *Die Gemeinwirtschaft*, 1932 in de Engelse taal: *Socialism*, in de reeks Liberty Classics, Indianapolis, 1981.

east germany - so tight you can't move.

Janice Turner

During the planning of the recent Forum International seminar in West Germany, it became apparent to me - who had never previously visited the Forum Home - that we would be so close to East Germany, it would be a great shame if we did not at least try to visit it. It would be for me first into a communist country. By the end of the seminar, the final party was myself, Michiel Jacobs and Michael Beck.

Our first shock came in entering East German territory. The West German side became more barren, and more militarized, the closer we got to the border, and then frontier we were invited into what was to become a ritual - the showing of the passports. As North Western Europeans, the frontier was a quite unnerving experience. We showed our passports to the Western officials, and then proceeded to run a gauntlet of three separate passport points, where we showed our documents at each. It became apparent that the 'transit routes' through to West Berlin are a major source of income for the East German Government, who charge each car (DM 15) for the privilege of using the road. The road through to West Berlin was lined with trees, and we could see lines of barbed wire fences in between. There were no house lights for miles around.

Having entered - via the 4 passport points again - West Berlin we proceeded to the world famous 'Checkpoint Charlie' where we were due to meet the Free German Youth Organization. Due to unforeseen circumstances such as getting lost in West Berlin, we actually crossed Checkpoint Charlie at midnight. This experience felt as if we three had just stepped back in time to the years after the second world war. The busy noise of West Berlin night life contrasted with the silence of the east, but the atmosphere of the 50 yard dividing space was so unnatural as if 1945 had not yet ended. 6 or 6 rabbits could be seen 3 metres from an East German official, calmly eating the grass on the roadside near the East German side of the checkpoint. We were kept there for half an hour while our documents, car and luggage were checked. They said openly that all they were looking for was political literature. And as we had just ended a seminar they found it - loads of it! Eventually they confiscated a suitcase full, asking us to collect it at our way out.

Next morning we woke at our hotel bedrooms and then came down to eat in the dining room. The hotel, which belonged to the FGY, was there specifically to house their guests. The reception area of the hotel was the most expensively decorated albeit cheaply by Western standards, and the bedrooms had at least five beds in each. There was no soap supplied and a disconcerting discovery was the presence of communal showers! In England the only place one still finds these is in schools and prisons, but never in a hotel! The food was cheap and in small quantities, each of us getting an exactly equal amount.

We were shown around East Berlin by one of the East German Youth members, who worked in the international department. It struck us that all 'the people's buildings' or those for the use of party members, were quite beautiful. The People's Palace - their parliament building - was a work of architectural and artistic excellence. Designed in modern form, with huge expanses of gold-tinted windows, the outside invited the onlooker to enter. Paintings and sculptures adorned the inside. Clearly the name given to it: 'the people's palace', was no exaggeration.

But in contrast when we passed the apartment blocks on the outskirts of the city, they simply grey, shabby, tectangles, looming up silently in an expanse of derelict waste ground, with broken bottles and wild grass. The only difference between these and the ones of the slumland of Liverpool was that in Liverpool they had broken windows and were covered in graffiti - in Berlin no-one dared.

The prices in the shops were politically manipulated bare essentials such as food and soap, really was cheap. But 'luxury' items, such as a spice rack we saw, in London could be bought for 2 pound (DM 9), was priced at 145 East Marks!! We had a long, three hour meeting with the international dept of the Free German Youth in their headquarters which was a huge building about ten times bigger than the Forum House in Melsungen.

The topics most interesting to me which we discussed were their views on Poland, Afghanistan, and the Israeli invasion of Lebanon. One of them admitted that 'Poland was a mistake', in that the system had become corrupt and the 'democratic participation of the workers in the political process' had been eroded, and decision-making had become concentrated in the hands of a few. They felt that Solidarity was a reaction against this. On Afghanistan, they first said that Russia had been invited 'to help the Government'. However they went on to say that the Soviet Union was only 'protecting its borders'. They did not answer the question that if they really believed in the freedom of all people to self-determination, why had they taken that freedom away?

Their views on the Palestinian question were even more unbelievable. When asked why Moscow, which had boasted of its support for them, had not come to their aid in their hour of need, they replied that they could not intervene directly as it would cause a major confrontation with the USA. I accepted this reason, but on being pressed further, they said that their first priority is in protecting their 'socialist allies', and as the Palestinians aren't socialist, they only come second. Basically, it appeared that if it happened again, the USSR would still leave them to die.

On the subject of East Germany, they repeated many times how committed they were to peace, and against nuclear weapons. The reason for this would seem to be that just as West Germany would be destroyed in a nuclear war, so would East Germany, and they are equally frightened. Indeed, everywhere we travelled on our short visit, posters for peace could be found. They denied any unemployment in the country. However, Michael Beck

later spoke to a Yong lady in a coffee-bar who told to disregard everything they said, that she had been unemployed for 1½ years! Also, when Michiel and I stopped for a drink at 3pm on a weekday in a small town, men were still sitting inside drinking.

Their proclamation of equality in the country appeared similarly fake. The longer we stayed, the more it appeared that there were two classes in society - the party members and the non-party members. And the higher you go in the party, the better treatment you get. We visited -without telling our hosts- the basement of the people's palace which is used exclusively by the FGYouth, the drinks were unbelievably cheap - we drank two beers, two cocktails, a glass of wine and liquer, and the bill came to DM 7!!

Also all the people there were either in uniform or very expensively dressed, and were playing American skittles! However, once they had the opportunity, East Germans are very friendly, and in the bar of the FGYouth, the young waiter having discovered that I was English, actually left the building to obtain for me a bottle of special East Berlin beer to take back to England, and when we left he handed me a pink rose, and wished me good luck in England. How romantic! Although our hosts appeared to be anxious to allow us to speak to everyone we desired, they managed to delay these meetings until it was too late to have them. But perhaps the most illuminating part of the visit was when Michiel Jacobs and I decided to leave the country the long way round, instead of via West Berlin. As most visitors are only allowed to go in a specific arrea, it appeared unusual that we were travelling in the direction we took, although we didn't know it immediately. But when we stopped for directions, within 90 seconds there was a police car in front of us, a police car behind and we were surrounded by 6 policemen! They demanded our passports before any conversation began, but on reading that our visas said we were on 'official business', suddenly they were politely asking how we had enjoyed our visit!! Police cars littered the autobahn even though it was almost deserted. There was an official checkpoint on one stretch of autobahn where the speed limit was suddenly reduced to 25 km/hr, and a policeman stood by the side of the road waving vehicles into a layby to check papers. A helicopter flew over us along this road, and at the turning we had told the 6 policemen we were to take, we found a policeman waiting -we felt this was to see that we turned in the right direction, although by this stage our paranoia was almost complete. We visited a small town near Magdeburg in the afternoon. On the way it was striking that all the fields were barren and deserted. No farm houses could be seen - all agriculture is state owned. On entering the town, we found a depressing sight. The beautiful pre-warhouses had been left to decay, and once again the state apartments were rectangular, drab, decaying places. The town square was overgrown and covered in litter, and the fountain, full of broken bottles, looked as if it had not sprayed water for years. Everyone seemed to be walking or on bicycles - hardly anyone was using a car. Surprisingly perhaps, many of the older people spoke English, and were delighted to meet us. But the poverty and the bareness of existence was striking, as was the air of boredom which seemed to hang like the mist over the country. The FGYouth admitted that 75 % of the people watch West German television. This means that they all *know* what life in the free world is really like, and can

make the comparison every single day with their own country. One old man came to us in the small town, where we in colourful, expensive-looking clothes stood out from the crowd so that they all stared at us, and he said to us how he knew it was much better in the West, and that they had many problems in East Germany. He also mentioned that he was a bus driver, and earned only 2½ marks an hour. By the time we were nearing the West German border, I felt almost a panic to get out of the country, the feeling of repression was so heavy and real.

Having returned to the West, I am left with a few disturbing thoughts. Firstly that those people are so tied up in the repression of their system that I can see no way that they can free themselves, short of some dramatic international revolution.

Secondly, that we must try to continue our dialogue and visits by Forum, as the more isolated the East is, the less will understand us, and the nearer war can come. Also if we could get an East German delegation to Melsungen, we could show them what freedom means. Lastly, and most frightening, it brought home to me that our few West European countries are only a tiny island of freedom in a world of repression, dictatorship and control.

We are, in this world recession, entering a new dark age for democracy with even England beginning to pass more authoritarian laws and creating a climate of hostility and hatred.

Now, my friends, before it is too late -NOW is the time we must work doubly hard inside our own countries against this move, to protect our fragile democracies and freedom. WE are the leaders of the free world. We must work to keep them free.

*Janice Turner, London
FI Section England.*